ГАРТ

ЛІТЕРАТУРНО ХУДОЖНІЙ ТА КРИТИЧНИЙ ЖУРНАЛ ВСЕ УКРАІНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕ ТАРСЬКИХ ПИ СЬМЕННИКІВ

V-ТИЙ РІК ВИДАННЯ
РЕДАҐУЮТЬ: І. КИ РИЛЕНКО, Б. КОВА ЛЕНКО, В. КОРЯК, І. КУЛИК, І. МИКИ ТЕНКО, Г. ОВЧАРОВ С. ЩУПАК

ДВОУ
ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО

1931
ГРУДЕНЬ

№ 12

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Українського Друку", „Картковому Репертуарі" та інших покажчиках Української Книжкової Палати

Обкладинка художника
А. Страхова.

Укрголовліт 164 - жб.
Зам. № 1385 — 5.400

ДВОУ УПП. 7 Друк.
ім. Фрунзе, Харків,
Донець - Захаржев., 6

ІВАН КИРИЛЕНКО

ПЕРЕШИХТОВКА

РОМАН

Закінчення [1]

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

І

Потяг поспішає до станції. Паротяг двома могутніми очима врізається в нічну темряву, ритмічно стугонять колеса, у ваґонах стоїть невмирущий запах кожухів, чобіт і чогось непевного, що тяжко визначити. У вікно ваґона падають промені лисого місяця. Білі літери на цигарковій коробці стають сріблястими. Мудрий лежить на канапі, з руки безладно звисає на долівку газета. Крізь сон йому досі вчуваються гарячі промови на пленумі Цека, і лише стукіт коліс час-од-часу виводить його із стану напівзабуття. В сусідньому купе чути притишені розмови, хтось про когось говорить. Але Мудрий не вчуває окремих слів. Голоси зливаються в суцільний воркотливий потік, тихий, розмірений, що підлягає якомусь всевладному законові. Мудрий думає: чи привіз Яров робочу силу, які кількісні й якісні показники по окремих цехах, чи запроваджують госпрозрахунок у бриґадах, а в цей час за стіною хтось порушує встановлений тон розмови, іде всупереч всевладному законові, й Мудрий чує голосніше й переконливе:

— Він сукин син.

Не знає Мудрий, кому надається така категорична характеристика, але в цілковитій згоді з невідомим промовцем він і собі мимрить крізь сон:

— Атож. Він таки сукин син.

Далі Мудрий думає про бездоганно зодягненого Ярова, про його вміння „давити фасон“, про непритаманну більшовикові байдужість до громадських справ.

На передостанній зупиниці машиніст, очевидно, вирішив розбудити сонливих пасажирів, він рвучко смикає ваґони, люди

[1] Див. Гарт №№ 10, 11, 1931 р.

втрачають рівновагу, балянсують, немов уряд Бріяна, рятуючись від падіння, а потім нишком, а то і вголос, посилають паротяговї тисячу „найпрекрасніших побажань“.

Мудрий підводиться з канапи і згортає вчетверо газету. Далі бере коробку цигарок, місячний промінь зникає з неї, і літери стають звичайними білими.

Ніжним свердлом в'ється догори блідосиній димок. У голові секретаря партійного комітету ворушаться думки, важкі, хазяїновиті, поважні.

І всі вони знову кружляють навколо одного клятого слова. І здається Мудрому, що навіть колеса під ваґоном так само в унісон його думці в'їдливо і злісно-насмішкувато вистукують оте слово:

— Гіпромез! Гіпромез! Гіпромез!

У вікно видко далекий пагорок, всіяний безліччю вогняних крапок. Праворуч крапки тонуть у великій заводській заграві, що захоплює півнеба.

Мудрий бачить своє місто, і завод і вже відчуває себе не в поїзді, а там у цехах, десь на засіданні партійного комітету, на зборах чи на виробничій нараді.

А наступного дня, після другої зміни, у великій залі заводського партійного комітету справді відбувається поширене засідання пленуму разом із активом. За довгим вкритим червоним кумачем столом вмощуються підстаркуваті й молоді комунари. Вони прийшли сюди в своїх темносиніх спецівках, в грубих чоботах із слідами диму на обличчі, з очима, що й досі відбивають цехові вогні. Заля поволі сповнюється рухливими й поважними, подібними між собою людьми, і разом зростає шум розмов, сміху, дотепів, легкої лайки. Кожний приніс сюди цілу низку новин, то приємних і радісних, то сумних і тривожних.

Зібралися на нараду ті, що становлять пролетарський мозок заводу, аванпостні бійці п'ятирічки. А придивишся до них, — такі собі звичайні люди, і слова їхні прості, зрозумілі. Тільки очі викривають глибоку внутрішню силу цих людей. Іде повсякденна напружена робота, і точиться війна за кожну тонну чавуну і сталі, за кожний відсоток промфінпляну. Сьогодні у цих людей тільки й розмови про це. Мабуть нудно було б слухати їх тим, хто бачив завод лише з вікна поїзду, хто складає уяву про робітника з ультрапатетичних п'єс у столичних театрах. Там красиві слова, могутня поза, переможні жести. А тут втомлені, зовсім не театральні повільні рухи, й слова звичайні, людські, але опукуваті, міцні й гарячі, мов конвертор бесемеру. Коли вдивляєшся в першу-ліпшу постать, що входить у двері й простує до столу, коли бачиш трохи зігнуті плечі й широко розставлені ноги, здається, що кожний із них почуває на своїх плечах мільйонотонну вагу заводу, всотує в себе тягар думок і прагнень тридцятип'ятитисячного заводського колективу.

І ніякого тавра героїчного не помітно на обличчях присутніх. Принаймні, ніхто з них про це ніколи не думає, для них героїзм за доби соціялістичного штурму вже став органічним і звичайним явищем. Тим більше, що для надмірного аналізування свого психологічного стану ці люди просто не мають часу.

За столом президії Мудрий вже випорожняє теку, витягуючи з неї одну за одною центральні газети, обіжники, тоненькі брошурки, і, нарешті, на столі з'являється всім відомий довгастий його бльокнот. Нахилившись, Мудрий щось занотовує в нього.

— Старий скаже доповідь. Що ж він привіз нам з центру? — думав не один, вмощуючись за столом, або на лаві під стіною, збираючись запалити, доки ще якийсь ретельний активіст і поборник нового побуту не вніс традиційної пропозиції: „не палити".

Скільки їх оцих поборників нового побуту та непорушности етичних норм! Майже в кожному колективі є один - два, а то й кілька „активістів", які всю свою активність виявляють тим, що сидять завжди на передній лаві, іноді слухають, іноді пропускають мимо вух доповіді й гарячі дебати, але ніколи, ні в якому разі, ні за якого становища не забувають подати до президії записку: „є пропозиція — не палити", або ще: „товариші президія, тут є безпартійні", — цим обмежується їхня участь у партійних справах, і вони безперечно горді з своєї ролі, бо не хто інший, а саме вони перші помічають таке неприпустиме порушення партійної етики, як паління цигарок. Та не завжди їхні пропозиції беруть до уваги, бо надмірне нервове напруження стомлених, блискучоохих людей, і цигарка в такому стані для декого відіграє ролю хоч тимчасового заспокійливого чинника.

Мудрий і досі щось пише в бльокноті. Може складає конспекта доповіді, а може записує, що треба зробити сьогодні ж після зборів. Хіба мало турбот падає на його посивілу голову, що мусить усьому давати правильний хід?

І присутні терпляче мовчать, потягуючи цигарки, і ніхто ще не вигукнув: — пора починати.

Та Мудрий, кинувши поглядом по залі, сам переконався, що починати справді можна, і тоді в його правій руці тріпочеться невеликий срібний дзвоник. У залі стає тихо, лише грюкають стільці, поскрипуючи під вагою дебелих тіл.

— Товариші! Я вважаю, можна почати? — тихо каже Мудрий.

— Починай, старий. Більше нема на кого чекати, — кидає нетерплячий Храпченко. Він звик до військової точности і хвилюється, що пленум не почався точно за призначеною годиною.

Знову коротко дзенькнув дзвоник.

Стало тихо.

— Є пропозиція обрати президію, — знову випростався за столом високий Мудрий і одкинув рукою пасма посивілого волосся.

З гурту вихопився переконливий голос:

— Пропоную до президії бюро комітету.

— Правильно.

— Давай бюро; без формальностей.

Голосувати не довелося. Мудрий бачив, що очевидна більшість „за“ і запрохав членів бюра зайняти місце за столом.

Загуркотіли стільці, і з натовпу, не поспішаючи, підводились підстаркуваті й молоді постаті, поволі тримаючи курс до столу президії. Деякі не хотіли швидко розлучитися з насидженим місцем, м'ялися, огиналися або скромно нахиляли голову до столу. Може вдасться пересидіти.

— Іди вже, іди, не мнись. Що ж тобі, окремого запрошення треба? — підштовхували такого сусіди, він змушений був знехотя простувати до столу за іншими.

Очевидно Мудрий доручив головувати Юровському, бо щось говорив йому на вухо, підсунув якісь папери, поставив напроти його дзвоника.

І справді, Юровський, не підводячись з-за столу, сказав рівним голосом:

— Товариші. На порядку денному двоє питань: доповідь товариша Мудрого про пленум ЦК та ЦКК КП(б)У — це перше, а друге, моя інформація про стан виконання пляну на нашому заводі. Ну, і, звичайно, поточні справи. Може в кого є якісь зміни, чи додатки?

— Вистачить.

— Атож, починай Юровський. Говорити буде про що. До ранку вистачить.

— Бліже к делу, — почулося з задньої лави.

Очевидно голос подавав якийсь антинікотинний активіст.

Мудрий одійшов до кінця столу, симетрично розклав перед собою кілька нумерів газет і, листаючи бльокнот, дивлячись на білі аркушики, почав:

— Я, товариші, говоритиму недовго, але це не значить, що на пленумі нашого Цека і Цекака розглядали питання невеликої ваги. Саме тому, що постанови пленуму мають вирішальне значіння для успішного виконання п'ятирічного пляну, треба поменше говорити і всю енергію тратити на живу практичну боротьбу за темпи.

Говорячи це, мимоволі пригадав Таню й її пропозицію влаштувати змагання на найкоротшу промову. А дівчина, що сиділа поміж кількох комсомольських робітників, членів партійного комітету, й собі тихо всміхнулася і, штовхнувши під бік високого сухорлявого секретаря заводського комітету ЛКСМ, сказала з тихою гордістю:

— Чуєш, Марку? Старий починає наслідувати нас. Це моя робота. Я його недавно одчитувала за довгі промови.

А Мудрий уже кидає з-за столу ясні, немов обточені на токарному верстаті, думки, зміцнює їх красномовними цифрами,

говорить про стан реконструкції промисловости, про нові форми партійної роботи на підприємствах. Коли він давав приклади досягнень і героїзму на інших заводах, голос йому ставав тихий, урочистий, а всі сприймали це, як звичайну річ. Ну ясно ж? Нічого дивного немає в тому, що десь на заводі робітники нахоту одремонтували домну. А у нас хіба не зробив цього в мартенівському цехові Волков. Або кого з присутніх може здивувати те, що на багатьох підприємствах робітництво висуває зустрічний промфінплян. Подумаєш, досягнення! У нас майже всі цехи виставили свою норму, категорично не погодившись із нормою заводоуправи.

Розуміє і відчуває це Мудрий, тому і голос його притишений, без високих запальних нот. Героїзм тут, на заводі, під скляними дахами корпусів, у шумі електромоторів, у гуркоті маховик коліс, у гупанні парових молотів уже не виняткове явище.

Аж ось Мудрий починає говорити про хиби. І тут, вибачте, прошу вас. Це вже не спокійний і розважний п'ятидесятилітній партробітник, що за свій вік звик до будь-яких несподіванок. Ні! Це молодий, гарячий комсомолець, напористий мов чавунна лава, що рвонула з тільки но вибитого ливника доменної печі. Хто посміє зупинити цей бурхливий потік думок, цей каскад гострих слів, що дошкулять найтовстошкірішому з присутніх?

— Де це чувано, я вас питаю? — гримить Мудрий і так налягає тулубом на важкий стіл, що той аж одсувається від нього, важко крекчучи. — Де це чувано, щоб комуністи не брали участи в ударництві й соцзмаганні. Десять відсотків членів партії і комсомольців хочуть холодочком обійти нашу боротьбу. Доки вониноситимуть партійні квитки в кишенях. Як ми можемо бути на чолі мас, коли серед нас є дезертири, рвачі, прогульники, ледарі? Га, як ми можемо?!

Всі ніяково схиляють голова.

— Він має рацію, наш старий. Де ж тут партійна совість, де нарешті пролетарська солідарність, коли одні день і ніч напружують кожний атом своїх м'язів, а другі, немов вороги, нишком по закутках десь мабуть глузують з дев'яноста відсотків своїх товаришів. І як ми справді до цього часу не помітили цього? Всім трохи соромно. Стає незручно дивитись в очі один одному, і кожний починає робити якусь невеличку справу, зосередивши на ній увагу. Один витягає сірничка й починає виколупувати з-під нігтів чорний бруд, другий водить олівцем по папері, малюючи трикутники і півкола, третій колупає пальцем кінчик стола, четвертий сміливіший. Він широко розкриває очі і з великим подивом дивиться просто в рот Мудрому:

— Невже так? Невже ото і досі серед нас є таки фрукти?

Секретар партколективу вже не гримить. Натомість він твердо і не поспішаючи кидає міцні метальозо-важкі слова.

— Я пропоную взятись за дезертирів негайно ж. Або працюй, або партквиток на стіл. Не треба нам балакунів, що на зборах

дуже ретельно висловлюються „за", а біля варстатів у бриґаді перші починають хлипати, стогнати, нарікати на нелади, розхолоджувати запал робітництва.

— Кожен із нас мусить бути найкращим знавцем своєї справи, щоб на ділі правити за приклад. Техніку треба опанувати, товариші. Техніку, — розумієте? Ми господарі. Ми відповідаємо перед історією. Тому — справа ясна! На мою думку, треба негайно надсилати до контрольної комісії всіх, хто одсиджується, ухиляється.

А може це буде невірним? Може спочатку треба повести серед них виховну роботу. Може й так хто думає? А хіба ми не користалися з усіх засобів морального впливу, я вас питаю. Ми випробували всі аґітаційно-пропаґандистські заходи. Ми кожному втовкмачували, що і як треба робити в сьогоднішній обстанові. І що ж ми маємо? Завод недовиконав тридцять два відсотки пляну, з усіх кінців на нас наполягають із категоричними вимогами металю, а ми вдесяте повторюватимем ту саму проповідь? Сьогодні треба дії, рішучої, бойової. Отже вимагаю негайних заходів до всіх, хто досі не хоче усвідомити відподальности моменту. Ясно, товариші?

Заля мовчить. Так мовчить, що чути важке, глибоке дихання Юровського.

— Ясно, — лунає дзвінкий молодий голос. — Ясно. Це ґаньба для нас. Комсомолія негайно візьметься за своїх. Ми в своєму цеху ого-го-го!

Голос належить молодому хлопцеві, секретареві комсомольського осередку ливарного цеху.

Тепер знову заскрипіли лави, зашамотів одяг, нетерпляче зачовгали ноги. Заворушилися безвусі, вусаті й бородаті обличчя.

— Ну да, ну да. А чого ж з ними панькатися. Чим вони кращі за нас?

— Не кращі, а гірші!

— За шиворот та в конверт таких супчиків!

— Партія не благодійне товариство, — гукає цибатий Марко.

— Завод не курорт, — підхоплює Таня.

— По-військовому крий, старик! — кричить запальний майстер Храпченко. — Алюр три хреста і точка!

Мудрий на знак згоди, тепло усміхаючись, хитає головою.

Вперше за ввесь час зборів радісно захвилювався Юровський. Він по-молодечому схопився на ноги. Бадьоріше затріпотіло маленьке олив'яне серце дзвонка.

— Товариші, до порядку! Ви не даєте провдожувати доповіді. Говори, Андрію.

— А далі, — почав знову Мудрий. — Пленум звернув увагу на справу керівництва підприємством. У нас досі не виконується директива партії про єдиноначальність. Не можна як слід налагодити роботу без ясности в цьому питанні. Замість того, щоб

зміцнювати авторитет начальника, щоб підпирати його пролетарською громадськістю, у нас і досі трапляється нездорове грубе втручання з боку партійних і професійних робітників у господарські розпорядження, а це вносить дезорганізацію в роботу. Як треба розуміти єдиноначальність? Візьмемо хоча б мене і Юровського. На живому прикладі краще пояснити.

— Ти, Юровський, нічого не маєш проти?—звернувся він до директора.

Той ледве помітно всміхнувся:—кажи, мовляв, нам з тобою не батьківщину ділити.

— Ну от,—казав далі Мудрий.—Я вважаю, що Юровський мусить внести в адміністративну й господарську роботу все, що в довголітній боротьбі викувала наша партія. Це висока ідейність справи—залізна дисципліна, відповідальність за свою ділянку роботи, чіткість і точність виконання. Треба примусити кожного господарника, інженера, техніка, майстра чи десятника зрозуміти світове значіння навіть дрібного нашого досягнення, перейнятись безмежною відданістю їй і виховати в собі готовість іти на найбільші жертви в ім'я нашої ідеї.

А які ж завдання це покладає на партколектив? Ще раз і ще раз повторюю. Ми мусимо стати на чолі повсякденної виробничої роботи. Комуністи, всі як один, повинні опанувати свій фах якнайдосконаліше й іти в аванґарді промислової армії. Ми ж робимо коло одного! Всі ми, і господарники, і партійні, і професійні організації, і мова тільки про те, як краще організувати наступ, щоб за найменшої витрати сил і часу дійти найбільших успіхів. Я певний, що ми помиримося з Юровським. Ми допоможемо йому підняти на височінь політичну й громадську свідомість адміністративних і технічих сил заводу, а він разом із нами допоможе нам кожного партійця зробити передовим, найкращим виробничником. Єсть таке діло, га, Юровський?—Ну от, товариші, справа ясна, як день, справа нашої чести, чести партії. Коли візьмемося всі до одного, коли зубами вгриземося в одну точку, я певний, що ганебну пляму прориву ми зітремо з нашого заводу. Ми виконаємо плян! Ми його перевищимо, товариші!

Вибух оплесків вкриває останні слова секретаря партколективу. Комсомольцям не сидиться на місцях. Вони схоплюються на ноги, штовхають один одного, шарпають, виблискують рівними разками білих зубів і знову ретельно плещуть в долоні.

Підводиться Юровський, щоб сказати традиційні слова:

— Чи немає у товаришів запитань?

Звичайно ж запитання будуть. Після хвилинної мовчанки, що раптом охопила розбуджену залю, запитання поспішають до столу одне поперед одного.

Їх записують обидва: Юровський собі в записну книжечку, щоб завтра ж негайно вжити заходів, Мудрий в довгастого бльокнота, щоб тут же дати на них відповідь.

А запитань сьогодні надиво багато. Першим підводиться сухий, високий Марко й говорить не так собі просто, а як секретар, запитує від імени цілої комсомольської організації. Отже, хай доповідач відповість, яких заходів думають вжити адміністрація і парткомітет до тої агітації, що її провадить клясовий ворог серед робітництва. Марко захопився і тут же на своє запитання виголошує пропозицію:

— На мою думку, негайно звільнити всіх до одного, а деяких направити в ДПУ.

— Вислові́шся потім, не поспішай, хлопче,—зупиняє його Юровський. І довгий Марко ховає свою цибату постать у гурті галасливої комсомолії.

Поруч нього гарячкує Таня. Вона щохвилини обертається то до одного, то до другого, в чомусь переконує їх, хитає головою, робить рвучкі переконливі жести. Від надмірної динамічности шовкові кружальця хвилястого волосся випов заютьз-під червоної хустки й лягають безладними півколами на високому чолі.

— Вона очевидно готує запитання,—думає Мудрий, на мить спинивши погляд на редакторці.

А над натовпом уже давно стирчить коротка дебела рука, переконуючи всіх, що власник її хоче й собі дати запитання.

— Давай, Петровичу,— гукає Юровський,—і Петрович важко підводиться з стільця.

— Щоб сказати спрос у мене, так ні. Я тільки хочу запитати, чому в цехових крамничках не поставити по два продавці, а то вся перерва йде на стояння в черзі. Так що може це й не опрос, ну робочі дуже обсуждають його.

— Правильно, Петровичу! Це таки вопрос,—кидає хтось із комсомольського гурту.

Мудрий щось нотує в бльокноті, а Юровський далі надає слова для запитань.

Огрядного, середніх літ газувальника з доменного цеху цікавить заразом двоє питань. Перше: в якому стані перебувають вісім молодих негрів, засуджених американським капіталом, і що ми робимо, щоб врятувати їхнє життя, і друге: чому начальник доменного цеху не одвідує виробничих нарад. Газувальника це справді цікавить, і слова йому йдуть із нутряних глибин.

Сивого, низенького дідка, героя праці з вальцівного, це не так цікавить. Його запитання суто практичного порядку.

— Було б добре, зовсім було б чудесно,—каже він,—коли б виливанці з мартенівського не затримували, а своєчасно передавали до вальцівного. Їй-право було б добре,—трохи іронічно всміхається дідусь і певний, що всі з ним згодні, сідає й починає крутити заячу лапку.

В перших лавах сидить трохи зігнутий Яров. Він і собі водить олівцем у бльокноті, але думки його далеко за стінами

цієї залі. Він саме обмірковує перспективу сьогоднішньої вечірки у Файна і занотовує початок свіжої анекдоти, почутої ним підчас останньої подорожі, щоб, чого доброго, не забути розповісти її в кульмінаційний момент вечірки. І ще рішає Яров, нарешті, повести шалену атаку на Лію. Справді, доки ця клята дівчина, яку він, можна сказати, вивів у люди, доки вона водитиме його за носа, годуватиме солодкими обіцянками, іґноруватиме на людях і заспокоюватиме насамоті? Ні, не на такого наскочила! Сьогодні ж треба покласти цьому край. До речі, Файн натякав, що вечеря в нього сьогодні буде не абияка. Отже, обстанова сприятиме.

Запитання сипались на червоний кумач стола і чітко зформульовані вкладалися в бльокноти Мудрого та Юровського. Але вони мало цікавили Ярова. Досі ніхто не згадав за кадри, тому хвилюватись нема чого.

А втім треба ж чимсь виявити свою активність, а то дивися отой апостол Мудрий та ведмідь Юровський ще почнуть обвинувачувати в пасивності. Вони такі. Тільки навряд вдасться їм це. Що мені справді? От зараз візьму й подам запитання.

В залі вирує гамір. Підводиться разом по кілька рук, вихоплюються голоси різних тембрів і відтінків, то трубнобасовиті, то тенорові й навіть альтом гукає комсомолець з Маркового гурту.

— Незручно ж мені, помдиректорові, додавати й свого голоса до цього кошачого концерту,—думає Яров і вичікує моменту. Нарешті хвиля запитань одкочується від столу, входить у береги, і тоді він урочисто зводиться на ноги і, не підносячи руки, голосно говорить:

— Товаришу голово, дозвольте запитання.

— Давай,—падає сухе від Юровського, і вмить з обличчя йому сходить радісно-втомлена усмішка. Воно стає кам'яним, непорушним і аж сіріє від напруження.

Яров повертається до Мудрого й говорить урочисто і патетично:

— Я висловлюю своє обурення з того, що Центральний Комітет досі не повикидав із партії всіх право-лівих ухилістів та дворучників. Ми не можемо далі їх терпіти в своїх лавах. Вони шкодять нашому будівництву, їх негайно треба послати під суд. Це—контрреволюціонери. До якого часу ми, робітники, будемо тримати в лавах партії різне барахло?

Юровський взявся за дзвоник.

— Тихше на поворотах, товаришу Яров. Партія дала оцінку ухилам, це—поперше, подруге, вона очевидно не візьме до уваги твого обурення, а потретє—замість загальних слів про ухилістів краще коли б ти вказав на конкретних носіїв опортунізму на нашому заводі.

Юровський, говорячи, не зводив гострого погляду з Ярова. Але на нього це не вплинуло.

— І взагалі я звертаюсь до всіх, хто тут сидить, і кажу,— геть всяких ухилістів із наших лав, хай живе незламна монолітна єдність ленінської комуністичної партії ВКП(б),—вигукнув він із гістеричними нотками в голосі й, одсапнувшись, сів на місце, чекаючи на бурхливі оплески.

Але заля, виявляється, не сприйняла фалшивої патетики помдиректорової. Вона зачмихкотіла, нестримано й одверто, вона зашепотіла багатоголосим в'їдливим шепотом і краще, що не чув Яров усіх зауважень, подаваних присутніми на його адресу. Тоді б його спокійний олімпійський настрій був б таки остаточно порушений, а це, безперечно, відбилося б на вечірніх плянах щасливого і „ортодоксального" помдиректора.

Юровський зиркнув на Мудрого, той значуще примружив око, й усім присутнім стало трохи соромно самих себе. Як це вони досі не помітили, що їхній помдиректора безнадійний йолоп? Лише сьогодні доводиться в цьому переконуватися.

— Ще хто хоче запитання? Давайте,—спитав Юровський, знову обводячи теплим поглядом темносині лави залі.

І тоді з комсомольського гурту підвелася Таня.

— У мене є запитання. Можна?

— Ну ясно ж, хіба вона може всидіти,—подумав директор, а вголос жваво сказав:

— Само собою розуміється.

— А запитання має такого порядку: як дивиться партkомітет і адміністрація заводу на той обурливий факт, що з тисячі нових робітників, привезених три тижні тому, на сьогодні лишилося тільки двісті п'ятдесят. Знаєте, яких робітників я маю на увазі? Це тих татар, що їх за півтори тисячі верст везли сюди, витрачали на них колосальні кошти, не знаючи абеткової істини, що робочу силу треба мобілізувати пляново в наших колгоспах та з лав бідняцької молоді. Конкретніше, де була голова помдиректора в справі кадрів Ярова, коли він вербував робітників. Цікаво, що думають з цього приводу товариш доповідач і директор.

Коли говорила Таня, комсомольці зиркали то на її тонкі рухливі губи, то в бік президії, куди летіли ці несподівані, для всіх близькі слова.

— А ну, мовляв, що ви скажете на відповідь, дорогі товариші керівники?

Старі робітники захоплено поглядали на дівчину, а дехто з них неприховано радісно й тепло усміхалися собі в бороду

— Ба, яка клята дівчина. Так і чеше, так і чеше.

— Ця така, ця може!

— Наш корінь, заводський!

Яров сидів з обличчям, удавано байдужим і повним зневаги до слів Тані, а нишком проклинав усіх, хто вигадав оці кляті запитання на доповіді.

— Засипе, бісова кров. Почуваю, що засипе, як пить дасть,—

думав він; проте не виявив свого хвилювання жадним рухом м'язів.

Всім здалося, що запитання молодої редакторки було останнім, і Мудрий вже звівся на ноги, щоб давати відповіді.

Тоді тишу сколихнув солідний Свириденків баритон:

— Про боротьбу комсомолу за шихту мало сказав доповідач. Воно, звичайно, доповідь про пленум ЦЕКА, але шихта сьогодні для нас основне. Як партбюро реаґуватиме на опортуністичний опір деяких профробітників. Факти я вам подав.

— Так, так! — підтримував Свириденка Дем'янов — Це нас усіх цікавить!

— Не менше, ніж нас, — усміхнувся Юровський.

— Тим краще.

— Здається, вже запитань не буде? Відповідай, старий.

Відповідаючи Мудрий відчував, що його слова сприймають із належною увагою, та очевидно всіх найбільше зацікавило запитання редакторки. Ніяких реплік ані зауважень не чув Мудрий промовляючи, ніби всі змовились зберігати енерґію до слушного моменту.

І цей сподіваний момент прийшов незабаром.

Слово для відповіді від Мудрого перебрав Юровський і почав із запитання Тані.

І враз зашаруділи спецівки, зарипіли стільці, наїжачилась комса, схрестивши погляди на чисто виголеній голові директора.

А той говорив:

— Правильне запитання поставила товаришка Ступницька. Ми мусимо тут одверто сказати про скандал, що трапився в наслідок подорожів на Надволжя за робочою силою. Ми опинилися в катастрофічному стані. Потрібні були люди, тисячі робочих рук. Тоді ми вирішили послати самого помдиректора вишукати робочу силу. І от він вишукав її аж у Надволжі. Вам усім відомі, які були наслідки цієї подорожі. В перші ж дні, не дивлячись на героїчні заходи цілого партійного й комсомольського активу, татари почали зникати з заводу. Їм, виявляється, були обіцяні „золоті гори", їм не пояснено, що таке робота на заводі, і, звичайно, їх потягло в степи, на домівку. Ми знову стоїмо перед проблемою недостачі робочих рук, але це зовсім не зменшує нашої відповідальности за цю хибу. Тут, на пленумі, я мушу одверто визнати свою помилку в тому, що цілком поклався на Ярова, не втовкмачивши йому, що саме колгоспи наша основна кадрова база. Але я вважав, що помічник директора досить відповідальна особа на заводі й не потребує над собою дрібного опікунства. Виходить, і я, і Мудрий помилились. Проїжджено багато грошей, а наслідки нікчемні.

Тому я думаю найкраще буде, коли пленум тут же виділить спеціяльну комісію обслідувати всю роботу щодо кадрів і зокрема перевірити останній факт.

— Це що, недовір'я? До мене?! Старого більшовика?! Червоно-

ґвардійця?! Що пройшов усі фронти! Кров проливав! Мене перевіряти? — скочив на ноги й зарепетував Яров так, наче йому хтось враз наступив на всі найболючіші мозолі. Але навіть для тих, хто вперше бачив його, було ясно, що ці трафаретні слова помдиректора очевидно виголошує не вперше. Мабуть і сьогодні зараз же після запитання Тані, він нишком кілька разів повторив їх про всякий випадок, таке роблене вийшло його обурення.

Запанувала напружена тиша.

— Не галасуй, мов перекупка! — загримів Юровський. — Кого ти на арапа береш? Ти спитай, хто з присутніх тут не був на фронтах? Не перед ними вихвалятися! Справа в тому, що на сьогоднішньому фронті з тебе поганий командир!

— Я поїду до ЦЕКА, до Косіора! Що це за ставлення до члена партії?! — не вгавав Яров, стріляючи збентеженими очима по залі, ніби шукаючи співчуття серед присутніх. Але всюди натикався на холодний суворий блиск очей, а дехто бридливо одвертався, зустрівши його погляд.

— Хоч до Комінтерну, — спокійно одказав Юровський, — а покищо тут, на пленумі заводського партійного комітету, я, як голова, далі слова тобі не даю, ставлю свою пропозицію на голосування.

Мудрий тимчасом підсунув Юровському клаптик паперу, що на ньому розмашистою рукою виведено було троє прізвищ: Нехода — від комітету, Сидорів — від завкому, Марко Стогній — від комсомолу.

Юровський, зиркнувши на список, нахилився до Мудрого.

— Я вважаю, — тихо сказав він, — що замість Марка Стогнія від комсомолу й від редакції газети треба ввести Таню. Вона докопається.

— Не заперечую!

Список одноголосно було прийнято, і комісія одержала декадний термін, щоб всебічно виявити ,справу і потім доповісти на бюрі.

Яров уже не галасував, а сидів тихий, прибитий і спантеличений таким поворотом справи. Всього міг він сподіватись, ну там різних натяків, двозначних слів, загадкових усмішок, мало чого можуть люди думати про помдиректора. Вільному — воля. Незадоволених завжди хоч отбавляй, але такого фіналу, вибачте, він не сподівався. А все ота марудна комсомолія. Сидить вона в печінках. Доведеться знову, як завжди, плутатись, викручуватись, заходити з усіх боків, щоб якось зам'яти справу. Добре, що в конторі сидіть Лія. Все таки своя людина, допоможе, а коли б ні, то таке, хоч крізь землю провалюйся.

Пленум тривав далі. І всі немов забули за приголомшеного Ярова, що вже не поглядав гордо на стіл президії, а сидів похнюпившись, низько насунувши фетрового капелюха на очі.

Одного прекрасного ранку Васька Калач, схопившись із ліжка, засліплено заморгав віями. У вікно плила зимова голубизна,

вся земля, дахи будівель і стоси цегли вкриті були розкішним нальотом, першого морозу. Це нагадало Калачеві зиму, а з нею лижви і ковзані, що їх так шанував невтомний спортсмен.

„Зима. Крестьянин, торжествуя,
На дровнях обновляет путь“.

Радісно подумав Васька Калач і тут же згадав анекдоту Ярова. Той, якось зустрівши біля контори Ваську, сказав йому:

— Слухай, ти, кіноартисте. Ти не знаєш, чому в цьому році так довго зими немає?

— Що я бог, чи лікар? Буде колись!

— А я знаю, — самовпевнено сказав Яров. — Тому довго зими немає в цьому році, чудило ти, що „крестьянин не торжествует“, — ха-ха-ха! Та й чого тому крестьянину торжествовать, коли суцільна колективізація. Правда ж?

— Як на кого, — відповів тоді Калач і швидко пішов від Ярова, щоб далі не слухати анекдот, які вже давно потребують рішучого втручання ножиць у їхню бороду, такі вони старі й затерті.

— Тепер Яров може бути спокійний. Зима таки швидко прийде, — думав Васька, похапливо одягаючись і находу виробляючи різні спортивні вправи.

Він почував себе прекрасно, він по-дитячому зрадів першому заморозкові.

Та й як не радіти Калачеві? Вже тижнів зо два він похапцем зустрічається з Лією. Ці зустрічі завжди випадкові і трохи ніякові, але одне запам'ятав Калач: якось, ідучи до кіна, вони заговорили про зимовий спорт, і виявилось, що Лія прекрасно орудує ковзанями і лижвами. Вона нетерпляче чекає зими, щоб показати своє мистецтво всім знайомими. Хай усі переконаються, які міцні в неї ноги, як чудово виробляє вона різні фігури на ковзанці. Не дарма ж п'ять років працювала в цирку. Тепер вона очевидно ще спить, а прокинувшись мабуть радітиме не менше за мене.

— Ну, тримайся, Яров, можеш одсунутись подалі з своїми анекдотами. Хутко я буду єдиним і незмінним Лііним партнером. Незабаром ми з нею будемо мережити на лижвах снігові простори, будемо різати новенькими англійськими ковзанями хрумкотливий льодовий простір Дніпра.

Васька поспішав до своїх ваґонеток, а йому ввижалася давно омріяна мила картина: Вона, весела хороша Лія, в білому светері, в такій самій шапочці, з обличчям, повним радости й енергії, червоним від морозу, а з нею він, Васька Калач, комсомолець, каталь-ударник і майбутня кінозірка. О — це буде зворушливе видовище. Скільки заздрости буде в поглядах його товаришів, коли він показуватиме Лії нові прийоми на льоду.

Цех зустрів його гуркотом, таким рідним і звичайним, і цей гуркіт витиснув чарівні мрії. Треба ставати до ваґонетки, напружувати м'язи, розраховувати кожен рух. Змагатися його

ваґонетці з Юрченковою, де майже всі такі велетні, як їхній ватажок, не така то вже легка справа.

— По зміні обов'язково дочекаюсь Лії біля контори. Поговорити треба, бо вже незабаром вдарять морози, замерзне ставок, і тоді не життя, а масляна, — думав Калач, беручи до рук густі вила.

Тоді саме в конторі Яров підійшов до Лії. В кімнаті крім них нікого більше не було.

— Слухай, — сказав він. — Ми з тобою друзі, чи ні?

— Дивне запитання. Не розумію, чим воно викликане, — підвела чорну голівку Лія від стосу довжелезних рахунків і здивовано помітила, що Яров сьогодні чомусь не при собі. — Захорів, чи перепився? — подумала вона.

— Ні, я цілком серйозно тебе питаю. Можна з тобою поговорити одверто?

— Дивлячись про що, поперше, а подруге, щоб розмова була короткою. Як бачите, я працюю. Службовий час. Розумієте?

Лія довгим виразним поглядом дивилася просто в очі співрозмовникові, а той чомусь одвів зір набік.

— Ну от, слухай, — нахилився до її вуха Яров. — Візьмемо для прикладу таку історію. Людина дістала певне службове доручення, відповідні кошти на це і чесно поїхала виконувати це доручення. По дорозі людина заїздить до великого міста, зустрічається з знайомими, ну і, розумієш, там різні вечірки, театри й таке інше. Як би там не було, а в результаті частину грошей ця людина витрачає не за призначенням. Більше того, людина зустрічає вродливу розумну дівчину, якій набридло мандрівне життя і яка страшенно бажає працювати десь на серйозній роботі. Ну хоча б в конторі на заводі, чи ще десь. Вищезгадана людина має добре серце, вона забирає ту дівчину з собою до індустріяльного міста. Це теж відповідним чином зменшує суму, асиґновану, повторюю, зовсім не для цього. Так справа триває деякий час, дівчина працює в конторі, її бажання задоволено, а проти тої нещасної людини, що свого часу була такою доброю, ведуть похід усі, а чому всі, бо людська злоба безмежна, бо вони заздрять тій людині, хоча б тому, що вона краще за них одягається, вміє як слід влаштувати своє життя, а головне, користається з певної уваги вродливої дівчини. І не дивно, що ця заздрість і ненависть знаходять собі причіпку. Треба, мовляв, перевірити, чи правильно витратила людина гроші, коли їздила у командировку. Проста, звичайна історія. Але вона має не завжди приємні наслідки. Іноді, коли людина в партії, її викидають звідти, іноді садовлять до бупру, це залежить від маштабів діяльности та від розміру витрачених коштів. Ви мене розумієте, дорога Ліє?

— Так, я вас розумію. Кажіть далі, — твердо хитнула головою дівчина.

— Ну от. В стані такої людини, припустимо, опинився я Тоді, перебравши всі засобі рятування я, після довгої внутрішньої боротьби, йду на останнє. Я звертаюсь до близької людини, що працює, до речі, на рахунках, щоб вона допомогла мен. скласти звіта, який задвольнив би всіх, кого душить жагаі помсти. Цікаво, яку б відповідь мав я від близької людини? Га?

Лія рвучко відсунула від себе рахунки, ніби боячись, що Яров тут же вхопить їх, очі їй засвітились лютим, досі небаченим вогнем, пальці мимохіть стиснулись, аж хруснули, і вона, наблизивши обличчя, палаючи гнівом і огидою, до бороди Ярова не сказала, а прошепотіла, спазматично й хрипкувато:

— Ця дівчина відповіла б нещасній людині таке: Ви нахаба, мерзотник і авантурник. Я не хочу з вами зустрічатись. Обходитиму десятою дорогою.

Далі раптом хоробливо зареготала і вже сміючись, додала:

— Алеж я певна, з вами цього не трапилось. Отже, до чого вся ця ваша тирада про якусь абстрактну людину. Ви жартували, правда?

— Мда. Це я між іншим.

Яров не чекав ні на таку відповідь, ні на оцінку пропозиції, як жарту. Він був переможений і, повертаючись, щоб іти, сказав:

— Звичайно, це був жарт, але я прошу вас краще нікому про нього не говорити. У мене так багато ворогів, що з самого невинного жарту можуть зробити серйозне обвинувачення.

— О, ні, будьте спокійним. Я ніколи не дозволю собі псувати настрій людині з добрим серцем, — з їдкою іронією відповіла Лія й знову почала листати рахунки.

Але робота не клеїлася. Розмова з Яровим знервувала дівчину, викликала бурхливе клекотіння молодої крови.

Гудок сиґналізував зміну. З цехів посунули темносірі зосереджені постаті. І Лії чомусь пригадався Васька Калач і його привабливі пропозиції щодо зимового спорту.

— Бідний мій кіноаматор. Як ніжно він заглядає у вічі при зустрічах, як ретельно намагається відгадати кожне моє бажання, щоб зробити приємність. О — цей не прийде з такими гидкими пропозиціями.

Лія підійшла до вікна, і враз лице її засяяло радісною усмішкою. Побіля контори, заклавши руки в кишені, сюди й туди топтав стежку Васька Калач, кидаючи короткі, але часті погляди на двері контори.

— Він чекає на мене. Це безперечно! — з жіночою гордістю подумала Лія й зиркнула на годинника.

— Час кінчати роботу! Мій хороший, — прошепотіла вона, ще раз зиркнувши у вікно, і швидко почала прибирати зі столу папери, ховаючи їх до шухлядки.

Вже дві декади б'ється комсомолія доменного за шихту. Дні й ночі попід печами шастає комсомольський контроль, щоранку гримить листівка. Хмарно вислухують звідомлення Дем'янов та Свириденко.

Мало радісного приносять хлопці в своїх бльокнотах. На другій печі ще нічого. Там змагаються Храпченко та Стоян. Останніми днями ці два майстрі своїми змінами систематично перевищують змінвозустрічний. Їхні світлини вже вміщувано в листівці „За шихту", про них говорила й „Тривога". Алеж на інших печах по-старому відобуток не перебільшує 77-80 відсотків.

Де причини?

Щовечора перед нічним штурмом до редакції „За шихту" сходиться актив, і в гарячих дебатах родяться нові заходи. На обличчях хлопцям ґрунтовно осіла втома від безсоння, під очима лягли синці, і тільки очі виграють вогниками тривоги і напруження.

Коля Свириденко цілий тиждень не голився і тепер нагадує споважнілого хлібороба.

Васька Калач так само занехаяв свою незрівняну зачіску, запозичену безперечно у якогось кіноактора, і тепер майже нічим не відрізнявся від мовчазного каталя Якова Юрченка, тільки хіба тим, що на півголови був нижчий за останнього.

У запалі боротьби за шихту Калач забув навіть за наступний зимовий спорт та за вельосипед „Омегу". Тільки згадавши Лію, знову ставав веселим і розсипав дотепи. Очевидно хлопець мав надії.

Цех гуркотить, шумлять пази, дзюрчать водяні струмені, обмиваючи гарячі печі, у світлі електролямп вештаються люди.

У кімнаті редакції „За шихту" засідає штаб. Головує Коля Свириденко. Власне на голову його ніхто не обирав, але з моменту оголошення штурму всі звикли бачити його на посту, спокійного, поважного, розсудливого.

Серед присутніх немає тільки Тані. У неї непорозуміння з друкарнею, і цю ніч вона сама виїхала до міста, щоб разом із секретарем верстати число „Тривоги".

— Дві декади ми боремося, хлопці! — тихо каже Свириденко — Розумієте, дві декади, а наслідки? Погані наслідки, товариші! — Він одводить погляд убік, деякий час мовчки споглядає пляката на стіні, далі спиняє очі на Калачеві, ніби шукаючи у каталя відповіді на свої слова, але той чомусь ретельно затуляється газетою.

— Домна нумер два вирівнялась, — каже блідий Дем'янов, — трохи підтяглася четверта. Там перед веде бригада Онищенка.

— Алеж ми боремося за ударний цех, — так само тихо і ніби трохи розчаровано продовжує його думку Свириденко.

— Цех за ці дві декади пересічно підвищив відбуток лише на 3-4 відсотки, — веде своєї Дем'янов.

Велетень Яків Юрченко голосно невимушено зідхає і лізе до кишені. Йому раптом забажалось глибоко затягтися цигарковим димом.

— То ще може нам потихесеньку змотати вудочки? — іронічно примруживши очі, невідомо кого запитує Свириденко.

— Ні! — гримить Юрченків бас. — Ти жартуєш, Колю!

Дем'янов мовчить. Він хоче чути, що скажуть комсомольці.

Тоді про щось згадав Вася Калач. О, молодість, пора безмежних поривань, хто забуде твою неповторну силу?

Вася Калач рвучко схоплюється з місця, зсунутий ногою стілець із гуркотом падає на долівку.

Троє — Дем'янов, Свириденко і Юрченко — чекально дивляться на нього. Він стає самим собою, оцей невгамовний кіноаматор.

— Знаєте, що сказав Карл Маркс в листі до Енґельса? — питає Калач присутніх.

Ті мовчки знизують плечима.

— Тяжко нам, братва, — сказав Карл Маркс, — але носа вішати не слід! — випалює Калач і сам розтягає рота в усмішку.

Ясніє обличчя Дем'янову, на фоні чорної бороди виблискують міцні білі зуби Свириденкові, а Яків Юрченко незрозуміло кліпає віями. Звідки йому знати, може й справді колинебудь Карл Маркс писав: „тяжко нам, братва" — усе може бути.

Крізь сміх Дем'янов говорить:

— Ти маєш рацію, Васю. Хоча Маркс тут і не до чого, але носа вішати справді зарано.

— Я ж про те й говорю! — виправдується Калач.

— Тоді до діла, товариші! — опанувавши себе, заговорив Свириденко. — Треба ще раз обміркувати причини прориву. На мою думку, все, що могли ми зробити у своєму цеху, в основному зроблено. Число перешихтовок зменшилось, вагарі почали уважніше ставитись до своїх обов'язків, каталі майже всі змагаються.

— Навіть Наливайкова ваґонетка сьогодні викликала мене на змагання, — перебив Юрченко.

— Хіба? Сидір? Шавкунів плем'яш? — Це красота! — не стримався Калач.

— Атож, він самий. Та ще як нахвалявся. Я-каже — покажу вам як треба працювати. Хоч і не комсомолець, а покажу.

— Цього мало, — сухо зауважив Дем'янов, — самим Наливайком питання не вирішується.

Він, Дем'янов, прийшов сюди з певною пропозицією і лише чекав, доки почнеться серйозне обговорення справи.

Свириденко продовжував перервану промову.

Доменний цех великою мірою залежить від інших цехів нашого заводу, і скільки б ми сами не товклися отут у себе

під печами, скільки безсонних ночей не моталися по цеху—без допомоги всього заводу нам не досягти ста відсотків. Отака моя думка, і тут щось треба вигадати.

Дем'янов засовався на стільці. Ні, таки Свириденко з головою хлопець. Він майже вгадав його, Дем'янова, пропозицію.

Але секретар партколективу вичікує. Було б непогано, коли б Свириденко довів до логічних висновків свою думку.

А Свириденко й собі вичикуючи замовк.

— На прийомі змінноzустрічних майстрі завжди скаржаться на транспортний. Ніколи ковшів своєчасно не подадуть, — зауважує Юрченко.

— Це факт! — хитає головою Свириденко.

— А мартенівці, а бесемерівці, а копровики? Усі вони, халера їм в бік, шлаку не додають, або пополам зі сміттям підсовують, — загарячкував Калач.

— І це правда! — ствердив Дем'янов.

— Так що ж робити? — подивився на Свириденка Юрченко.

— Давайте подумаємо — відповідає той, і по тому, як близько на перенессі зійшлися йому чорні густі брови і затьмарилися великі сірі очі, видко, що справді Свириденко напружено думає.

Тоді Дем'янов дружньо кладе йому руку на плече:

— От що, Колю. У мене є пропозиція- Послухай, як вона тобі?

Свириденко зводить на нього погляд:

— Кажи, ми слухаємо!

— Давайте звернемося з листом до комсомольців усіх цехів, що зв'язані з доменним. Мусять же вони відгукнутися на наш заклик? Га? Як ти гадаєш, Колю?

— Ідея! — гукає Калач...

— А вірно, чому б і не звернутися, — жваво заговорив Юрченко. — Отут зараз сісти й написати.

Свириденко ясніє, брови стають на свої місця, але він поважно запитує:

— Значить, ти благословляєш?

— Вважаю, ще це сколихне цілий завод! — відповідає Дем'янов. — Це треба зробити негайно. Розумієш, Колю? Щоб завтра вже комсомольці всіх цехів читали нашого листа.

— Чудесно! Давай зараз складати проєкта, — звівся на ноги Свириденко, — і після другої зміни скличимо надзвичайні збори комсомолу. Щоб раз, і в дамках!

— Тільки ж пишіть міцніше. Не шкодуйте слів. Щоб дійшло — порадив Юрченко.

На почуття обов'язково треба вдарити! — додав і свого Калач.

— Будьте певні, — засміявся Дем'янов, — не листа, а справжню ноту встругнемо.

— Правильно! Ти, Васю, мотайся до телефона, дзвони Ступницькій. Хай місця побільше залишить для листа. Щоб на першій сторінці „Тривоги", розумієш? — давав Свириденко.

— Єсть, капітан!

— А ти, Яшо, йди засни. Завтра ж рано вставати, та ще й з Сидором Наливайком змагатися, а він же хлопець дебелий — загонить тебе в трубу.

— Та Яшко теж, нівроку, при пам'яті парняга, — пожартував Дем'янов. — Один одного вартий.

Яшко, зворушений товариською увагою до себе двох секретарів, — міцно потис їм руки і вразвалку вийшов на цехове подвір'я.

Коли проходив попід естокадою, почував себе так вільно й радісно, як колись на селі, повертаючись левадою від коханої дівчини.

Під дашок четвертої печі шугнула висока, трохи зігнута постать у шкірянці. Коли постать повернула обличчя до Юрченка, — проти електричної лямпи двома мініятюрними зірочками блиснули окуляри на довгому з горбинкою носі.

Юрченко пізнав Ротмана.

— Теж комуніст, хоча й інженер. А непосидющі люди оці комуністи. Усе їм мало, усе борються за краще. Дружні хлопці — думав він, простуючи до мосту, щоб їхати в колонію.

Біля контрольних воріт стояло кілька робітників. Один голосно щось вичитував, а решта задоволено прислухалася.

Юрченко підійшов до гурту. Разом з ним ще кілька нових постатів.

На дощаній стіні контрольної будки наліплено було невеличкого жовтуватого папірця. Яків пригадав, що таких папірців він багато бачив у себе в цеху, наліплених на ковпери, на двері вагової будки, і навіть на поручні біля печі.

Але за роботою не було часу зупиняти на них увагу.

Тепер він вирішив конче довідатися, що кажуть оті жовтуваті метелики.

Чого біля одного з них затримуються робітники?

— А ну читай вголос, що воно там! — гукнув хтось із гурту.

Передній молодим, переконливим баритоном, з почуттям художнього смаку прочитав:

Хто робити сам не хоче?
— Хто підбурює робочих?
Хто не б'ється за чавун?
— Ясно хто: куркуль Шавкун!
Наш чавун для нього смерть.
Тут хоч круть уже хоч верть,
Час давно уже наспів
Гнати в шию Шавкунів.

— Прикладно, бісової віри, сочинив хтось! — захоплено вигукнув голос із гурту.

— Не хтось, а письменник Отава — тут підписано, — пояснив баритон.

— У точку б'є! — прохрипів підстаркуватий робітник.

— До діла написано. Уроді, як пісня!

Яків Юрченко сам до себе всміхнувся:

— Міцно взялися за одноокого... Це Таня, мабуть, комсомольці, наша робота, — не без гордощів подумав він. На цей час йому хотілося забути, що він не належить до комсомолу. Так приємно було думати, що й боротьба за шахту і похід на Шавкунів — це „наша робота“.

Тоді ж, сходячи на міст і оглядаючись на домни, Яків чомусь згадав, що йому вже двадцять шостий рік. — До комсомолу, мабуть, і не приймуть, коли б, припустім, забажав вступити, — думав він, а втім розчарування не відчув. Головне, вони його поважають і ставляться як до свого. Вони, комсомольці і комуністи.

На ранок „Тривогу“ з особливою ретельністю молодь розповсюджувала по цехах. Вона сьогодні була героєм дня. На першій сторінці чорним корпусом красувалося:

ДО КОМСОМОЛЬЦІВ СТАЛЕЛИВАРНОГО, КОПРОВОГО, МЕХАНІЧНОГО, ВАЛЬЦІВНОГО І ТРАНСПОРТНОГО ЦЕХІВ.

Дорогі товариші!

Ми звертаємося до вас голосом тривоги. Наш цех не вилазить з ганебного прориву. Щодня ми не додаємо країні сотні тонн чавуну. Ми рушили в бій за постійність шихти, за безперебійні подачі, за нормальну роботу домен. Але ми наткнулись на низку перешкод. Багато з цих перешкод чинять нам ваші цехи.

Так що ж, відступати? — Ніколи! Ми разом з вами мусимо перемогти!

ОТЖЕ, СЛУХАЙТЕ, ТОВАРИШІ-КОМСОМОЛЬЦІ, СТАЛЕЛИВАРНОГО ЦЕХУ

Ви до цього часу ні разу не виконали завдання — подати мартенівського шлаку — 250 тонн на добу. Бесемерівського шлаку у нас так само вистачає лише на добу. Це примушує нас міняти шихту, це порушує хід доменних печів, збільшує собівартість чавуну. Ваші шлаки — є основними обіговими матеріялами. Тому ми вимагаємо від вас вімкнутися в спільну боротьбу за постійну і високоякісну шихту, організувати контрольні бриґади по обігових матеріялах.

СЛУХАЙТЕ, ТОВАРИШІ,-КОМСОМОЛЬЦІ КОПРОВОГО ЦЕХУ

Ви більш ніж інші заборгувалися доменному відділові в подачі йому обігових матеріялів. Ваш цех систематично недовантажує нам скрапу, шлаків, стружків та інших обігових матеріялів.

КОМСОМОЛЬЦІ МЕХАНІЧНОГО ЦЕХУ
ДО ВАС НАШ ЗАКЛИК!

Встановіть контроль за подачею в чистому вигляді дрібних стружок, щоб їх не доводилось сортувати в копровому цеху, щоб сміття не попадало до печі, бо це порушує нормальний хід домен.

КОМСОМОЛЬЦІ ВАЛЬЦІВНОГО ВІДДІЛУ

Ту окалину, що ви подаєте в доменний відділ, не можна використати, бо вона більше ніж на 50% забруднена. Ми вимагаємо від вас своєчасно подавати чисту і в достатній кількості окалину.

КОМСОМОЛЬЦІ ТРАНСПОРТНОГО ЦЕХУ

Ваш цех найбільше спричиняється до прориву. Ніколи ви своєчасно не подаєте ковшів під литво. Від того постійні затримки. Невже ви стоятимете осторонь нашої боротьби? А ну доведіть, що значить бойова комсомольська солідарність! Чекаємо на вашу відповідь.

Бюро чотирьох осередків ЛКСМУ доменного цеху
25 жовтня 1931 року.

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

I

З НОТАТОК ПИСЬМЕННИКА ОТАВИ

23 вересня

„Не мала баба клопіт, так купила порося“. Так оце й мені. Біля редакції „Тривоги“ утворено літературний гурток. Ступницька від імени всіх запропонувала мені керувати ним. Вона говорить, що заклик про призов ударників у літературу треба виконати. Знаючи її напористу вдачу, я навіть не пробував відмовлятися. І от тепер до щоденних епіграм, гасел, віршів та нарисів додається ще одно навантаження: щоп'ятиденки провадити збори літературного гуртка. Ну що ж? Швидко кінчиться моя творча відпустка, і тоді знову в Харків до друзів.

А покищо треба попрацювати. Шкода тільки, що мої „Пригоди комбриґа Романа Зарубного“ так повільно посуваються. Цьому виною Захаров. Він є єдине джерело, звідки я черпаю матеріяли для свого роману.

Але Захаров навантажений як віл, і дуже тяжко мені витягти з нього факти дальших пригод Зарубного. До речі, Захаров дуже лірична особа, хоча це зовсім не пасує до його ведмежої постаті.

Учора він був на організаційних зборах літературного гуртка і виявляв там не абияку активність.

Після засідання він взяв мене під руку і урочисто заявив:

— Знаєте, я пишу своє описаніє жизні. . . Вісім років шкрябаю, і ніхто крім дружини не знає про це.. Там усього понаписувано.

— А мені покажете? — запитав я.

— Оце ж і хочу просити вас, як письменника, перечитати і сказати, чи годиться воно кудинебудь.

— Добре, я перечитаю, але за це ви мені розповісте дальші пригоди комбриґа Зарубного. Пригадуєте, нас тоді перебили?

— Це можна. Хоч і зараз. Ви вільні?

— Так!

І Захаров, спіймавши кінець розірваної нитки оповідання, намагаючись говорити мовою пригодницьких романів, — розповів мені третю частину пригод. Тої ж ночі я занотував почуте від нього.

ПРИГОДИ КОМБРИҐА РОМАНА ЗАРУБНОГО

— Хоча фронт і далеко, але живу я мов на поході, — сказав полковник, міряючи кімнату по діягоналі. — Мені дуже б хотілось, Романе, щоб ти побачив моє старе приміщення в Новоросійську. Може б тоді ти зрозумів, чому я в рішучий момент все ж таки повернувся до своїх, зрадивши ваших бойових луганчан.

— Невже тільки приміщення тебе примусило повернутись? — ображеним тоном заговорила його дружина, зовсім молода дівчинка, чорнява з романтичними очима. — Ти ображаєш мене, Колю. Я на тебе так довго чекала. Пригадуєш в Новоросійську на параді ти йшов на чолі, і я кидала вам під ноги чудові білі троянди. Потім ти поїхав на фронт, а я мріяла про тебе безсонними ночами і завжди чомусь вірила, що ти з'явишся до мене, обов'язково в чорному автомобілі й тихої ночі забереш мене з собою. Ах, як я люблю пригоди, як я люблю незвичайних людей.

Далі, звертаючись до комбриґа, що сидів ні в сих, ні в тих, слухаючи щебетання нової знайомої, вона заговорила далі, ґраційно схиливши голову на плече:

— Ви мабуть смієтеся з мене, ви, страшний червоний командир? Мені так багато Коля наговорив про вас. Це ж ваш полк цілу дивізію білих в полон забрав? Ви ж просто герой!

— Хіба то дивізія була, то гімназисти, — іронічно відповів Зарубний.

— Ви мене ображаєте. Я теж скінчила новоросійську гімназію, хоч, як бачите, нічого спільного не маю з тими гімназистами, які дали себе взяти в полон.

Сказала вона це підкреслено, немов хотіла переконати Романа, що вона має всі підстави вважати й себе за сильну вольову людину.

— А втім, мені вже сумно, ви розумієте, сумно, — говорила далі юна полковниця без будь-якого захоплення. — Стоїмо три

тижні в цьому місті й ні тобі боїв, ні походів, тільки безперервні залицяння п'яних офіцерів та порожні теревені їхніх придуркуватих дам.

Не знав Роман, як йому сприймати всі ці розмови, і мовчки слухав щебетання жвавої дівчини.

— Шкода, що не зустрів я тебе десь на фронті, защебетала б ти на кутні, моя голубочко! — думав комбриґ, згадавши свої походи.

Полковник був у доброму гуморі, розповідав багато цікавих військових анекдот і пригод, а дівчина щоразу з дитячою наївністю допитувалась деталів, робила свої зауваження і час-одчасу зиркала на Романа. Від цих поглядів тому ставало ніяково, він кілька разів намагався зірватись, щоб іти геть, але його затримував полковник та ще ретельніше за нього припрошувала дружина.

— Ви б розповіли нам про ваші походи. Це ж так цікаво,— говорила вона, підморгуючи Романові.

— На жаль, не вмію розповідати, Робити ще сяк-так.

— Ні, ні, ви таки заговорите у мене. Ми зробимо з вас прекрасного співрозмовника.

— Буду дуже вдячний,—байдуже відповів Роман, і його холодна витриманість очевидно, ще більше дратувала дівчину. Коли ж нарешті Романа відпустили на ніч у комендантську сотню, вона говорила полковникові:

— Ах, Колю. Який необтесаний твій колишній начальник. Проте в ньому почувається міцна земляна сила. Це такий, що ні перед чим не зупиниться, щоб дійти своєї мети. Такий молодий, а вже командиром бриґади був. Очевидно, здібна людина.

Полковник нічого не відповів на це зауваження, а натомість ніжно сказав своїй примхливій дружині:

— Люба моя, я знову мушу тебе на короткий час залишити. У Новоросійську військова нарада.

— Знов у командировку. Це просто жах. Хоч би в одну з них мене взяв. Це ж так цікаво, подорож, нові місцевості, нові люди, знайомі, пригоди. Доки ти маринуватимеш мене в цих чотирьох стінах?

— Переможемо ворога, тоді спеціяльно будемо їздити, розглядати нові місця й зустрічати нових знайомих. А тепер не до цього. Зрозумій ти, нарешті.

Сьогодні полковник відповів своїй дружині нервовіше, не з такою ніжністю, як завжди, і вона прекрасно це помітила. А помітивши, раптом згадала, що її омріяний герой Коля має вже сорок п'ять років, а старі люди завжди надмірно нервуються, часто бувають незадоволені з дрібниць, і взагалі романтичного в них лишається надто мало. Згасає поволі їхній колишній темперамент, стають вони вибагливішими, завжди з чогось роздратовані і лише на парадах, під грім військових оркестр, такі, як

Коля, знову повивають себе авреолею героїки. Отой більшовик мабуть зовсім інша річ. Треба тільки його розворушити.

А на ранок полковник мав вислухати категоричну вимогу своєї маленької дружини:

— Полковник ти, чи просто якийсь звичайний солдат? Подивись, що твориться в нашій кімнаті. В тебе нема денщика. Я мушу сама діставати їжу, навіть води принести нема кому. Хай би десь близько бої, або тривожний стан, то ще я розумію. А то ж спокійна обстановка, а ми живемо наче у шанцях. Кілька разів ти обіцяв уже взяти денщика й все обмежувалося лише обіцянками. Коли ж нарешті ти звільниш свою маленьку дівчинку від оції сірої прози.

І тоді вперше у полковника виникла думка взяти до себе Романа. Цьому було дві причини. Перша та, що полковник дуже сумнівався в щирості Романової згоди лишитися у білих. Для того, щоб закріпити в ньому це рішення, треба його оточити сприятливими умовами, які б остаточно вивітрили з нього шахтарський дух. Друга, так би мовити, основна причина, це та, що справді він через перевантаженість роботою цілими днями не буває вдома, і з цього користуються його товариші, старі пройдисвіти, офіцери. Вони цілими годинами огинаються біля його дружини, вона їм грає романсів, вони вчать її різних танків, а це не завжди подобалось полковникові. Проте, він повинен був миритися з цим, бо його дівчина мала всі підстави вишукувати собі розваг, скільки він майже ніколи не турбувався цим. Коли на приміщенні житиме така людина, як Роман, то візити офіцерів трохи зменшаться. Ну і, врешті, музика та розмови на висококультурні теми безперечно позитивно вплинуть на шахтаря, й таким чином буде творитися психологічна підготова до його перероблення на офіцера.

Одного прекрасного вечора про це довідався Роман. Полковник сподівався, що той буде заперечувати, принаймні виявить своє незадоволення хоч будь-яким жестом чи виразом очей. Та він помилився. Роман тільки детально розпитав у нього про свої обов'язки і навіть подякував полковникові.

— Оце добре. А то, знаєте, якось сумно жити без роботи. Всі косо поглядають в комендантській сотні, і доводиться знову згадувати свою бриґаду. А ви ж сами говорили, що треба забувати за неї. Краще я робитиму будь-що, аби тільки не огинатися отак.

Відтак Роман почав мешкати в родині полковника на ролях домробітниці в гіршому розумінні цього слова. Проте ні полковник, ані його дружина нічим не підкреслювали цього становища, навпаки намагалися полегшити його сумну ролю. Особливо вона завжди маніжилась перед тим, як попрохати у Романа якоїсь послуги.

— Слухайте, Романе. Мені здається, що в нашій кімнаті зимно. Вам цього не здається, дорогий мій?

І Роман прекрасно знав, що треба йти шукати дрова, затоплювати пічку, але в тон їй відповідав:

— Мені не тільки це здається. Навпаки, я дивуюсь, як можете ви, молода ніжна жінка, сидіти в такій жахливій температурі.

Роман підводився й ішов на подвір'я, а вона кокетуючи кидала йому вслід:

— Ну що ви, що ви? З вами мені приємно і в холодній кімнаті.

А Зарубний має своє на думці. Роздмухуючи полум'я, що довго не хотіло брати сирі дрова, чи йдучи з цеберкою через гімназіяльний двір, він думав про свою бриґаду, що б'ється десь у глухих степах і чекає на свого командира. Єдина думка свердлила тоді його мозок:—за всяку ціну, при першій нагоді втекти звідси. Він пройде пішки сотні верст, він непомітним вужем проповзе через усі фронти, щоб тільки знову опинитися серед своїх.

І коли тихими вечорами полковниця сідала до рояля й грала йому відомих і невідомих композиторів, бажання бачити луганчан ще більше мучило комбриґа. Тільки дисциплінований розум більшовика примушував бути обережним, щоб не дати будь-якого приводу ставитись до нього з недовір'ям.

Якось увечорі, коли полковника не було вдома, дівчина сіла до рояля й після бурхливого вступу заспівала.

Вона досі лише грала, а заспівала сьогодні вперше. В її голосі відчув Зарубний зламані трагічні нотки і тут же вирішив, що завжди весела полковниця очевидно має своє горе, свою нікому невідому трагедію. Чи то мотив настроював на такий лад психіку дівчини, чи може просто помилився Роман, проте голос співачки справді йшов наче з темних невідомих глибин, щось зламане і тяжке бриніло в ньому. Але Романа не зворушив її спів. Всі його думки і почуття булі далеко на фронті і ніжний голос дівчини з ворожого табору лише на мить прикував увагу. Сантименталізм був не в пошані у комбриґа.

Вона взяла найвищі ноти, голос її дзвенів у нечуваному напруженні, і раптом вона, різко обірвавши спів, рвучко повернулася до Романа і запитала його просто і одверто:

— Слухайте, Зарубний. Ви довго удаватимете з себе байдужого? Ну скажіть же, скажіть нарешті. Невже ви помирилися зі своїм становищем? Вас, молоде дике орля, посадовили в клітку, а ви мовчите, ви ходите й спокійно посміхаєтесь, ніби нічого надзвичайно не трапилося. Невже вам не хочеться на волю? Невже ви, справді, щиро вирішили лишитись у нас? Ну скажіть?—і вона підвелася з стільця, далі зібгалася вся—ніби відповідь Романова мала якесь вирішальне для неї значіння.

— А мені що таке? Людина я проста. Де гарні люди, там і я якось проживу.

Він нарочито в таких випадках робив наївне-простувате обличчя й відповідні до цього підбирав слова:

— Конешно, попервах незручно було, а потім звик. Знаєте, для таких як я, що нічого не мають крім своїх рук, дуже легко звикати до всяких несподіванок. Ваш чоловік міг би мене розстріляти, але він цього не зробив. Отже, я мушу йому дякувати за це. Втекти зараз було б нечесно з мого боку. Тому я спокійний. Все рівно вмірати де: там чи тут.

І він знову байдуже повернувся до пічки і маленькою коцюбою почав колупати гарячий попіл.

— О, ви надміру благородна особа, Романе. Хоч уява ваша про благородство, на мою думку, невірна. Правда, що полковник врятував вас від смерти, але ви забуваєте, що свого часу він кинув на смерть цілу бриґаду таких, як ви. На вашу думку, це благородний вчинок з його боку?

— Хто зна. В таких справах я не розбираюсь. Кожний за своє бореться. Кожний по-своєму правий.

Полковниця не вірила, чи не хотіла вірити, що це говорено щиро. В своїй уяві вона намалювала собі інший образ, коли чоловік розповідав їй про Зарубного, і навіть сьогоднішня його поведінка не могла затьмарити цього героїчного образу. Якої ж сили волі треба, — думала вона, — щоб так прекрасно грати ролю? Це справжні люди. Вирвати з їхніх цупких рук революцію не так легко, як це думають тупоголові, вічно п'яні господа офіцери.

Минуло вже три дні, як полковник поїхав до Новоросійська на нараду і за цей час нічого не змінилося в досить невизначених взаєминах між Романом та дружиною полковника. Він по-старому ретельно виконував свої обов'язки, а вона завжди намагалася викликати одвертість не дуже балакучого командира.

Сьогодні вона знову заговорила про можливість Романового порятунку, більше за те, вона навіть порадила йому скористатися з відсутности чоловіка і втекти до своїх.

Не міг збагнути Зарубний, щире це бажання, чи просто один із заходів контррозвідки перевірити його. У всякому разі, між ними відбувалася хитра, заплутана гра, що в останній час почала захоплювати обох. Що дужче одмовлявся Роман від різних привабливих пропозицій, то настирлівішою ставала вона, кожним рухом, кожним поглядом намагаючись підкреслити щирість своїх слів.

— Але я теж стріляний вовк, — думав Роман, — і не дам себе спіймати на необачності. Втекти я й сам зможу без будьчиєї допомоги.

Полковниця врешті почала дратуватися від такої позиції полоненого і одного вечора вона, почавши розмовляти з ним, як завжди, ніжно і лагідно, скінчила раптовою нестриманою, мов буря, гістерикою.

— Ви божевільний! Геть звідси, щоб ноги вашої тут не було! В комендантську сотню! В льох до чеченців! Хай вас повчать,

як поводитись з культурними людьми! Нахаба! Бандит! Вас мало розстріляти! Чи ви здатні комунебудь вірити?

Вона бігала по кімнаті, зануривши свої тонкі ніжні пальці в чорні кучері волосся, розкуйовдила його, потім раптом спинилась проти Романа, й хоробливе блідість почала сходити їй з лиця. Воно натомість розчервонілось до вух, очі стали вогкими й дивилися на похмурого Романа перепрошаючи і сором'язливо.

— Простіть мене, Романе. Я не хотіла вас образити. Може ви справді маєте рацію. Чим я можу довести вам, що поводжуюся з вами по-дружньому?

Вона сказала це так просто і лагідно, що впертість командирова похитнулась. Невже з неї така геніяльна актриса? Тільки хвилину тому метушилася по кімнаті, мов левиця за ґратами, а тепер от стоїть перед ним така ніжна, слаба жінка.

А вона заспокоївшись вела далі.

— Невже ви думаєте, що мене цікавіть політика, оця ваша громадянська війна, клясова боротьба. До чорта всіх і кадетів, і більшовиків, і німців, і гайдамаків, і всіх, хто в ці дні зрошує кров'ю нашу многострадальну землю. Я просто люблю людину, розумієте людину з великої літери, знаєте, як сказав здається Горький: „человек—это звучит гордо". І я бачу як мало справжніх людей зустрічається в моєму житті. Може я міркую дуже наївно, але що ви хочете від мене, ви, загартований, перевірений, що йдете на смерть за свої ідеї, від молодої дівчини, яка знала лише гімназію з клясними дамами, з традиційними танцювальними вечорами, що знайома була не з людьми, а з мундирами та з чинами. Чого ж ви хочете від неї? Хіба романтичні книжки, оті безконечні солодкі мрії про героїв, про надлюдей, оце безпросвітнє ніцшеанство, що ним так захоплювались ми до революції, хіба могло все це виховати з мене запеклу патріотку єдиної неділимої? Так просто, Романе, як кажуть, „вродлива кручена дівчина має невичерпані джерела енергії, не знає куди її подіти, кидається в життьовий вирій, шукає там прекрасних людей і великодушних вчинків, а їх так мало в реальній дійсності". От і тепер, я щиро хочу вам допомогти, я бачу що ви людина, що ви маєте таке ж саме право на життя, на перемогу, як і мій теперішній чоловік, але що ж робити, коли вся я вам чужа, коли кожне моє слово ви мабуть висміюєте десь в глибині свого серця, як смішні дитячі забавки. Гірше, ви мабуть вважаєте мене за ідейну контррозвідницю, а мої пропозиції за чергові маневри. Ну що ж, порадьте, що мушу далі робити? Все залежить від вас самих. Мені більше незручно знов повертатись до цієї теми. Мені просто боляче говорити, коли слова мої тонуть десь в просторі, губляться як непотрібні.

Роман жадним рухом м'язів на обличчі не виявив свого ставлення до цієї тиради, проте віра в щирість її наростала.

Він відповів тихим і вже не таким підкреслено грубим, як завжди голосом:

— Дякую вам, та що ж поробиш, коли я справді почав звикати до своєї нової ролі. Здається, Наполеон сказав (вичитав якось в одній військовій книжці) „від великого до смішного один крок". Був командиром, за мною йшли тисячі на смерть, слухали кожного мого слова, а тепер я просто мовчазний виконавець наказів ваших і вашого чоловіка. На віку, як на довгій ниві, всього трапляється.

— Але я ж ніколи не наказую вам, Романе, — напівблагальним голосом відповіла дівчина.

Тінь легкої усмішки лягла на куточки Романових губ.

— Навпаки, я вам дуже вдячний. Ви мали всі підстави розмовляти зі мною іншим тоном, проте я прекрасно розумію своє становище. А втім поживемо — побачимо, — закінчив він і повернувся, щоб вийти з кімнати.

Вона подивилася йому вслід поглядом, повним поваги, а може чогось більшого, далі рішуче підійшла до рояля, гримнула покришкою й заграла якогось бурхливого марша. Коли її не розуміли люди, вона завжди виливала свої почуття в чарівні звуки.

Та даремно по розмові Роман вважав справу за вичерпану. Увечорі, повернувшись на приміщення до полковника, він нікого не застав удома. Полковниця мабуть і сьогодні пішла до своєї подруги, молодої жінки старого генерала, де вечорами збирались гультяї-офіцери, різні штабні та інтендантські ферти, що недалеко від фронту „зміцнювали славу єдиної неділимої Росії та її доблесної армії".

Сьогодні Роман Зарубний цілий день будував пляни втечі, іноді думав:

— Може даремно я не хочу використати її жіночих поривань. А тікати без допомоги з глибокого тилу, де на кожному кроці тебе можуть зустріти білоґвардійські роз'їзди, справді не так уже легко. Сидіти ж чекати, доки військове щастя почне служити нам і фронт наблизиться, теж не входить у мої пляни. — І командир уже пожалкував, що так вперто одмовлявся від допомоги останнього разу.

Хотів впасти на ліжко і тисячний раз обміркувати пляни втечі, як раптом очі його впали на невеличку білу коверту, що на сірому тлі солдатської ковдри вбирала в себе зір надзвичайною ніжною білістю. Схопив його, повертів між пальцями — жадної адреси. Тоді швидко розірвав і витяг невеличкий клаптик паперу.

Писала вона, молода полковниця:

„Романе. В останній раз пропоную вам. Говорити тяжко, пишу коротко і ясно. Сьогодні ж точно о 8-й годині увечорі приходите на Корсиковську вулицю в приміщення 23 і на другому поверсі, праворуч, де висітиме напис „генерал Іванов"

ви тричі подзвоните. До нього завжди дзвонять один раз, але ви дасте три коротких дзвінка. Що далі буде, побачите самі. Більше жадного слова я вам не скажу. Думайте, рішайте. За два дні повернеться чоловік, і ви мусите з цього зробити певні висновки для себе“.

Під написаним стояла перша літера імени полковниці.

Роман кілька хвилин стояв нерухомо, тримаючи в руках цидулку, немов зважуючи її серйозність і щирість.

— Йти, чи ні?

Рішення повстало само: невблаганне, єдино можливе.

— Так, я піду!..

Близько восьмої увечорі Зарубний уже стояв під дверима генеральського приміщення. Все було так, як сповіщала цидулка; другий поверх, напис, маленька цятка електродзвоника обіч дверей. За дверима, десь в глибинних кімнатах мабуть, розважалися люди: Роман чув лише глухий відгомін сміху, брязкоту скла і металю та бравурні ритми музики.

Та він ледве на ногах утримався, коли двері йому відчинив молодий вродливий юнак, у повній формі прапорщика. Юнакові очі, блискучі й пустотливі, форменний кашкет мабуть із чужої голови, бо настовбурчився й сидить на голові незграбно і смішно. Модний світлозелений френч щільно облягав струнку постать офіцерову, блискучі чоботи з острогами і ремені через плечі наче вросли у зелень френча.

Переляк Романів так швидко зник, як і з'явився. Комбриґ тепер іронічно всміхнувся, згадавши розбиту ним дивізію, де половина була саме таких офіцерів. Прапорщик схопив його за руку й темним коридором потяг у глибину кімнати. За стінкою хтось грубо й темпераментно награвав на роялі, чулось ритмічне човгання ніг по м'яких килимах, сміялися жінки, час-од-часу брязкали ножі й дзвеніли келехи. Молодий прапорщик штовхнув Зарубного у напівтемну кімнату, що свого часу правила за приміщення для наймичок.

— Даю вам десять хвилин на перетворення. Ви — генерал, а я ваш адьютант. Розумієте? Ви людина військова, і я певна, тьфу... певний, не затримаєте мене.

Стрункий адьютант швидко вихопив з-під ліжка валізку, рвучко розчинив її, і Роман побачив одяг з наплічниками генерал-майора.

Стежки назад нема. Роман чудесно це розумів і вирішив іти до кінця. Тимчасом прапорщик хутко вискочив з кімнати і здалеку чув „генерал-майор“ його веселий заливчастий реґіт.

— Вигадала ж, нечиста сила, — всміхався він сам до себе, зиркнувши у невеличке люстро. Все було наче за статутом. Правда френч обвисав на його худому тілі немов лантух, повішений на палю, але кашкет прийшовся якраз.

А те, що три тижні неголений комбриґ заріс густою чорною щетиною, зовсім пасувало і до просторого френча і до високих

— Бабусю, пустіть до ранку. Мені їсти нічого не треба.

Стара ще довго шаруділа кочергами, світила каганця, нарешті, ще раз виглянувши у вікно, відчинила двері.

Коли побачила перед собою молодого, але зарослого бородою Романа, пом'якшала. Цей був без зброї і привітно всміхався до старої.

— Я б тебе й не пустила, та в самої два сини десь воюють.

— З білими, чи з червоними пішли сини, бабусю?

— А кат їх розбере, сину. Чи білі, чи червоні. Останній місяць усе сплуталось і мабуть кінця йому не буде. Вчора ще ніби кадет був, а сьогодні нові якісь заступили і не розберу, хто воно й що воно. Так, кажеш, їсти не хочеш? Тоді лізь на піч, там прядиво сохне, лягай спи. Хати не перележиш.

На печі пахло кострицею, присмаленою глиною, чирінь була гаряча, і Роман відчув себе, як кажуть, „кумом королеві".

— Коли вчора були кадети, значить, я не помилився. Тут стоять наші. А втім треба пересидіти, перевірити, — задоволено думав він.

— А ти ж хто, кадет чи більшовик? — після довгої мовчанки запитала знову стара. Їй очевидно не байдуже було, кого вона переховує.

Роман удав, що спить і не чує запитання.

— Видать кадет, мабуть тільки погони зрізав. Непереливки вашому братові, — відповідала сама собі стара.

Але згодом Роман вирішив далі не критися. Будь що буде. Коли вихопився з хащі контррозвідки, то тут він майже у безпечному стані.

— Ні, бабусю, я червоний з дня народження, як кажуть. Ще й командир. А що одяг на мені генеральський, то діло заставило одягти.

— Ти б і казав з самого початку. Мої сини теж у червоних. Тільки де вони тепер, мої соколи. Ні слуху від них, ні духу. Може десь так само, як оце й ти, у чужих людей, а може і живих нема на світі.

І стара мати, як усі матері на землі, згадавши дітей, почала плакати.

Нерви Романові поволі втихомирювалися. Він був стомлений останніми подіями, і сон почав класти свою волохату руку йому на очі.

— Не спи, командире. Ти ще не врятований, все може статися в цьому, невідомому тобі, селі.

Вулицею їдуть чотири верхівці. Вони на низьких степових конях вигинаються, голосно ґелґотять, ніби слова їм прилипають до піднебіння. Роман плигнув з печі, почувши стукіт копит і грубі людські голоси. Припав обличчям до холодного скла і завмер. В широколицих верхівцях він впізнав киргизів і вирішив, що вони не хто інші, як денікінська розвідка.

— Тепер амба, — подумав він. Проте далі міркувати не було часу. Верхівці раптом завернули в двір і почали швидко зскакувати з коней. Ще хвилина, й вони гатили в двері прикладами рушниць.

Бабуся, не розуміючи їхніх коротких гливких слів, перелякана відчинила двері.

— Ховайсь на піч у прядиво, — лише встигла кинути вона Романові, але той оторопіло стояв серед кімнати. Перший, що ввійшов у хату, вглядівши його і сковзнувши хижим поглядом по нових хромових чоботях, синіх штанях та діягоналевому френчі, направив на нього рушницю й гукнув якусь погрозу.

З розлючених коротких вигуків усіх чотирьох кіннотників Роман зрозумів тільки матюки та слово „кадет“.

— Значить, вони мене вважають за білого. Невже це червоні? Мабуть так, бо в жадного з них немає ні погонів, ні кокард на шапках, ні білих стьожечок.

— Я червоний командир, втік з полону, — насмілився заговорити Роман, але очевидно його слова не доходили до свідомости верхівців, і на відповідь один з них лише оперезав його нагаєм, а другий штовхнув під бік прикладом.

— Моя кадет стріляй, — найбільше з усіх гарячкував один. Двоє затримали гарячого товариша, і тоді на сцену знову виступили чотири нагаї та приклади. Єдиного прохав у них побитий Роман, щоб негайно його повели до штабу.

І вони таки повели, але цілу дорогу нагороджували нагаями та болючими стусанами прикладів спійманого „кадета“.

В штабі дивізії Роман не міг говорити, обличчя йому було скривавлене, заюшене кров'ю, тіло пошматоване, рука, перебита в лікті, безвільно звисала вздовж тіла. Але Зарубний був безмежно радий, бо нарешті опинився серед своїх, а головне довідався, що його бриґада тримає фронт за двадцять кілометрів від Грякової.

— Я сьогодні ж хочу бути там, — прохав Зарубний.

Та начальник штабу категорично заперечував:

— Ми не можемо тебе пустити в такому вигляді, товаришу Романе. Ми тебе негайно одвеземо в Ростов до лікарні, інакше тобі жити не довго лишилося. Мої хлопці вміють ударити як слід. А за бриґаду не турбуйся. Коли вони почули, що тебе захопили в полон, вони билися, як леви. Про героїзм твоїх луганчан говорить уся армія. Ми сьогодні ж їх сповістимо, що ти живий, лікуєшся і швидко знову повернешся до них. Уявляю, як зрадіють товариші. Між іншим, всі вважали, що тебе давно розстріляно в полоні, а тут така несподіванка.

Роман ще намагався заперечувати начштабу, але відчув, як сили залишають його, голова розпадається від нестерпного болю, в грудях ниє, а в горлі булькотить кров.

Того ж вечора в авті його одвезено на найближчу станцію, а звідти в ростовську залогову лікарню.

Він лежав серед сотень тяжко поранених у боях товаришів, дивився часто на шумливу вулицю великого міста, а думками був на фронті, з своєю бриґадою. Одужував Роман поволі, й це його дратувало. Надходили відомості, що білі відступають, що вже червоні наблизились до Новоросійська і справа падіння цієї останньої цитаделі денікінщини майже вирішена. Кілька разів він бешкетував, звертався до головного лікаря з проханням одіслати його на фронт, але лікар був упертий і дисциплінований, отже Романові докази на нього не впливали.

Одного разу пошта принесла йому листа. Писали з особого відділу армії:

„Командирові Н-ої бриґади тов. Р. ЗАРУБНОМУ.

Підчас падіння Новоросійська захоплено в полон полковника добровольчої армії Громова та його дружину. Слідство виявило, що полковник був начштабу вашої бриґади, під прізвищем Савицького. і підчас боїв на участку Яркі-Павлівка, перебіг до білих, захопивши з собою пляни воєнних операцій. За постановою особого відділу Н-ої армії його розстріляно. Дружина його категорично заперечує будь-яку активну участь у роботі денікінської контррозвідки і, очевидно з метою виправдати себе, вигадала версію, ніби вона врятувала вас від розстрілу, допомігши втекти з рук контррозвідки. Пропонуємо вам негайно сповістити, чи відповідають дійсності зізнання заарештованої, й дати точні відомості про вашу втечу.

Нач. особвідділу армії Дінес.

— Значить, ми таки помінялися ролями, — подумав Роман, складаючи папера. Тоді вона врятувала мене, а тепер у моїх руках її дальша доля. — І тут же, попрохавши паперу й атраменту, Роман Зарубний сів і мабуть вперше в житті з таким захопленням писав про кожний крок свій у полковниковій квартирі, про розмови з його дружиною, про сміливий її плян, що врятував йому життя.

Він писав про все точно, не прикрашуючи ролю полковниці в цій історії, згадуючи всі деталі втечі. Коли ж фактичний бік справи було викладено на багатьох аркушиках паперу, перед ним стало кардинальне питання:

— Які ж висновки? Яка моя думка? Як треба розцінити всю цю подію?

Напружено і вперто подумавши кілька хвилин, Зарубний рішуче вхопив перо й дописав у кінці:

„Все вищезгадане переконує мене в тому, що полковниця нешкідлива романтична дівчина, ніякої шкоди Червоній Армії і всій пролетарській революції вона не робила й не могла робити. І коли її не розстріляли білі за те, що врятувала мене, то це знов треба пояснювати великим коханням до неї полковника та його

> авторитетом у військових колах. Висновок для мене, наприклад, ясний: коли немає додаткових матеріялів, її треба звільнити й використати на роботі в нашій армії“.

Роман уже згорнув учетверо списані аркуші з бльокнота, вже поклав їх до коверта, але раптом вихопив знову й дрібно дописав;

> „Товариші, перекажіть штабові дивізії. Коли вже мене викличуть до моєї бриґади? Я не можу далі бути в цих чотирьох стінах. Натисніть на лікаря. Я зовсім здоровий. Хочу на фронт і гадаю, що ви зрозумієте мене“. Р. З.

За вікнами стугоніло вечірнє місто, цокотіли по брукові кінські підкови і колеса кулеметних тачанок, ритмічно гупали сотні й тисячі ніг, а іноді поранені чули бойові пісні і громи військових оркестр.

Робітничий Ростов формував сотні, батальйони, полки й посилав їх добивати рештки білоґвардійських банд.

II

Збідніли на людей Файнові вечірки.

Лія, що на неї і господар і всі одвідувачі покладали великі надії, що мала стати за єднальний центр, — не виправдала сподіванок. Останній місяць вона ні разу не одвідала Файна, чим дуже засмутила Ірен Михайлівну.

Коли запитували Ярова, чому з ним не приходить Лія, той тільки з досадою махав рукою і зводив балачку на інше.

Та найбільше турбував Файна інженер Кріґер. Відтоді як він разом із Ротманом почав тинятися по отих технічних гуртках, — традиційні вечірки очевидно загубили для нього свою колишню привабливість.

У всякому разі між двома фахівцями утворилася невеличка розколина, що загрожувала розростися в прірву. Особливо дратувало Файна те, що відповідальність за складання шихти покладено саме на Кріґера, а не на нього — начальника цеху. Файн відчував, що невблаганна дійсність вплинула на Кріґера сильніше, ніж корпоративна честь інженера.

Невже йому під старість лишиться тільки самотність та герої далекого середньовіччя?

Але ні! На світі ще є Ярови, Громови і навіть Шавкуни, що, зустрічаючись із ним у цеху, низько вклоняються, роблячи рабсько-покірне лице.

Правда, Шавкуна вже потурили з заводу та чимало ще лишилося йому подібних, що поважають у ньому, Файнові, і начальника, і старого фахівця, і сильну горду людину.

Телефонний дзвоник перериває невеселі думки Файнові. Дзвонить змінний інженер. Він тривожним голосом бубонить у трубку.

— Фрідріху Карловичу! Друге топлення теж зменшилося на п'ятнадцять тонн. Тепер уже немає сумнівів, що чавун десь

просочився і входить у землю. Коли він дійде до води — неминуча аварія!

Файн прекрасно уявляє собі, якої сили може статися вибух, коли справді чавун знайде воду. Йому, як начальникові цеху, треба було б самому бути тепер біля печі і вживати рішучих заходів. Це прекрасно розуміє Файн, але тут він знову згадує Кріґера, Ротмана, уявляє молоде безвусе лице змінного інженера і стомлено-байдужим голосом відповідає в трубку.

— Шукати намагалися... Мацали ґрунт?

— Так, обмацали все навкруги фундаменту і покищо жадного сліду!

— Ну що ж, нема так нема. Очевидно він пройшов через фундамент углиб. Завтра зупинимо піч. А покищо без зайвої паніки... Бувайте!

— Алеж... — бубонить у трубці, та Файн уже не чує. Він просто не хоче більше розмовляти про чавун. Настогидло все це... Хай Ротмани, Кріґери турбуються, а з нього вже досить...

Він важко сідає в оббите шкірою м'яке крісло і підсуває до себе пошту. Там кілька закордонних журналів, а між ними лист. Рука добре знайома Файнові. Він одсуває геть журнали і розриває невеличкого блакитного коверта.

Так, він не помилився. Лист був від Громова. Цікаво, що пише старий друг? Дрібно списані аркушки шарудять в інженерових пальцях. Очі забігали по рядках:

Дорогий Фрідріху Марковичу!

Сталося те, що рано чи пізно мусило статися. На цей раз не врятувало мене ні чуже прізвище, ані моє вміння замітати сліди.

Мене розкрито і, чекаючи суду, я маю досить вільного часу, щоб проаналізувати свій шлях. А він справді був багатий на несподіванки. Ви ж тільки подумайте, Фрідріху Карловичу. Молодий інженер, соціяліст, офіцер царської армії, капітан у Денікіна, начальник штабу червоної бриґади, — полковник, начальник білоґвардійської контррозвідки, — і нарешті Зав. Відділу Гіпромезу Громов-Савицький-Мілосла... він... Правда, цікаво, Фрідріху Марковичу? У всякому разі ситуації були куди складніші, ніж у ваших середньовічних героїв.

І от тепер я сиджу і пригадую близьких і знайомих там, на волі. Згадав вас і мені схотілося написати кілька слів своєму старому другові (між іншим умови мого ув'язнення пристойні). Так от, шановний Фрідріху Марковичу, я завжди любив життя, рух, боротьбу. Я й тепер його люблю, так люблю, що коли у мене на додаток до всіх лих виявилася ще й позитивна реакція за Вассерманом, то й тоді я не вдався

у розпач. Цей інстинкт самозбереження набув я підчас громадянської війни, тоді, коли двічі стояв під, розстрілом і обидва рази мені щасливо довелося врятуватися. Мене рятували несподівані випадки, так само, як випадок привів мене до Депеу. Отже я вірив у випадки. Коли б до нашої установи не зайшов студент Роман Зарубний, колишній мій начальник по Червоній Армії, може я й досі посідав би місце завідувача відділу і всі, що дивляться тепер на мене як на спійманого, знесиленого вовка, тоді б ставились із повагою й з пошаною. А тепер на дозвіллі переконуюсь, що все зумовлене певними причинами. Бюрократизм нашої установи і настирливість заводу стикнулися як два смертельні вороги. Комусь треба було здаватися. Коли б пляни мартена не лежали так довго під сукном, ніколи б може не заглянув до Гіпромезу Роман Зарубний. А втім ця філософія тепер ні до чого. Усі карти розкрито, грі моїй кінець, хоча ви прекрасно знаете, Фрідріху Марковичу, що грач із мене був не абиякий. Я грав із запалом і йшов завжди ва-банк. У своїй грі я зустрічав тих, що примазуються до сильнішого партнера. Таким були, вибачте, і Ви, смішний філософе, гордий, норовистий дідуган, що зневірився в людях, у своїй спеціяльності, що, мріючи про середньовіччя, відбував недбало свої обов'язки. А насправді ви теж є об'єктивний шкідник. Так, так об'єктивний шкідник!

Але ви не лякайтеся, дорогий Фрідріху Карловичу, Вас я не збираюся приплітати до своєї діяльности. Так просто востаннє пишу Вам, і мені захотілося бути одвертим. До речі колись у мене в офіцерському полку служив напівбожевільний капітан. Свого часу він був анархістом-терористом, брав участь у готуванні до терористичних актів, у багатьох експропріяціях, у кустарному знищенні окремих представників царського уряду. Він звихнувся на цьому й завжди переслідував мене ідеєю утворити комісію очистки земної кулі від нечисти. Себе пропонував на голову комісії й при цьому намагався надати своєму обличчю демонічного вигляду. Він шукав смерти й нарешті смерть знайшла його сама, одної осінньої ночі в бою з червоними. Його мрії про очистку земної кулі реалізує пролетаріят, що не по-кустарному, а систематично й за пляном звільняє, правда, покищо одну шосту частину земної кулі від соціяльного непотребу. Це послідовно, логічно, і я мушу признатися, що коли б господарями становища опинилися ми, — очевидно, методи були б ті самі. Це логіка клясової бо-

ротьби, дорогий Фрідріху Карловичу. Оце все, що я міг сказати вам.

Бачите, я лише тиждень сиджу, а вже починаю розумітися на марксизмові. Так то, дорогий друже. Становище моє для вас мусить бути ясним. Пригадуєте моє життьове правило: „завжди борись за краще і щохвилини будь готовий до найгіршого“.

Моя несамовита доля нарешті привела мене до фінішу. Я готовий прийняти найстрашніше—смерть!

Отже, прощайте, шановний Фрідріху Марковичу, і лишайтесь надалі з своїми середньовічними героями. Вітайте Ірен Михайлівну.

Ваш М. Громов-Мілославін.

Харків 15/X - 31 р.

Люка давно вже відкрито, а ваґонеток немає? Що там коїться з каталями? Трамвайник нервово гукає:

— Давай пода-а-а-чу!

Хвилюється верховий другої печі. Він уже кілька разів спускає довгого прута в пастку ненажерливої домни і знову сиґналізує вниз:

— На п'ять подач домна не завантажена! Що там коїться з каталями?

А вони кинули ваґонетки і стовпилися всі в катальській будці.

У центрі стоїть присадкуватий майстер Стоян. Він постарів, на лобі і під очима невидима рука поклала нові зморшки.

— Чавун входить у землю, — каже Стоян, — ви розумієте, що це означає?

— Буде аварія? — наївно запитує Петро Єрмолов.

— Коли вийде з фундаменту і знайде воду — тоді амінь. Треба бити на сполох, зупинити піч, щоб пошукати куди іде чавун. Я попередив Храпченка. Він зараз дзвонить Ротманові.

— А Файн? — запитує Васька Калач.

— Він спокійний, каже, що тільки завтра зупинить піч...

— Сволота! — обурюється Калач.

— Хіба йому нас шкода! — мрійливо каже недавній селюк, — нашого брата вистачить...

—Годі, хлопці, балачки розводити. Треба самим братися за діло. Досить Файнам вірити! — енерґійно говорить Стоян. — Ти, Васю, з ноги мотайся до найближчого телефона, попередь Юровського. Я піду до Храпченка, разом розшукаємо Ротмана, а ні — зупинимо піч на свою відповідальність... Я тридцать два роки тут. Знаю, цим жартувати нічого...

І раптом страшенної сили вибух трусонув повітря. Задрижали цегляні стінки катальської будки, з брязкотом посипалося шкло з вікон. Люди попадали на долівку. Здавалося, що в повітря

злетіли всі п'ять домен із ковперами, а потім разом своєю мільйонотонною вагою впали на землю.

Велетенський вогняний ґейзер злетів високо в ніч і, освітивши небо, розсипався безліччю безформних шматків вогню.

Нечуваної сили гуркіт поволі влягався мов одголоски далекого грому.

— За мною! — гукнув блідий Стоян — там люди, бриґада... Храпченко...

Каталі на чолі з Калачем помчали слідом за майстром.

І тоді повітря розпанахала тривога. У розпаленому вогнем і працею заводі холодно ставало від цього страшенного реву гудків. До другої печі, стрибаючи через перешкоди, мчали темні силюети людей.

Хтось надірваним, охриплим голосом погрожував чи просив допомоги, пересипаючи уривки слів розпачливими матюками.

Біля першого ковпера лежав високий у шматках темносиньої спецівки з обгорілим чорним черепом робітник. Спецівка тліла на тілі, і здавалося, що струмки синього диму йдуть просто з грудей людини.

Трохи оддаль на землі сидів огрядний чоловік і червоними божевільними очима споглядав обгорілі пальці рук.

— Рятуйте людей... вашу мать! — гукнув Стоян на мовчазний приголомшений натовп, — а сам підбіг до того, що лежав під ковпером.

Зірвав напівзотлілу блюзу і крикнув у розпачі:

— Храпченко, друже... Швидше сюди! До лікарні його. Ех ти, командире дорогий наш!

До Стояна підбігли Васька Калач і Петро Єрмолов. Руки хлопцям трусилися, коли вони торкнулися до обшмаленого майстрового тіла, і тоді невідомо звідки на допомогу їм підбіг десятник Бурчак.

Він був у нічних постолах, без шапки, в одній спідній білизні.

Старий прийшов додому в колонію і вже задрімав трохи, аж тут тривожні гудки. Не хотів одягатися. Якась страшенна надлюдська сила несла його туди в доменний, немов лише він, Бурчак, може запобігти лихові. Коли ж прибіг, побачив покалічену вибухом домну, що нагадувала тепер людину, якій вирізали живота і випустили тельбухи. Величезна безладно порвана біла рана дихала вогнем і сочилася десятитонними струмками чавуну.

Ливарний двір вкрився чавунними озерцями й покрученими ручаями.

На катальському дворі вирував натовп.

Тільки но двором пронесли до лікарні майстра Храпченка, огрядну людину з обпаленими руками і двох понівечених забитих на смерть горнових.

Море чорних і брунатних голів коливалося, кипіло, гуло і загрожувало поламати береги.

— Хто винен?
— Подать його, сукиного сина, сюди!
— Шукайте Рамзіна. Він є в нас у цеху!
— Куди дивилося начальство?
— Чим думало?
— А країна чекає чавуну!
— За що людей покалічено?

Тоді несподівано в натовпі з'явилися Мудрий, Юровський і Ротман. Вони, і мовчазні і схвильовані, простували до ваґонеток. Їм охоче звільняли дорогу. Хто ж, як не вони, повинні сказати слово, що знову уведе життя цеху в звичну колію боротьби за чавун? Хто, як не вони, повинен заспокоїти розбурхані пристрасті? На ваґонетку, наповнену коксом, видрався Мудрий. Він випростався, зняв кашкета і схилив сиву голову. Тоді в гаряче цехове повітря, мабуть, з Дніпра війнув вітрець і заборсався у сивині секретаря Зепека.

Кілька сот людей вп'яли очі у високу всім добре знайому постать.

Мудрий почав говорити тихо, але кожне його слово чути було в натовпі:

— Товариші! Аварія сталася з вини начальника цеху. Його вже арештовано. Тепер спокійно на місця. Десятникам звернутися до тов. Ротмана за нарядами. Треба негайно взятися до очистки цеху! Схилимо голови, товариші, перед трупами тих, що загинули, і хай найкращим пам'ятником їм будуть мільйони тонн чавуну, вилитого нашими руками! А тепер до діла, товариші! Спокій, дисципліна, витримка. Хай хвилинна радість клясового ворога розіб'ється об мур нашої пролетарської свідомости!

Мудрий сплигнув з ваґонетки і затерявся в натовпі. Кожний з присутніх мабуть згадав про свій обов'язок, і люди невеликими групками почали розходитися.

Біля катальської будки в чужій спецівці стояв Бурчак і тихо говорив Стоянові.

— От і я старий дурень... Усе було, бурчу, а зачув тривогу трохи не перервався доки добіг. Люблю піч, дужче за жінку люблю.

— Ми теж любимо, Петре Якимовичу. Її не можна не любити. Вона наша, соціялістична, — сказав Петька Єрмолов.

— Одна в мене думка з вами... Бачу, що одна.

— А ви ж якось казали, що у вас своя лінія. Пригадуєте, коли ще Шавкун був та я з ним сперечався, а тепер, виходить, ваша лінія однакова з нашою. Правда ж, дядю Бурчак? — допитувався Петька Єрмолов.

— Правду кажеш, тьозко, правду. Сам бачу, що ліній тільки дві або з вами до гроба, або проти вас. Третьої немає. А побороти́ся за нашу лінію я ще, Петько, зможу, так двину, що й ваш брат-комсомолець не вгониться.

Стоян і Петро Єрмолов дружньо потиснули руку Бурчакові і розійшлися кожний у свій бік.

III

Ранок був ясний такий, м'яко осінній. Уже прижовкло листя на кленах, а вечори туманіли приємною прохолодою.

Соняшний сьогодні ранок, і трамваї, поспішаючи до заводу, видзвонюють чистим дзвоном.

Осінь!..

Для когось вмирання літа ліричний транс, мрійлива втома і легенький сум, немов на прощанні з другом. Багато восени думають про те, що життя людське коротке і треба його найповніше використати. Рання осінь у декого викликає тваринну жагу молодости, бо спереду чекає сувора невмолима зима, а до весни далеко.

Осінь!.

Штурмовий квартал вирішального року п'ятирічки, ночі і дні в напрузі м'язів і волі, у клекоті чавуну і сталі, у перемежних сиґналах з будівничих веж.

Осінь для нас дбайливий бухгальтер, що підбиває річний баланс соціялістичного наступу.

Таня Ступницька, самотня у своєму кабінеті, низько схилила голову над столом.

Вона пригадує нічний мітинґ біля другої печі, темночервоні заграви над заводом, сиве, розтрибушене вітром волосся Мудрого, Бурчака в одній білизні, непритомного Храпченка, политого водою. Ще пригадує бентежний блиск очей на тлі чорних облич і міцно стиснуті вуста, коли говорив Мудрий.

Це було тільки вчора, а сьогодні друга домна мовчить.

І спогади одлітають геть. Редакторка тепер думає, як би зробити, щоб друга домна найшвидше загазувала.

— Навколо ремонту її треба піднести ентузіязм цілого цеху. Зробити ремонт справою чести всього заводу. Тільки так і може статися. Вчора Стоян казав: „домна замовкла на два місяці“ — Цього не буде!! — вголос рішає дівчина і, звівши голову, бачить свій до дрібниць знайомий редакторський кабінет. Він порожній. Ще не злетілися хлопці з оперативних постів. Задзвенів телефон.

Говорив Юровський:

— Таню! Ти чуєш? Ремонт печі треба закінчити за три тижні! Ми замовили частини мостовому заводові. Треба в газеті щодня нагадувати йому. Щоб своєчасно виконав замовлення. Розумієш? Ну от! Так, так, мобілізуй через газету комсомольців, усіх робітників. Та тебе ж не вчити. Бувай! Бувай, Ступницька!

До кабінету увійшов формувальник Петро Єрмолов, оперативіст з другої печі, а з ним Яків Юрченко. Вони привіталися з редакторкою і мовчки чекали, що вона скаже їм.

Таня деякий час і собі мовчки споглядала хлопців, ніби

вперше зустріла їх у своєму кабінеті. А хлопці справді якіс не ті стали. Петро не посміхнувся до неї, тиснучи руку, а Які навіть в очі не глянув. Насупився і одійшов до вікна.

— Друзі,— нарешті тихо сказала редакторка, — треба ремонтувати піч.

— А треба! — бовкнув ледве чутно Юрченко.

— Три тижні й жадного дня більше, розумієте?

— Аби мостовики замовлення не затримали, а ми не підкачаємо. Там Ротман, Кріґер та Стоян уже всіх на ноги поставили, — відповів Петро Єрмолов.

— От що, хлопці, негайно ж до мостового заводу. Візьміть за боки директора, комсомол, завком, поговоріть із секретаре парткомітету. Одно слово, одберіть від них обіцянку виконати замовлення вчасно! Ясно? Ну тоді кроком руш!

Хлопці, переступили з ноги на ногу, перезирнулися, Петро перепрошаючи соромливо всміхнувся.

— Чого ж огинаєтесь? Га? — напосідала редакторка.

— Та бачиш, товаришко Таню, ми вдвох уже заходили до мостового. Там знайомі хлопці в комсомольському бюрі, хотіли підґвинтити їх.

— Кустарним способом значить? Ну й що ж?

— Нічого! На мостовому заводі почуваєш себе немов на Магнітній горі, — з ображеною усмішкою випалив Петро.

Редакторка догадується, на що натякає Петро Єрмолов. Мостовий цех завчасно виконав замовлення для Магнітогорського і про цю перемогу кричали газети всього Союзу. Але вона зберігає діловий спокій обличчя,

— Ідіть і від імени редакції натискуйте, — каже вона. — За всяку ціну треба добитися, щоб мостовики висунули зустрічний. Перекажіть їм, що „Тривога“ оцінить їхній героїзм не гірше за Магнітогорські замовлення. Хай живе! Ідіть!

— Рушили, — підсумував Петро і, обнявши Юрченка за дебелий стан, попростував з кабінету.

— . . .Після громадянської війни життя гралося мною, як буряне море грісочкою. Я працювала в дитячому будинкові, і так любила маленьких замурзаних карапузиків. За батьків (вони були заможні) — скоротили. Потім років зо два кінофабрика. І там не пощастило Почалося перманентне залицяння начальства, обмацування немов худоби, а коли дала одкоша — знову пригадали батьків і знову опинилася на вулиці.

І нарешті мандрівний цирк, Поневіряння по великих просторах республіки, напівголодне існування, скажена марудна праця. А я, Таню, люблю життя. І так мені хотілося справжньої корисної роботи серед близьких людей! На одній з вечірок у Харкові випадково зустріла Ярова. Був він ніжним, чутливим, обіцяв роботу на заводі. Повірила йому і от тепер як бачите. Ніколи, признатись, не чекали, що комуніст здатний на такі ганебні

[illegible]ції. Я цілі ночі не спала, думала: сказати вам, чи ні? І от нарешті вирішила. Ви, Таню, хороша, ви — людина, Таню, і Вася Калач хороший, і Мудрий, і Свириденко, і всі ви якісь і сильні, і суворі, і людяні.

Єдине, за що можу дякувати Ярову — це за те, що він привіз мене у ваше оточення. Я почуваю, що знайшла свою життьову стежку. Я хочу в цех, Таню! Допоможіть мені. Ой, якими осоружними стали тепер ті видаткові ордери, після останньої розмови з Яровим.

Але ви, Таню, не думайте про мене погано тому, що я розказала про нього. Я довго вагалася, і, запевняю вас, більше нікому про це не сказала б... Тільки вам... Бо я ж одна, Таню. Ні родичів у мене, ні близьких не лишилось. Нікого нема. Тільки ви всі такі... рідні...—З великих темних вій дівчині упало дві сльозинки.

— Не хвилюйся, Лієчко, ти зробила правильно. Тепер ясно, що Яров доживає останні дні на нашому заводі. Ти тільки допомогла комісії, яка й сама б врешті докопалася до всього. І не треба так переживати цього. Підеш у цех, знайдеш друзів, близьких, а може й ще когось, забудеш про все минуле, станеш нашою, новою людиною... Не треба, Ліє, розпачеві не час.

А Лія плакала, і на тлі суворої величі заводських днів її маленька людська трагедія здавалася Тані багатозначною. Вона бачила перед собою живу активну людину, покручену, і збентежену, що нею без краю гралися життьові бурі.

„На наших очах іде перешихтовка людського матеріялу“.

— чомусь згадала вона фразу з останнього Романового листа. Ще пригадався блідий згорблений від перевтоми й надмірної напружености Роман і їхня колишня розмова в саду про особисте і загальне. Відтоді вони лишились добрими друзями.

— Так, Роман глибока правий. Іде перешихтовка всіх людських почуттів. Невловимий інженер заміняє одну складову частину шихти іншою, придатнішою.

Лія розпачливо хлипала, зануривши пальці у чорняве блискуче коротко стрижене волосся.

Таня рвучко схопилася на ноги. Міцно обняла Лію, притиснула до грудей.

— Люба моя дівчино! Годі, не плач! Це мине, як минає ніч, розвіється, як дим від подиху свіжого вітру. Бідна моя, хороша Лія! Не треба! Жити так радісно, а ми ще молоді. Ну, годі, годі малятко, тримайся!.

Лія тиснулася до Тані, немов перелякана дитина до матері, і не могла вгамувати сліз.

У кімнатку редакторки завітала вечірня сутінь.

За вікном у саду вже зібрались хлопці й дівчата, гармошка награвала бурхливу „Сербіяночку“, якийсь безтурботний юнак підспівував, підсвистував, і чути було чіткий тупіт ніг.

Ігде ти ходиш, ігде ти бродиш,
Сербіяночка моя...

А Тані здавалося, що обнімає вона не худі Ліїні плечі, а тисне до своїх грудей болі й покривдження мільйонів Лій, Ротманів, Стоянів. І ще відчувала вона, що її особистого вже не існує. Воно зникло, самотньою краплиною падаючи в річковий потік.

— Годі, Ліє, годі! Переборемо хоч найбільше горе. Але треба разом наступати на нього! Тоді воно не страшне. А сльози не допоможуть. Та ми ж ідемо до кращого. Усі йдемо, розумієш, гуртом. Поволі, але посуваємось. А шлях наш вірний! От слово чести, Лієчко. Працюватимеш у цеху, нова робота, нові друзі, і знову життя буде повним і весняно цвістиме. А ти плачеш,— не треба!

— Я не буду, Таню. Слово чести не буду. Але ж ти зрозумій мене. От ти захоплена роботою, дні й ночі бігаєш по цехах, на тобі велика відповідальність, тебе знають і люблять робітники, хоча в газеті не одного ти охристила ледарем і прогульником. А я сама-самісінка. І потім ця історія з Яровим. Його нахабне слизьке залицяння, вечірки у Файна. Тяжко це, Таню!

— Дурниці, Ліє. Варто згадувати про це. У мене сьогодні дві години вільних. Ходім лишень до кіна, розважимось. Може зустрінемо там хлопців, а може й Калача серед них.

Лія крізь сльози сміялася усмішкою любови й подяки.

В осінньому чистому повітрі якось особливо гучно вистукували пневматичні молотки.

Надударні бриґади безперервно ремонтували скалічену домну.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

I

Бюра комсомольських осередків п'яти цехів зібралися разом. На порядку денному лист комсомольців доменного цеху.

Довго й гаряче обговорювали, яку відповідь дати доменник. Одна частина стояла за те, щоб кожний цех дав до „Тривоги“ окремого листа.

Інші схилялися до думки відповісти одним листом від імени комсомольців усіх п'яти цехів.

Тоді слово забрав вальцівник Кукса і без зайвих передмов та теоретичних обґрунтовань запропонував:

— А я за те, щоб зовсім не писати відповіді!

— ???

— І це говорить комсомолець?! — обурена гукнув хтось із присутніх.

— З 1924 року плюс член партії з двадцать восьмого! — спокійно одбився Кукса.

— Так як же це, мовчати?!

— Ну, коли тобі так кортить, то можна дати відповідь з трьох слів: „чекайте відповіді ділом“ і все! Краще давайте так візьмемо за справу, щоб вони без листів відчули нашу підтримку, а то писати голосні запевнення мастаків багато, це не важко, а от ділом довести—річ інша.

На цей раз секретар комсомолу вальцівного цеху Кукса переміг.

Його пропозицію ухвалено одноголосно.

Коли Свириденко довідався про таку оригінальну і несподівану відповідь, він незадоволено скривився...

— ...Одмахнулися — бовкнув секретар, звівши сірі очі на Таню.

— А мені їхні троє слів звучать переконливіше ніж довгий лист,—відповіла редакторка.

— Головне, як вони виконають обіцянку,—сказав Калач.

— Побачимо!

Відтоді минуло чотири дні, і якось, редаґуючи „За шихту“, Ступницька сказала Свириденкові.

— Молодці все таки хлопці!

— Кого ти вихваляєш?

— Вальцівників, мартенівців, бесемерівців, копровиків... Ти глянь, Колю, останніми днями майже немає дописів про недостачу скрапу або шлаку, а раніше з-під кожної печі тільки про це й писали. Значить, натиснула братва...

— Виходить, так,—погодився Свириденко.

— Та кинь ти, нарешті, свій вождівський тон, — загарячився Калач, — хіба не помічаєш зламу, тисяча шавкунів тобі в осередок...

— Ти тільки дивись: позавчора цех дав 83% пляну, учора бриґада Онищенка—110,5%, сьогодні за добу п'ята піч виконала завдання на 108%... Та я навіть краватку знову почав носити, а ти богуєш...

— Не налітай на Колю, — обізвалася Таня, — глянь, він теж учора поголився...

— Окремі бриґади й раніш показували кляс, алеж ми боремося за ударний цех, так, здається, сказали останні загальноцехові збори колективу? Га?— не здавався Свириденко.

— Так сказали—так і буде!

— Але покищо так немає, Васю! Дивись...

Свириденко витяг із кишені і підсунув Калачеві папірця.

Той розгорнув, уп'явся очима у неясні обриси видрукуваних на склографі чисел:

„Звідомлення про роботу доменного цеху за 7-ме жовтня 1931 року.

Піч.	Завдання:	Виконано:	%
№ 1	275 т.	169	61,5
№ 2	Р е м о н т.		
№ 3	435 „	436	100,2
№ 4	422 „	524	108,0
№ 5	487 „	350	71,9
Разом	1619	1469	86,45

Та Калача очевидно звідомлення ще більше підбадьорило.

— Що ж тут страшного... 86 відсотків це ж красота. Хіба давно ми давали не більше сімдесяти...— переконував він, повертаючи папірця Свириденкові.

— Алеж зрозумій нарешті, Василю, що 86% ще не 100%. І хоча я вже й поголився, а ти почав знову одягати кроватку, проте заспокоюватися ми не можемо... Так то, дорогий мій кіноаматоре!..

— Тим більш, що шихту й досі подають не таку, як слід,— втрутилася Ступницька.— Перешихтовка правда зменшилася, вагарі підтяглись, але пилюги й досі в шихті скільки завгодно — Великі шматки по-старому попадають до печі.

— Сировина нас заїдає, це правда!—погодився Свириденко.— Майже щодня непорозуміння з нею. Учора, наприклад, біля четвертої печі руди другого ґатунку не вистачило, рештки довелося змітати в естокади. Матюк стояв у повітрі неймовірний. А біля першої в цей час два ваґони такої самої руди стоять нерозвантажені. Куди ж годиться така робота?

— Тут хоч знаєш на кого наполягати, де винуватого шукати, а Криворіжжя рознарядку систематично порушує — це вже складніша річ. На жаль, для Криворіжжя наша комсомольська доменна порожній звук. А шкода!—з непідробленим жалем сказала Таня.

— А хіба Рутченківка та Алмазна кращі? Ніколи путящого коксу не пришлють. То недопалений, то перепалений, а сміття щонайменше відсотків п'ятнадцять. А тоді й маєш: зависання печі, треба давати осадки, порушується нормальний хід роботи...—солідно доводив Васька Калач.

— Ей, хлопче, звідки в тебе така ерудиція? Прямо тобі інженер... та й годі,— здивувалася редакторка.— Чуєш, Колю, як запускає?—звернулася вона до Свириденка.

— Питаєш, Таню! Я ще не такої можу тобі заспівати. Технічний гурток—це тобі не жарти. Там Кріґер та Ротман так нас накачують, що тільки тримайся. Я оце думаю ще трохи підучитися, а тоді Файнові доведеться посунутись. Сам шихту складатиму... Да-а-а!—удаючи з себе солідного фахівця, басом закінчив Калач.

— Спізнився, Васю. Файна вже посунули, — сказав Свириденко.

— Куди?—щиро здивувався Калач.
— До Харкова па слідство.
— Он як! Давно б пора. А хто ж тепер за начальника цеху буде?
— Думка Зепека, щоб Ротмана призначити. Ти як, Васю, не заперечуєш?
— Навпаки я вітаю думку Зепека. З Ротмана добрячий інженер і організатор.
— Товариш непоганий,—вставила Таня.
— Ну, коли ви не проти, то і я за!—жартуючи підсумував Свириденко...
Двері розчинилися, і до приміщення червоного кутка, де сиділи друзі — увійшло чоловіка з десяток каталів. Переважно молоді, в брудночервоних від рудяного та коксового пилу спецівках, просто з роботи, вони прийшли зморені, але чимсь схвильовані. Попереду виступали формувальник Петро Єрмолов та каталь Яків Юрченко.
— Ага, ось де ви, а ми цілою делеґацією. — Приймайте!—гудів Юрченко, наближаючись до столу.
— Завжди готові слухати!—сказав Свириденко, вітаючись із хлопцями.
— Що сколося, братва?—запитала Таня.
— Диви, ціла орава приперлась і самий тобі каталь. Якогось коника надумали викинути. Га? Признавайтеся!
— А ти не богуй, Васька. Раз прийшли, то не для того, щоб коники викидати. У тебе хліба відбивати не хочемо, — заторохтів низенький білявий хлопчина, — Краще б навідався до контори. Там скоро робота скінчиться. Може декого й зустріти треба.
— Прошу не виражаться, тут є женщина, — докірливо з прихованими нотками жарту в голосі пробасив високий каталь.
Калач штовхнув Свириденка під ребро:
— Та це ж Сидір Наливайко, глянь.
Він, Калач, хотів за'мяти влучний натяк низенького білявого каталя. бо до контори такі справді збирався навідатися.
— Чого прийшли, говори Петре, — звернулася до Єрмолова Ступницька — Нема часу хахоньки з вами справляти!
— Я нічого не казатиму, Танюшо, і ти на мене на гримай, я тільки допоміг хлопцям розшукати вас. Говоритимуть вони, у них свої справи, катальські...
— Кажіть, хлопці, з чим прийшли. Ми слухаємо!—заохочував Свириденко каталів, що, зиркаючи один на одного, не знали з чого почати.
— На Єленівку прийшли „капати“, — сказав передній.
— І на Рутченківку та Алмазну, — додав білявий і войовничо збив на потилицю брезентового капелюха.
— Тоді вже разом і на Криворіжжя.
Махнув рукою Сидір Наливайко — Крити, так крити!

— За що ви їх крити хочете? — спитала Ступницька.
— Як за що? Єленівку, щоб великих шматків вапняку не надсилала. Хай у себе дробилку встановить, бо у нас ніде, а то що ж воно за шихта, коли вапняк іде у піч такими грудками, як Микитина голова завбільшки. А потім нас криють... А ми ж при чому тут? — говорив захльобуючись низенький білявий каталь.
— А в коксі смітгя наполовину. Теж факт, — кинув Сидір.
— Недопали — перепали, перепали — недопали. Буза та й годі! — І руди, руди не вистачає, або надсилають не тієї, що треба, холера їм у пуп, — сипав білявий.
— Кому це? — поцікавилась Таня і строго подивилася на білявого.
— Конешно Криворіжжю! — чомусь засоромившись, відповів той.
Тепер заговорили всі разом. Один поперед одного:
— Годі терпіти це!
— Треба натиснути кого слід...
— Куди дивиться адміністрація?.. Чого вона не турбується?
— Треба від усіх каталів листа їм надіслати!
— І в газеті пропечатати. Щоб читали та чухалися.
— Там де й не свербить.
— Правильно-о!
Свириденко, Ступницька і Калач перезирнулися радісними поглядами.
— Оце й я розумію — натиск. Значить, наші штурми змобілізували масу, коли навіть Сидір заговорив на весь голос. Чудесно, — думав Свириденко, а вголос гукнув:
— Ша, годі, хлопці! Ми оце до вашого приходу теж про те саме говорили. Ваші зауваження не розходяться з нашими. Давайте разом обговоримо, що робити.
— Ясно! Щось треба робити!
— Тут хтось пропонував написати листа до Криворіжжя, Єленівки, та Рутченківки, — він далі Свириденко.
— Правильно листа!
— А може делеґацію послати!
— Ні, листа краще!
— Тоді кому ж адресувати його на вашу думку, га?
— Комсомольцям, а то ж кому ще! — гукає білявий.
— Наші хлопці вміють натискати, факт! — підтримав білявого Петро Єрмолов. — Будьте певні!
— Колю! — звертається високий середніх літ каталь до Свириденка і кладе йому руку на плече. — Ми тебе, Колю, знаємо, а тому й просимо — напиши до комсомольців тамтешніх від нашого комсомолу листа. Вас вони послухають. Одна ж організація. А вже коли ваша братія візьметься, то самому чортові роги скрутить, не те, що десяткові-другому бюрократів та шкідників. Ех, молодість! Сам колись був таким. Один проти трьох навкулачки виходив... і нічого... Єй право, не брешу!

До столу з гурту вихопився білявий:
— Чого довго розмовляти? Га?
Він ляснув долонею по столі.
— Отут сидить редакторка. Зразу ж скласти листа, і щоб завтра в їхні газети надіслати. І точка! І—амба! І—каюк! А то балакають!
— Тобі як дати волю, так за хвилину увесь світ догори ногами поставиш, — зауважив Васька Калач.
— А нащо розмазувати манну кашу по білому столі. Доки чекатимемо з моря погоди? — насідав білявий. — Пиши їм, Свириденко: Хлопці, братва! ангідрід вашу перекісь марганцю. Доки ви псуватимете шихту і наші нерви, которі вже не витримують! Ех, коли б я до них дорвався.
— Чуєш, як загинає... Зразу видать, що хлопець в технічному гуртку состоїть, — штовхає Калач Ступницьку.
— Вогонь хлопчина! — відповідає Таня, і обличчя їй сяє гордою радістю.
— Товариші! до порядку! Я сьогодні ж скликаю бюро і обговоримо ваші пропозиції. Ми пошлемо листа криворізьким, донецьким та єленівським комсомольцям. Ми доведемо їм, що боротьба за шихту справа не лише нашого цеху. Шихта основа металюрґії. Якість її залежить від якости сировини, що постачається нам з різних кінців республіки. У нашу боротьбу ми поволі втягнемо сотні тисяч комсомольців чорної металюрґії, ми дамо країні 100 відсотків доброякісного чавуну. Перші успіхи наші свідчать про те, що ми вміємо перемагати. Будемо битися далі! Для комсомолу немає слова — назад. Подвоїмо ж енерґію, товариші! Покажемо, як більшовики беруть фортецю за фортецею!
— Покажемо!
— Нам що, ми можемо!
— То то ж!
А, коли розходилися з червоного кутка, до Свириденка підійшов низенький білявий каталь і просто сказав йому:
— Ми хочемо в комсомол! Приймаєш?
— Скільки вас? —
— Дев'ять хлопців, усі каталі. Во-о, народ! На великий палець з присипочкою. Ось на, читай. — Білявий витяг засмальцьованого аркуша паперу і дав Свириденкові.
У заяві згадувалися штурмові комсомольські ночі, перемоги комсомолу в боротьбі за шихту, напад японців на Манджурію, і нарешті, Харківський тракторний велетень, що цими днями почав давати трактори. Усе це закінчувалося тим, що дев'ять каталів не могли далі стояти осторонь від комсомолу і своїми підписами свідчили за тверде бажання стати до його лав.
У серці Свириденкові чарівна гармошка награвала якусь неземну „сербіяночку“.
— Чудесно! — сказав він, згортаючи заяву. — Давно б отак!

Приходьте сьогодні увечорі на Бюро; будемо значить разом н[...] ступати!

— Пигаєш! — задерикувато відповів білявий...

Товариші одностайно голоснули за те, щоб до Палацу Ку[...] тури йти пішки.

Поперше кожному хотілося детальніше розпитати Романа п[...] столичне життя і розповісти заводські новини, подруге сто[...] дуже таки гарний осінній вечір. У надмірному захоплені б[...] письменник Огава. Та як не радіти, коли він зустрів, нареш[...] головного героя свого роману і має змогу досхочу розпитува[...] Зарубного про його життя.

Письменник тут же перед усіма виголосив коротку, а[...] сильну промову, в якій урочисто поклявся наступну твор[...] відпустку використати в цьому місті. Воно йому страшенно [...] добалося.

— Це місто чавуну, сталі і меморіяльних дошок, це мі[...] де кожний будинок, вулиця чи майдан були свідками бороть[...] за робітничу диктатуру. У цьому місті кожний ставить св[...] годинника по заводському гудку. Ну, як же не писати про з[...] вод? — патетично закінчив він.

Роман Зарубний потис письменникову руку:

— Вірно, товаришу. Алеж ви почали про громадянсь[...] війну...

— Так, хоча ваші пригоди будуть лише початком вели[...] епопеї.

— Гляди, щоб від твоєї епопеї читачі не „опупелі“ — зауваж[...] Васька Калач, виступаючи попереду поруч з Лією.

— Я думаю, Васю, що від твоєї майбутньої гри в кіні гл[...] дачі просто божеволітимуть, — дружньо пожартував Зарубни[...]

Потім серйозно запитав Таню:

— Чому ж він досі не в кінотехнікумі? Це ж його давня мр[...]

— У ньому переміг каталь, Романе. Коли був прийом, с[...] відмовився від командировки. У цеху прорив, боротьба за шп[...] штурмові ночі, ну й не зміг хлопець покинути заводу в та[...] напружений момент. А тепер? Тепер у нього свій кінотехнік[...] На дому! Дивись як припадає до Лії.

— А вона страшенно збереглася, Таню. Лишилась май[...] такою, як і дванадцять років тому, — тихо сказав Роман За[...] ний. — Між іншим, ви добре зробили, що влаштували її в [...] Глянь, як їй до лиця скромний англійський костюм.

— Але який цікавий збіг обставин. Чи думав ти, Ром[...] ще колись зустріти її в житті, після прощання в ст[...] дев'ятнадцятого року? — спитала Таня.

— Ні! але хай це обміркове Огава. Його спеціяльність. Ф[...] той, що „білий“ генерал зустрічається з своїм „адьютантом“ [...] радянському заводі і обоє не від кого не ховаються.

— Це, справді, несподівана розв'язка для моєї епопеї, — захоплено вигукнув Отава.

Трохи позаду йшли Свириденко, Захаров, Ротман, Яків Юрченко і Стоян. Вони голосно про щось сперечалися і до передніх долетіли тільки уровки басовитих фраз завгоспу та поважно-тенорових Свириденкових. Коли повз із дзвоном і гуркотом пролітали до заводу трамваї — тоді людських голосів зовсім не було чути.

Роман, Таня і Отава наздогнали передню пару.

— Ад'ютанте! — роблено суворо гукнув Зарубний.

— Слухаю, ваше прев-ство! — по-військовому виструнчилася Лія.

— Доручаю вам перевірити нотатки товариша Отави про наші з вами пригоди! А то мій бойовий друг Пилип, він же завгосп Захаров, міг неправильно інформувати письменника. Ви розумієте, „ад'ютанте?".

— Так точно!

— Ідіть!

Васька Калач ще ніжніше взяв під руку дисциплінованого ад'ютанта.

Цього дзвінкого осіннього вечора йому, колишньому безпритульному, так багато хотілось сказати Лії. Адже вона тепер його близька і мила товаришка. Ярова виключили з партії, і він негайно зник із заводу. Отже конкуренція з його боку відпала. Правда іноді Отава довше ніж треба заглядає їй у вічі, але то, очевидно, звичайна письменницька цікавість. Може він вивчає психологію героїні своєї клятої епопеї. До того ще цими днями виїздить до Харкова. Отже все складається якнайкраще. Та хіба можна думати про Лію щось поганого, коли вона так ніжно турбується мною. Відтоді як замість конторської ручки його омріяна Мері Пікфорд озброїлась важкими, багатозубими вилами сортувальниці, — Васька Калач одігнав від себе усі сумніви і вагання. Приїзд Романів остаточно вирішив найскладнішу з проблем, а саме проблему окремої кімнати.

Та коли вчора увечорі підчас зустрічі Зарубного з Лією — Пилип Захаров довідався, що Лія врятувала його колишнього комбрига з контррозвідки, він розчулився і зворушливим басом сказав:

— Добре, що я заздалегідь дряпанув з лап полковникових, а то довелось би мені денщиком бути при генералові і сидіти у авті поруч шофера. А тепер чорт із вами. Коли таке діло, в пух розіб'юся, а кімнату вам добуду. Живіть. Тільки щоб мені не тягали розмальованої в різні кольори вбиральні.

Васька Калач аж підстрибнув від радости, а Захаров прилюдно розповів Романові про історію з Файновою вбиральнею.

— Взагалі учорашня імпровізована вечірка у Тані з нагоди Романового приїзду не швидко забудеться, — думав Калач — так щиро і безмежно радіти можемо тільки ми, що за два місяці

боротьби вивели цех з прориву і сколихнули увесь завод. Да! знаменна вечірка. На ній же виявилося, що і Зарубний і Ротман працюють над проектами механізації катальської роботи. Оце я розумію. Не будемо значить надсаджуватися, як досі було. А Таня, це не дівчина, а сама мудрість. Вона не заспокоїлася, доки обидва, і Зарубний і Ротман, не дали обіцянки працювати над проектом разом і закінчити його ударними темпами. Молодця Танюша! Вона ніколи не забуває цеху.

Все це так піднесло Калача, що він вдесяте вже малює Лії прекрасні перспективи їхнього спільного життя й роботи.

На відповідь та тільки рідніше тулиться до Калача і стискує його дебелу спортсменську руку.

Коли підходили до яскраво освітленого монументального Палацу Культури, їх наздогнали Зарубний, Таня і Огава. Решта товаришів на чолі з розвалкуватим Пилипом Захаровим теж підтяглася до гурту.

Сірий фронтон Палацу уквітчано електрогаслами:

„Виконуймо шість вказівок вождя партії!"
„Всі бриґади на госпрозрахунок!"
„Привіт героям—доменцям, що дійшли стопроцентного виконання пляну!"

Лія аж очі примружила від нечуваного досі великого почуття радости. Вона вперше відчула себе справжньою людиною, для когось корисною і дорогою. Їй хотілося тут же біля входу до Палацу на очах у цілого шумливого натовпу робітників кинутися на шию Тані, Романові, Отаві і всім і всім. Хотілося, щоб усі, так як вона, тремтіли в надлюдському захваті.

Її піднесений стан помітив Огава.

— Ліє,—сказав він ніжно і мрійливо,—ви шматок щастя, колись зітруться підошви і вашого великого серця!

— Ніколи, любий друже, ніколи! —блиснувши вогкими антрацитовими очима, заперечила Лія.—Я почуваю себе так, наче увесь світ лежить біля моїх ніг. Незнана досі сила розпирає мені сердце, ви розумієте, друзі?

— Прекрасно розуміємо, дорогий адьютанте — сказав Зарубний.—Просто ви починаєте акліматизуватися в робітничому оточенні, і для вас це справді нове і захватне.—Між іншим,—звернувся він до Тані,—вона таки справді молодець, оця Лія. Учора я запитав її:—може передати від вас привіт Громову. Я надсилаю до Депеу додаткові матеріяли, отже є нагода сповістити його, де ви і що ви.

— Цікаво, як вона реаґувала на твою пропозицію, мабуть просила не згадувати за неї? Так, Романе?

— Навпаки, Таню, вона зовсім просто й спокійно згодилася на мою пропозицію. І це добре. Я неодмінно через знайомих хлопців з Депеу передам йому листа про Лію. Його це більше приголомшить ніж арешт. А таких жаліти нема чого.

— Може ти правий, роби як хочеш,—тихо погодилася Ступницька.

У просторому розкішному вестибюлі клекотіли голоси, рухався багатоголовий натовп чоловіків, хлопців, дівчат, пахло свіжою фарбою і тютюновим димом.

Широкими мармуровими східцями вгору до залі посувалася суцільна хвиляста лава святково настроєних людей.

Сьогодні свято ударного доменного цеху.

Останні три дні всі печі витопили пересічно сто відсотків чавуну.

Почалося з того, що комсомольці рушили в бій за шихту і протягом двох місяців мов леви штурмували прорив. Їх підтримував комсомол цілого заводу, старі кадровики, молоді студенти-практиканти на чолі з Ротманом і далекі бойові друзі з Криворізьких рудень, Єленівських кар'єрів та Донецьких коксозаводів.

Сьогодні доменний цех ударний.

Сьогодні комсомольці іменинники. Їхні молоді піднесені голоси лунають у залі звуками переможного марша.

І тоді заводська духова оркестра справді вдарила невмирущого марша буряної буденівської кінноти.

Серед численної президії, що розташувалася під великими малиновими полотнищами прапорів, за довгим червоним столом багато знайомих облич.

Ротман, Свириденко, Дем'янов, Юровський, Мудрий, майстер Стоян і каталь Яків Юрченко.

До президії обрано було і редакторку газети, але вона лишилася сидіти в передніх лавах із Романом, Калачем та Лією.

Коли Юровський від імени заводоуправи оглосив наслідки боротьби комсомолу за ударний цех, заля стрепенулася і відповіла директорові ударними оплесками.

— Бриґади майстрів Стояна, Храпченка та Онищенка перші показали зразки більшовицької роботи. Слава їм—кращим пролетарям республіки!

Кидає в залю Юровський. Далі хвилину Юровський мовчить, однаково бо його слова загубилися б у клекоті тисячі сердець і мозолястих долонь.

— Слава нашим комсомольцям доменного! — гримить далі директор. — Вони, почавши боротися за конкретну річ — шихту, зуміли сколихнути ввесь цех, і завод, і Кривий Ріг, і Єленівку, і Донбас!

— Слава-а-а! — організовано виривається з сотень молодих горлянок.

— За вміння організувати роботу, за більшовицькі темпи, за перевиконання плянів—заводоуправа ухвалила преміювати старих кадровиків-майстрів, Стояна, Храпченка та Онищенка...

— Слава-а-а! Сла-а-ва! Сла-а-ва!

— Каталів Якова Юрченка, Сидора Наливайка та комсомольця Василя Калача!

— Ура-а!

— Хай живе-е!

Заля гуде, двигтить у незбагненному надпориві.

Ступницька нахиляється до Романового вуха і з болем каже:

— А Храпченка немає. Лежить сердяга в лікарні. Жаль його!— Роман на знак згоди хитає головою і гупає в долоні вслід Калачеві, що червоніючи простує до сцени.

А там уже перед столом президії вишикувалися всі преміовані. Вони почувають себе ніяково, ці дебелі робочі люди. Особливо це помітно по Наливайкові. Він зігнувся, вібгав голову в плечі, обличчя йому пашить, чи то від сорому за минуле чи від надмірної радости за сучасне і майбутнє.

Васька Калач уже оволодів собою. Він гордо випнув спортсменські груди і мружить очі немов від сяйва електрики, а насправді він спостерігає в натовпі Лію. Присадкуватий Стоян широко розставив ноги, схилив голову і тихо всміхається з густого з просіддю вуса.

Онищенко, високий і широкоплечий, наче тільки но зійшов з відомої картини Рєпіна „Запорожці". Його пишні довгі вуса, гордість бриґади, двома кетягами спадають вниз.

Яків Юрченко чомусь взяв руку Калача і відставив ліву ногу наперед, ніби збираючись сходити зі сцени.

Коли слово забирає Мудрий, хтось у залі вигукує:

— Хай живе Комуністична Партія!

І через це Мудрий не може почати промову. Натомість він обертається до президії і разом з усією залею плескає Свириденкові, Дем'янову, Юровському, Калачеві.

— І бойовий ленінський комсомол!—вихоплюється з перших лав високий дівочий голос.

Знову заля вихриться й гуде.

Тоді несподівано загриміла оркестра, і оплески вщухли. Мудрий почав говорити.

> — Доменний цех показав, як треба виконувати директиви партії. На сьогодні він дає 100% пляну. Половина бриґад переведена на госпрозрахунок! Партколектив доменного показав зразки конкретного більшовицького керівництва. Кращі ударники йдуть до лав ленінської партії. Але ми не можемо заспокоюватися! Країна двигтить у будівничому напруженні.
> З нашого чавуну ростуть міцні підмурки
> соціялізму. Дамо ж країні вдосталь чавуну.
> Отже за сталь, залізо — за світову рево-
> люцію кличе вас боротися Комуністична
> Партія! Хай живе!..

— але Мудрому не дають скінчити. Проте він задоволено одходить до столу. Адже „тисячі отих захоплених, широко роз-

тих очей, ота нестримна хвиля оплесків яскравіше за будь-слова доповнюють його заклик.

З-за столу скромно підводиться Дем'янов з аркушиком паперу. Очевидно він щось прочитає. — Аркушик паперу інтригує, і тоді стає тихо.

Дем'янов одкашлюється, розгортає папірця і рівним урочистим голосом читає:

„Сьогодні на знак перемоги доменного цеху, на знак бойової готовости боротися за генеральну лінію партії проти маловірів, опортуністів, клясового ворога — до бюра партколективу доменного подали заяви про вступ до партії тридцять вісім старих кадровиків та до комсомолу вісімнадцять чоловіка.

Павза... Дем'янов терпляче чекає, доки вщухне заля і замовкне оркестра.

До партії подали заяви: майстер Іван Васильович Стоян — 32 роки виробничого стажу, десятник Петро Якимович Бурчак — 15 років, майстер Юхим Кіндратович Онищенко — 37 років, каталь Яків Юрченко, наймит, колгоспник, на заводі півтора роки, кращий ударник..., горновий... формувальник... вагар“... — вичитує тридцять вісім та вісімнадцять прізвищ невеличкий на зріст сухорлявий Дем'янов.

В очах залі він виростає на гіганта: його устами говорить партія.

Коли Дем'янов повертається до столу, з передньої лави на сцену стрибає Роман Зарубний. Він без кашкета, низенький, добре склепаний і в'юнкий. З президії йому починають плескати. Він рвучко по-військовому обертається до залі, легеньке демісезонне пальто розхристується, і присутні бачать на грудях Зарубного орден Червоного Прапора. Музика похапливо грає туш.

Зарубний не чекає, доки заля вгамується. Він уже говорить, вірніше, вигукує гарячі слова, намагаючись перекрити гучним командирським голосом кулеметну тріскотняву долонь.

І нарешті голос злітає аж під високу стелю:

— Ми ще зустрінемося з вами на військових фронтах. Але сьогодні хай перегуки пневматичних молотів на будівництві нових заводів нагадують нам про дні слави і перемог!

Сьогодні фронт у цехах, біля домен, на шахтах і рудниях, у комунах і радгоспах!

Вперед, товариш!

— Алюр три хреста! — надривно кричить із задніх лав увесь збентований майстер Храпченко, колишній комполку. Та голос його тоне у громах музики і оплесків.

1930-31 рік
Дніпропетровське-Харків

Кінець

Били сосни
прибоєм
у сірі масиви
хмар,
і шибки
скляною грою
занотовували
кожен
удар.
Між дерев
шугала
ніби
на герць,
вітерним бігом
з-за Байкалу
осінь...
В кімнаті
ледве жив
каганець,
лісорубів тіні
кинувши
ось
тінь.
І змовк
у розгойданій
гущавині
стукіт сокир,
тряскіт зрубів,
від холоду
лютого
крижанів,
найміцніший
з чот
лісорубів.
Кидали роботу,
бо камінням кров
ставала
у жилах рук...
Між дерев
скаженіючи
йшов
вітер,
у землю
втинаючи
бо
міцніше
ґраніту,

МИКОЛА НАГНИБІДА

ОБОВ'ЯЗОК

Івану Калянник[у]

ожеледь —
    брук.
Сосни били
    прибоєм
у сірі масиви
    хмар,
і шибки
    скляною грою
занотовували
    кожен вдар.
Раптом двері —
    притиснутий спів...
На порозі
    схвильований
        лісоруб,
незрозуміле сплетіння
                слів
дрижало на вінцях
                губ.
Телеграма...
Врізався в тишу
    з промерзлих
грудей
    голосу гуд:
„Відряджайте
    ешелони лісу.
Затримка-прорив.
    Дніпробуд.“
Чути,
    як вдарив
сердець дружній
    стукіт,
брякли жили
    від телеграфних
        слів...
Краще у нас
    — кригою руки,
ніж там
    на фронтах
        прорив.
Виходили...
В розгойдану гущавину
                врізався
                    бриґад
незламний крок,
            чавуну,
соціялістичний
    обов'язок.

ОЛЕКСІЙ КУНДЗІЧ

ПІДЗЕМНІ ЗУСТРІЧІ ВИБІЙНИКА ВІЛЛІ [1]

ВИБІЙНИК ВІЛЛІ

Будило тріскотить — вибійник Віллі думає:

— Пора.

І вже по цьому прокидається.

Рік трудової дисципліни дає тобі певні звички, а за півтора десятка років ти сам стаєш одною складною звичкою, сам стаєш трудовою дисципліною. Руки підводять тебе на ліжку, ноги тихо знімаються і стають в пантофлі, про це не треба думати: кожна частина тіла знає свої рухи, звикла до них і робить їх без наказу...

Ось на стільці лежить піджак, взяв, накинув, на плечі просто на білизну. Світла вмикати не треба. У своєму ліжечку спить п'ятилітній бубій [2], страшенно милий сміхотун Тео. Світло могло б його потривожити, світло зайве. Досить того, що прокинулась Еммі...

— Спи, Еммі, ще рано, — каже Віллі, грайливо плеснувши дружину по плечу, й виходить у коридорчик.

Мимохідь рука підводиться до кнопки, й над головою засвічується світло.

Воду приготовано — Віллі вмивається, заходить до кухоньки, втирає обличчя і пригладжує рукою коротке волосся.

В духовці звечора стоїть чай, на столі бутерброд, накритий тарілкою. Віллі сідає на ослін, снідає.

Можна не думати про все це, кожна річ має своє місце, кожний рух звичайний, але широко виведені брови Віллі зрідка ворушаться, коли він готується сідати до столу. Він думає і навіть напружено думає.

Це мигає в люстерку на столі: там зрідка з'являється обличчя з великими голубуватосірими очима, і видно, що це обличчя думає.

Віллі бере зі столу полятурку і, п'ючи чай, пильно розглядає креслені олівцем лінії. Тут навіть понадписувано: квершляґ, штрек, бремзберґ. Це він учора ввечорі на відпочинку пояснював Еммі — вона зацікавилась на зборах німецького партосередку. Там Віллі перебирав по кісточках засоби організації праці й торкнувся Косого штреку. Цей штрек або стоїть забутований повними ваґонами, або порожняка немає. Тоді стає конвеєр, і вибійники сердито кидають клинки й обушки. Росіяни, українці й татари матюкають, а німці й собі за ними так-сяк потрапляють — недоладності робітника нервують.

[1] Уривки з роману „Господар шахти".
[2] Від bube-хлопчина.

Вибійник Віллі знає в чому справа. Хіба довголітня трудова школа в шахтах Руру нічого йому не дала? Чи Віллі не любить може шахти, не цікавиться її примхами, її характером і характерами тих, що її опрацьовують?.. Віллі знає шахту, як свою квартиру, комірчину, де лежить його шахтьорка, і розуміє шахтарів, як свого бубія Тео.

Траплялось німецькому осередкові писати до центру, приїжджали комісії, і деякі люди їхали до Луганського на готову квартиру і їжу,— на шахті їх більше не було. Але з Косим штреком уже трудно наладнати справу, бо шахту з самого початку закладено невиправно. Похилу шахту повинно експлуатувати отак, за такою системою, як накреслив Віллі отут і отут, розтлумачувавши Еммі. Вибійник Віллі знає всі хиби шахти, хоч і не читав стенографічних звітів Шахтинської справи, а як вона слухалася, він був ще тоді рабом у Рурському басейні.

Сніданок закінчено. Віллі йде до комірчини, одягає шахтьорку і закидає на плече схожу на лук пилку. По цьому у фляжку наливає кави й перевішує через плечі.

Перед тим, як виходити — став на хвилинку, ніби прислухався.

В кухні тихо, ще рано, Еммі й Тео сплять у кімнаті. На дворі темний зимовий досвіток... Віллі сам.

Раптом на одну мить здалося: хтось є ще тут з ним...

Усміхнувся — це просто очі зустрілися з його відбитком у люстрі, як надівав капелюша. Тепер придивився.

— Карош! — жартома прошепотів звичне російське слово до люстра, а німецькою мовою додав, що півтора десятка літ ще попрацює.

Якби люстро могло дивуватись, воно перекосилося б, хоч і не перше бачить Віллі. І воно б подумало: як цей пролетар проніс крізь довгі роки праці в шахті такі груди, таку крепку рівну постать? Як цей вибійник Віллі проніс крізь гірке життя в капіталістичних общеньках таке світле обличчя з розкинутими живими бровами, й як воно не похмарніло, не застигло насупленим і болючим. Мабуть же часто затискались ці веселі губи, сувалися брови над очі й морщився лоб? Мабуть часто обличчя ставало зле й заціплене. Могло ж це увійти в натуру, а вона у Віллі жива, весела й світла.

Еге! Про це знає вибійник Віллі, німецький більшовик. Людина це найкраща з машин, це навіть не машина, це щось вище; бо машина не вміє виробляти імунітету, машина ламається, машина слаба проти обставин. А людина здатна не лише на оборону, але й на наступ. А хто наступає в боротьбі за майбутнє кляси, той веселий, в того очі мають життєрадісний блиск, того любить товариство, купчиться круг нього, слухає його й дає йому силу.

Пом'ягає Віллі, як вигнаний вдруге, вп'яте і вдесяте, знову він з Еммі брав хатнє лахміття й маленького Тео і йшов далі шукати роботи. Тоді теж сміявся, жартував:

— Туристи йдуть далі! Туристи обходять усю землю, але щось з цього вийде! Багато розвелось туристів!.. Пішли, Еммі!

Тільки боляче було, коли всі брами заводів і шахт зачинилися перед ним, і Еммі цілими днями пропадала на роботі — мила підлоги. Та й тоді не було коли горювати, були товариші по партії, був маленький бубій, треба було доглядати... треба було зварити їсти, попрати білизну, поприбирати в кімнаті, щоб могла ввечорі відпочити спокійно Еммі-товаришка.

Рік цілий Еммі кормила сім'ю. Тільки Еммі знає, як то жінці кормити сім'ю в країні „вільних земель". Але Еммі витримала. І Віллі витримав. Залишився жартівливий, жвавий і такий приїхав до країни Рад.

Віллі йде колонією. Німецькою робітничою колонією на Донбасі. Це його колонія, його ці ряди нових будинків, його школа, його вулиця, й він нею йде вільно й гордо. Мороз весело вискрипує під його широкими шахтарськими чобітьми. Він курить люльку й дивиться на свою шахту, що чахкає вдалені, пускаючи підрожевлені сувої диму в повітря.

— Раз чахкає, то виходить працює. Все гаразд! — думає Віллі.

Перевантажена електростанція іноді вимикає ту чи іншу шахту... Коли вже Віллі буде ґарантований від цих перебоїв?

— Fünfjaresplan[1] — відповідає собі Віллі.

Колонія прокидається, але не порушує тиші. Світиться в їдальні, зрідка можна побачити крізь вікно в кухні шахтаря, що готується виходити, зрідка вулицею пройде постать так само з пилкою на плечі, як і Віллі.

Віллі йде колонією, міркує: відбивай норму й живи. Твоє. Здавалося б, все ясно... А ось із оцього приміщення виїхав до Німеччини хороший шахтар Генрих. Нещастя людині мати таку дружину, як мав Генрих. Він уже думав навіть до партії вступати, а вона скниділа, смоктала, доки не вижила з Союзу — потягла до Німеччини. Навіть серед гущі кадрового робітництва трапляються легкодухі й міщани. І це ліричне місце Віллі. Це болить. Він працює по партійній лінії серед німців і, йдучи зараз колонією, обмірковує кожного мешканця, ніби кандидатуру до партії. І є радісні місця в цьому його гаданому списку. От хоча б Отто Штольбурґ! Авторитетний, сильний робітник, в Німеччині соціял-демократ, тепер свої листи товаришам загортає у шматки радянських німецьких газет, каже — хай читають, як ми працюємо! — Отто добрий буде член ВКП.

Серед виселку зі всіх кінців уже йдуть шахтарі, їх багато, постаті їхні у спецах однаково темні, й трудно вже серед них упізнати вибійника Віллі.

В загадовні повно. Люди приходять до гудка і ждуть, обов'язково ждуть. Котрий має зустріти товариша, котрий — так

[1] П'ятирічка.

гомоніти в гурті, а інші просто приходять і циркулюють по коридорові, сумлінно працюючи ліктями. Вони вже отримали лямпи й нумери, але до гудка вони мають курсувати тут — коридор, лямпова, лямпова, коридор...

Віллі приходить до лямпової й дає у віконечко лямповий нумер — 845. І жде.

До другого віконечка підходять шахтарі з нічної зміни. Обличчя й одіж їх масно-чорні. Зуби й білки очей підкреслено блискають, коли вони галасують у віконце, гупаючи лямпами:

— Приймай! Затьопана!

— Повертайся, білобриса!

Вони поспішають.

На віконце дзенькають контрольні нумерки—845. Лямпівниця відкручує лямпу й дає Віллі. Вибійник вішає лямпу на поясок поверх коміра й виходить на двір.

Вже розвидняється. З шахти рейками прогув ваґончик і на грохотах гуркоче вугілля. Паротяг підняв свисток, дзенькнули тарілки буферів, під сортувальнею дівчата співають „страданія“, і усі ці шуми шахтної поверхні замикає конвеєр в такти свого розмірного чахкання.

Віллі спускається похилим пішоходиком у похідний тунель[1] шахти. Перед ним чорна темінь, він присвічує лямпою під ноги, й чудно звучить у підземеллі тихий мотив. Вибійник Віллі мугиче пісню.

ПРОЛЕТАР ІЗ СКРИНЬКОЮ

У бараці ч. 7 сусіда по ліжку ласкаво будить Юхрема:

— Ге, Юшка, таку-перетаку, вставай!

Юшка видирає ноги з сусідових рук і натягає на голову ковдру.

— Іди ти..!

Але Юшка все ж прокинувся. Спить і не спить, тільки очей не розплющує, й не хочеться йому поворухнутись.

— Потому п'ять прогуло, — каже сусіда.

— Потому п'ять прогуло, — повторює в думці Юхрем і все ж лежить.

Вставати йому он як не хочеться!

Раптом він згадує:

— Скринька...

І він уже сидить на ліжку, швидко натягує штани.

З думкою про скриньку він прокидається щодня. Він привіз її з села, це все, що залишилось у нього від минулого, нового він ще не набув нічого, в нього є тільки скринька.

Але скринька пов'язує його з селом, це єдине рідне, що є у нього на шахті.

[1] За сюжетом роману — шахта похила.

Сонний, чужий усім, новачок, що тільки другу п'ятиде
мешкає тут, у бараці, він з-під лоба зиркнув по приміщен
спочатку мацає ногою під ліжком — чи не вкрали часом —
його знає, які тут люди! — а далі схиляється й висуває обби
обручами ящика.

Не треба дивитись, що цей ящик такий повитираний
плямами. Це просто кури обсиділи в господаря, скринька Юх
мова стояла під катрагою... Не одмивається. А колись це б
гарна пофарбована річ! Тепер вона трохи розсохлася, й о
бік розбився в Дебальцевому на посадці... Щоб їх чорт поб
ці посадки!

Юхрем не зразу відчиняє скриньку, він спочатку пил
поглядом перевіряє замочка й дротика, що закрутив уве
І Юхрем бачить, що дротик закручено так само, кінець його
гнуто трикутничком, а замочок висить діркою до скриньки,
як і залишено його звечора.

Тепер можна відімкнути. І можна переглянути свої речі,
це піле хвилини дві три, не більше.

Найперше — вийняти грудочку цукру, хліба та сала шм
чок. Останнє завинути знову в папір і покласти отут біля
ного ґаліфе з кавалерійськими брезентовими леями. Ось
вики, піджак, білизна, вишита сорочка. — прийде весна, Ю
має в чому на вулицю вийти! Кепка тільки поганенька... Н
галстук ось є, дев'яносто копійок викинув на товчку! Ма
новий галстух! Ось тільки Юшка зав'язувати не вміє його
дуже йому сподобалась ця штука на одному шахтареві!

Це все так підійняв, пальцями перебрав, але далі під р
виною лежать його, ну, так би мовити, душевні речі. Ве
книжка. Він має її здавна, вона правда без верха, але з ма
ками.

Тут, як живе чоловік, так усе й описано, Юхрем хоч і
письменний, але розбирає потрохи. Хлопці грають у кіст
сперечаються, анекдоти кажуть, а Юшка не звик до комп
увечорі він сідає й читає свою книжку. Цікаво читається:
„Рождение, крещение, выбор крестных", далі йде розділ „В
мамки", по цьому „уложение о воспитании"... От тут якра
жить його „моментальний портрет", він знявся на карточ
Ониською в містечку. Вони стоять обоє трохи ніби налякан
все ж пам'ятка.

Ну, в цьому куточку дрібниці — змилок, шматок гребін
патрон з проводом, ножик. Але чим дорожить Юхрем, так це
ною гармонією-двохрядкою. Хо-роша гармонія. Потому, л
й розважитись треба часом. Гармонію завинуто у три ар
паперу, штука тендитна...

Ну, от і все є, все ціле. Ще два плякати — дядько з срі
карбованцем. Дуже хороше намальовано, художественно!

Падає віко, замочок клацає, і клямочку обхоплює др
Юхрем хапливо одягає шахтьорку.

Посеред великої кімнати стоїть плитка з комином у стелю. На плитці великий брудний чайник. Хлопці тут же наливають чай і п'ють за довгим столом.

Юхрем снідає. Він голосно сьорбає чай. Насуплений, думками не ділиться з цими людьми, не любить він цього гурту. Ось з нічної зміни прийшов занадто веселий тамбовець Стьопа. Цей Стьопа нехороший хлопець, він завжди когонебудь бере на гальи, а Юхрем не вміє відбиватися і уникає його. Скоріш би піти, в шахті хоч сам він.

Скрізь цей гурт! Скрізь цей гурт у спецах, з лямпочками! Крутишся в ньому й не знаєш, де себе діти· Юхрем не звик до цього. Він робив у господаря, і там було інакше. Там він собі сам: у хлівах, у клуні, на леваді, на полі... він собі під катрагою, і ніхто йому в рот не заглядав, спав на засторонку й не боявся за свою скриньку... А тут скрізь люди юрмою, і таке враження в Юхрема, ніби він бовтається у воді й довкола нього вода й вилізти нікуди.

В загадовні — юрма. Ще ранувато, але Юхрем, взявши лямпу, виходить з приміщення, на шахтний двір і простує до входу в шахту.

— Як то сьогодні буде в шахті? — думає він.

Дев'ятий раз його поглинає темрява похилого тунелю, дев'ятий день за все життя він іде пішоходиком поруч з рейками. Кожний цей день має свої особливості, кожний день інший, і кожний день Юхрем добре пам'ятає, бо їх так мало й на його ім'я ще так мало записано змін — вісім, сьогодні дев'ята.

Юхрем зупиняється. Ось у бік у стіні двері на людський ходничок. Він раз ішов сюдою і так виходить ніби навпрашки, ближче. Потому, як іти головним стовбуром, потім треба до горішнього штрека підійматись лавою, а це не хліб з медом їсти! Чи не піти на людський?

Юхрем через силу відриває двері. Ахкає шум вентиляції. Других дверей не подужаєш, треба спочатку зачинити перші. Він опиняється в коробці з дверей і одвірків. По цьому відриває другі, зачиняє їх і знову він у коробці... Йому моторошно... Чорт його знає й відає, які ще примхи мають ці хідники, ця шахта!

Вперше він ішов тут з людьми, а тепер сам...

Юхрем гупає плечем у треті двері й вистрибує на хідник.

— Фа-ак! — зачинилось за ним. Тепер похилим хідничком униз, швидко-швидко вниз!

Він знає, що тут не привалить і нічого йому не станеться, але він сам, і йому хочеться бігти... І не страшно, а там — хто його знає!

Спереду на звороті махаються лямпочки. Це шахтарі йдуть зі зміни. Зустрівшись, сперся на стіну, дав місце пройти. Кожний присвітив лямпою в очі. Це звичка, Юхрем знає, але все ж...

— Спізнився, всі упряжки розібрали, — засміявся один.
— А, Юшка! — упізнав другий.
— Дьоргай, дьоргай! — сказав третій і ляпнув по плечу.
З вентиляційного хідника вийшов.
Чи це головний стовбур, чи просто великий штрек. Он мигають лямпочки, електротяг пхає ваґони...
Юхрем іде поміж рейками й звертає на штрек.
— Мені осюди.
А тут, він знає, треба спуститись у піч на низенький хідничок і довгенько лізти рачки. Ага, ось і піч. Це вона й є. От так, — тепер рачки. І струмок сюркотить рівчачком — це воно й є. Юхрем пригадує, що рівчачок був. Але де ж повернути ліворуч?
Він присвічує до лівої стіни, повзе далі; знову присвічує і сідає. Ходу ліворуч нема... Фу ти, — ось він праворуч. Як же вийшло, що Юхрем переплутав? А це той хідничок, куди йому й треба! Ясно, що той! Зрештою можна пролізти й подивитись. Ого, тут уже й на ноги підвестися можна! А чого це так високо?
Юхрим присвічує і бачить поламані навислі брили високо над головою, тут підірвано породу й не кріплено... Стоп, це ж бутовий штрек! Юхрем тиснеться до стінки, до породи й міркує, що, як вертатися назад, то чи не краще цим штреком пройти далі? Кудись же він виведе!
Юхрем поволі посувається попід стінку. Тиша й темрява довкола, тільки зрідка десь трісне порода, десь далеко гупне, відірвавшись, корж. Шахтарі кажуть — „порода робить“. Хоч би не погасла лямпа! Куди тоді йти, де шукати виходу?..
Згадалося Юхремові поле. Весна, тремтить повітря над зеленими парами, коняка м'яко ступає по вогкій борозні, й цю вогку весняну землю м'яко відчуває Юхрем босими ногами... І дико стало Юхремові, його разум не звиклий до складних переплетень цього підземного царства, розгублюється і безнадійно відмовляється розплутувати їх. І ніколи він толку не дасть цій шахті, — в цьому він певний.
Але вперед, вперед! Присвітити ось тут лямпою — ага, тут треба швидше проскочити під оту рівну покрівлю. Рааз! — і тут уже. Тепер знову присвітлити.
Хочеться оглянутись і з'їжитись, — що там так тріснуло ззаду.
Юхрем швидше проходить далі, й перед ним стояки кріплення! І риштаки конвеєра! Перед ним вибій, затишний, низенький, кріплений вибій! Але чому так тихо? Чому нікого нема, ніде не чути ні звуку... Чому ціла лава так насторожено мовчить, хиба тут не працюють? Чи ще не з'явились? А може це яка забута лава, може тут перестали видобувати вугілля?
Хотів сісти на риштак, але ця звичайна обстанова в такому мертвому незвичайному стані якось просто злякала. І Юхрем

...тиг з лямпочкою в руках, зігнувшись біля стояка під роз... ...ом. Сторожко вдивлявся в темряву, ніби слухав очима, на... ...ужений до краю.

ЗУСТРІЧ

Віллі не поспішає, ще рано. Він може собі дозволити таку ...кіш: вільно провести півгодини в шахті й дещо обдивитись. ...е приємніше ніж штовхатися в загадовні.

Він іде поволі, розмірковує, зупиняється, зрідка підіймає ...удку вугілля і пильно роздивляється до лямпи. Ось цей ...аток антрациту прекрасно сколовся! Ніби п'єдесталик, а на ...му триграниа блискуча пірамідка. На скісному боці п'єде...алика виразний відбиток: розріз молодого дерева кільцями, ...іть роки полічити можна — і два листочки. Віллі потирає ...аток об руку, рука не забруднюється; антрацит, як скло. ...ю прекрасну штучку Віллі візьме додому й поставить на ...лі. Вона краща за будь-яку пупсу. А покищо він віднесе її ...о своєї „інструментальної". В нього є своя інструментальна, ... у навіки залишеному бутовому штрекові лежить його кли..., обушок, сокира й лом.

Віллі йде штреком.

Саме година перерви: ранкова зміна ще не прийшла, за...льники вже висадили шпури, хібащо який запізнився, от ...раз файнуло в обличчя повітрям. З лав виходить динаміт...ий газ. Зрідка хто з людей технічного догляду блисне акуму...ором.

Тихо.

Шахту ще не включено в ритм денної праці. Але вибої ...убано, конвеєри перестелено, — лави ждуть: от-от прийде ...а.

Віллі любить ці хвилини. Свою путь до забою він робить ... інтимному співчутті з шахтою. Сам спокійний, живе її ти..., відбиває її настрій у своїй душі, як у люстрі. Десь ледь ...снув розпил, десь пустила тріщиною порода в лаві — під ці ... знайомі звуки, в цій тиші легко думається, легко живе лю.... Тепер Віллі інженер, він плянує розважно й певно, ... ці хвилини Віллі адміністратор, він скеровує, органі...ує працю, і з цих думок його не одна, пройшовши через ...о засмальцьований бльокнот попаде у відповідні протоколи ...ане чинна. І багато складних питань роїться у вибійнико...ій голові, багато дрібниць нотує його увага. Ось хоча б ця ...ча картинка, що її зараз освітила його лямпа: на кріплен...ом вивернуто залізну сітку й розбито в дразки електрич... ...о патрона. Цю справу Віллі знає. Недавно ще на штреках ...лася електрика. Лямпочки зникали сотнями. Тоді було ...товано міцні залізні сітки на лямпи і з цього часу зни... ... не лише лямпи — роз'ятрений шахтар, вириваючи сітку ...м і розбивши лямпу, гатить уже й по патронові, не мені,

мовляв, так і не тобі. Кілька таких упіймалися, все це пл... ний склад, перелітні пташки. Та й не зробить цього кадров... шахтар!

І Віллі міркує, що серед молоді шахтарської погано веде... ся робота, що їй не прищеплюється пошану до виробництва, ... прищеплюється думки, що наше вонс, що погано господари... погано й маєш. А багато тепер у нас на Донбасі цього про... таріяту, що не усвідомив ще себе за господаря. Це теж лір... не місце вибійника Віллі.

Віллі вже перейшов на горішній штрек своєї лави. ... штрек новий, не встаткований, покищо це просто закріпле... хідник для шахтарів. Сюдою лісогони подають ліс для кріпле... ня в лаву. На ньому нема рейок, нема електрики, він крив... не зачищений і завжди завалений деревом. Але пройти мо... Віллі й напомацьки пройшов би до вибою.

Раптом спинився.

— Чи здалося? Хтось не то замугикав, не то застогнав, ... уривчасто заплакав.

Гупнуло... Кроки, чи хтось біжить?.. Хто там вовтузиться?

Віллі підносить лямпу над головою, і з-за повороту ви... чується якесь темне створіння... Та він рачкує! у високо... штрекові рачкує! Швидко панічно рачкує, біжить на чотир... до Віллі й, мало не вдарившись йому в коліна, сідає і дивит... вгору.

Віллі присвічує.

— Was? Was? Was? — швидко питає він. — Что это єсть?

На нього дивиться перекошене з жаху обличчя, крізь ... гляний пил проступає на лобі кров. Хлопець тремтить, шв... ко меле:

— Бурки! Бурки палять!.. Я стою... я заблудив та й ст... а тут хтось: — Палю і — Ву-у-у!.. — вибух. Отак за дес... кроків... Я заблудив і приблудив у лаву... Я не знав, ... там...

— А-а-а! — привітно всміхається Віллі. Слово „Палю!“ ... добре розуміє. — Ну ша, ша. Карош, карош. Ша. Тебя не пал...

Хлопець меле незрозуміло для Віллі, швидко й збуджено.

— Ти спокійно. Gut, карош. Зачем ідьош на палю? Ну? З... чем забой ідьош?

— Я заблудив. Я заблудив... я з бутового штрека вийшов. Не знав.

І знову Віллі дещо розуміє: з бутового штрека — це ві... добре знає і з того, як хлопець показує у всі боки, розпо... даючи, кудою попав до лави, з тону й з певної розстанов... матюків у тираді, Віллі догадується, що хлопець заблудив.

— Ти bist verirrt?[1] Заблюдиф? So?[2].

[1] Заблудив
[2] Так?

— Зо-зо! — відповідає хлопець.
— А где твой Lampe? Mit Lampe заблюдиф? So?
— Лямпа в забої... Випала з рук. Я впав... Ой, я розбив собі лоба об стояка...
— Еех, шахтер! — усміхається Віллі. Mit Lampe заблюдиф в шахта.
Wirt[1] заблюдиф в свой шахта!.. Ну, ну, карош. Дай я льоб обтірать. Wirt!..
Лямпа висить на розпилі, Віллі стоїть навколюшки біля хлопця і стурбовано витирає ганчіркою його ранку. Хлопець морщиться, хоч ранка зовсім маленька, трошки розсік шкіру, просто треба зійти на штрек до фельдшера й помастити йодом.
Російський лексикон Віллі дуже скупенький. Він хоче сказати хлопцеві, що він же господар, але Віклі не знає цього слова і обминає:
— Гм... Заблюдиф... шахтер...
— Заблудиш у цій кротовині...
— В твой шахта заблюдиф!
— Яка вона моя?! — вигукує Юхрем. — Вона казьонна.
— Наш шахта, — каже Віллі. — Мой шахта, твой... Verstehst du?[2]
— Казьонна шахта, — непохитно править своє Юхрем. — Ми тут гроші заробляємо, підлататись ліземо в цю діру.
Віллі чує з тону, що хлопець суперечить, але на дискусію в нього не вистачає слів, цей наляканий шахтар не зрозуміє його, й Віллі тільки докірливо похитує головою:
— Ай-я-яй... Ая-яй.. Ну, карош... Нужно ходи клюб... комсомол...
Дим розсмоктався.
Вони йдуть у вибій по Юхремову лямпу — Віллі спереду, Юхрем трохи ззаду, боязливо заглядаючи з-за вибійникового плеча. Ззаду на завороті з'являються шахтарі, і десятник, обминаючи їх, щось наказує мимохідь. Поспішає. Швидко буде вімкнено конвеєр, шахта задвигтить звичним ритмом, і цей ритм підкорить собі вибійника Віллі й накидника Юхрема.

КАДРОВИКИ

Гвозди бы делать из этих людей —
Крепче бы не было в мире гвоздей!

Тихонов

— Що це там на штрекові? — танцюють чи що?
— Танцюють?! — перепитав Віллі й засміявся. — Під землею рідко веселяться і майже ніколи не танцюють.
Однак у запитанні він відчув тривогу і придивився. Вогники справді чогось занадто метушилися.

[1] Господар
[2] Розумієш?

В темряві підземелля око не може визначити віддалі, і час обманюють людський зір: буває, ось за двадцять кроків іду шахтарі, помахують лямпочками, а тобі здається, — вогни десь за півкілометра миготять, перестрибують через ці штрек, біжать на тебе. Це лякає новачків у шахті; те мигті вони приймають за катастрофу. Віллі знає випадки, коли та початківці шахтної справи втікали від двох шахтарів, що сп кійно йшли собі штреком.

Але сухий високий чех Бошек життя своє прожив під з лею, в шахті він ліпше орієнтується ніж зверху в колонії, т навряд чи він помилиться тут. Зараз Бошек пильно вдивляєт і прискорює кроки — кадрові шахтарі завжди біжать не катастрофи, а до неї.

Вогники метушаться... До вух долітає гомін.

З вибою на штрек вистрибнув, ніби випав, акумулято зразу стало видно людей. Постать махала рукою.

— Швидше, хто там іде! Швидше! Шахтаря при алило!

Бошек і Віллі вже добігали.

Десятник двадцять сьомої лави Амула, казанський та з блискучими вилицями, збуджений і зблідлий на тих міс обличчя, де ще не густо ліг вугляний пил, кричав до моло шахтарів, що збилися в гурт біля стіни штреку:

— Где ваш рабочій солідарность?! Кровля упал, чел душіть, а он бежит от забой! біжіт от забой!.. Рабочіє! Б лопата, бері топор! Ну!..

— Хай воно завалиться, не хочу я тут робити!

— Не піду, можеш мені не записати упряжку.

Амула скипів — на карту поставлено життя, а тут ве душно віддають упряжку і вважають це за благородний вч Але не було часу, і він гаркнув білобрисому селюкові в очі єдине слово, що трапилося в цю мить:

— Дурак!

І до Бошека й Віллі, показуючи в пащу вибою:

— Товаріші, бежат бистро, спасайте посадчика! Я пер у телефон на-гора і чічас прібежаю.

Прибіг росіянин-шахтар з великим давнім шрамом ч брову, прислухався, зрозумів, гукнув до хлопців:

— Братці! Попилися ви, чи що?! За мною, братці!

В його словах звучала така певність, що кілька пар зразу ж відгукнулись на заклик і одчайдушно полізли з у вибій.

Віллі й Бошек рачкували спереду, освітлюючи своїми нами білі стояки кріплення, блискучі брили антрациту й таки конвеєра.

Спереду мигнув єдиний вогник, і ломкий, тривожний покликав:

— Скоріш, товариші! Скоріш!

Наблизилися.

— Це ти, Бошек? і Віллі?.. Ну скажи, друже, що тут робити? Звідки тут підступити? Як тут?..

Наляканий і стурбований, ще молодий оцупковатий посадник, сивий шахтар, що не втік з вибою, метушився, показував пальцем на покрівлю, на органку,[1] багатослівно розповідав про становище, забувши, що німці зовсім мало розуміють його мову.

Віллі не розумів і не дуже вслухався. Він звівся на колінах, присвітив до стелі, оглянув вибій — оцінував становище і з власного досвіду, а трохи й з слів оцупкуватого шахтаря, зрозумів, як сталося нещастя.

Бриґада посадників садила лаву. Органку били з двох боків, посуваючись знизу і згори назустріч одні одним. За кілька метрів уже мали зійтися посередині вибою, вже двоє пішло вибивати стояка за органкою, як лава з громовим гуркотом сіла. Стояки сами вистрілювали, ніби з-під спружини непомірного тиску, інші гнулися й ламались. Віллі й тепер бачив м'яті в клоччя, поскручувані стовпчики за частоколом органки.

Треба було ударно відгородити вибій.

Товщі погрозливо гули над головами, лопали, як лопає лід на ставу, грюкотіли за органкою, опадаючи брилами додолу. Лава сьогодні сідала якось занадто катастрофічно.

Але треба було рятувати вибій, і шахтарі працювали. Били густим рядом стояки...

Посадчик розповідав потім:

— Бачимо: жме! Заміряємо пилкою, ну, як звичайно, вже ж вмію заміряти, відрізуємо, ставимо — великий стояк! Воно, помічаєш, осіло поки ми відрізали. Ще відтяли шматок — знову мале: сідає кровля просто на нас. А Петро ще й жартує — каже: — Підпирай спиною, щоб не сідало та швидше ріж. — Сам уперся плечима, тримає... Ну, потім знайшли спосіб: врізуємо коротшого стояка, підставимо і тримаєм, а воно сідає на стовп, затискає — не треба й підбивати... Отак, брат, працювали! Розумію, одно з двох: чи воно нас прикриє, чи ми його закріпимо й врятуємо вибій.

Але пізно було бити органку. Бачили — сяде на вибій, на конвеєр, а як не встережуться, то й на людей.

Згори гукали по допомогу, деякі молоді шахтарі залишали роботу й утікали. Петро хотів проскочити до них, щоб помогти й підтримати дух—отут його й прикрило.

Важке питання постало перед шахтарями, що прибігли на порятунок:

— На смерть?

— Живий?

[1] Органка — густий ряд стояків, що ним відбивають вибрану просторінь від вибою перед тим, як обвалити („посадити") покрівлю.

Ніхто не знав. Хотілося надіятись, що живий, і надіялись.

Величезна в півметра завтовшки ляда блискучої віками спресованої землі одним краєм упала між органкою, а другим уперлася на шар вугілля у вибої. Посадник рачкував саме там коло шару в ту мить, як його привалило. Отже він міг бути живий, як тільки брила не віддала шматків знизу. Зверху вона ціла, слизько - блискуча.

— Ну, дружочки! Звідки ж тут приступити до нього?!—нервував оцупкуватий посадник.—Він отам, отак туди головою лежить...

Люди переглянулися.

— Ну?

Стояли позгинавшись, на почіпках і навколішки. На якусь мить розгубилися.

Атмосфера була важка, Відчуття близької смерти, грюкіт лави, що сідала за органкою, розкопирсана, ніби її вирвало добрим набоєм динаміту, стеля в тьмяному бляску від лямпочок—все це придушувало. Але найбільше гнітило одно: рятувати шахтаря не було майже ніякої можливости.

Хтось запропонував розбивати брилу на шматки—цю пораду відкинули з обуренням: брила переламалася б і зробила б з шахтаря оладку. Піддовбувати долівку?—але це занадто довга робота, а тут не те працювати—пройти небезпечно: з покрівлі раз-у-раз падають коржі—закріпити нема як, бо стеля вивалилася і стояки не досягають її. До того ж відкопувати випадало саме з протилежного боку, бо тим краєм брила не так щільно припала до долівки. Треба булв проскочити.

Бошек нічого не питав, ні з ким не розмовляв. Він зразу ж оглянув стелю й мовчки постукав клинком над головою. Всі прислухались—гуло глухо, як у порожній кадуб. Тільки хитнули головами—мовляв, погане діло!

Спритними ударами обушків Бошек, Віллі й шахтар з великим шрамом через брову відвалили два найнебезпечніших коржі, старий чех гукнув наказом:

— Ну! Glück auf! [1], і всі троє швиденько прошмигнули до горішнього краю органки.

Тільки шахтарі, що боронять від смерти товариша, можуть так працювати. Лопати дзенькали і шкреготіли, люто віддаючись у штиб, обушки били спірним перестуком, і справа порятунку посувалася вперед.

Минуло хвилин п'ятнадцять праці.

Віллі держалном від лопати виважував вугляну брилу з-під коржа, що лежав на шахтареві. Раптом повернувся до Бошека.

— Тіло...—глухо сказав він, ніби й голосом можна було потривожити приваленого.

[1] Щасливо вийти на-гора.

Знову злегка потис на держално, здригнув, прислухався і сам до себе чи до когось:

— Хіба?! Ну-ну!.. Ану ще... Ану ще... Ого?!.

І раптом це тихе здивоване „ого“ розрослося в радісний щасливий вигук у повні груди:

— Ого-го-го! Огооо! Він узяв за лопату! Він тягне! Каже, щоб обережно!

Росіяни й українці, не розуміючи німецької мови, зрозуміли радість, бо радість однаково звучить в інтонаціях усіх мов. Але вони хотіли знати, який знак подає Петро, й допитувалися:

— Що, живий? Живий?

— Що він—ворушиться?

Тимчасом Петро сам дав про себе знати: з-під коржа, ніби з-за стіни, почувся тихий стогін, але звучав він досадою й наказом.

Шахтар зі шрамом припав вухом до дірки, поки інші розкидали породу, далі підвів обличчя. Білки його очей, відтінені темним пилом на віях, світилися щастям.

— Матюкається!—таємниче сказав він.—Тільки дуже тихо.

Прийшов десятник і худощавий з лиця, дуже ще молодий майже хлопець,—технорук шахти Гронов. Серед веселих шахтарських облич вражав його блідий стривожений вид з поширеними очима. Він, пильно наглядаючи за тим, як іде рятування, помагав кріпити, застерігав від коржів, давав поради.

Жваво ділилися враженнями, радощами і припущеннями про Петрів стан, але всі мертво замовкли, коли Бошек і шахтар зі шрамом витягали зів'ялого Петра з-під породи. Всі чекали, що скаже він, всі уста скувало його мовчання.

Він тільки важко зідхнув.

Обступили довкола і якусь хвилину дивилися мовчки, зацікавлено і з пошаною. Відчували урочистість події, велику значність того факту:

Людину врятовано від смерти.

Людина має жити і працювати.

Ту мовчанку ніхто не порушив. Здавалося всім, що не можна, що злочинно розмовляти з ним мовою товариша, співробітника, друга-шахтаря, не можна назвати Петром, плеснути по плечу.

І всі мовчали.

Він був при повній свідомості, тільки вкрай стомлений. Важко й рідко зідхав,—не міг перевести духу—обводив поглядом шахтарів. Обличчя мав байдуже.

Але—

ось він в'яло усміхнувся і видихнув зглибока:

— Фу-у-у...

Всі ожили. Віллі подав фляжку з холодною кавою, шахтар зі шрамом підпер Петрові спину рукою, інші кинулись з запитаннями:

— Живий, Петре?

Не вірили очам своїм.

— Не поранило, друже?

— Здоров, товаришу!

Світили лямпами в очі. Тепер ці очі на молодому, крепком обличчі з рівним носом і густими темними бровами, раді жадібно оглядали товаришів і рідну обстанову підземного т кого милого тепер світу.

— Здоров я! — несподівано-голосно сказав Петро. — Я побачив, як воно падало тим краєм... Припав...

— І нічого?

— Здається, нічого.

Він поворушився, склав одну долоню в кулак, другу, повернув ногами і встав навколішки. Звестися на ноги не було д

— На штрек би тепер.

Довкола загомоніли:

— На штрек, на штрек!

— Там, значиться, воздух... Ну, й вода є.

— Давай посадимо на риштак.

Але Петро сам умостився на конвеєрі верхи на лопату. В хотів кермувати держалном, щоб сунутися вниз, як з'яви фельдшер. Старенький закошланий „помічник смерти" — т його називали шахтарі — не звик повзати по вибоях, та те мав наказа підійнятися зі штреку в лаву. Він захекався й чу тім'я — об покрівлю потовк.

— Кого тут поранило?

Не встигли показати на Петра, як сам він обізвався:

— Як поранило?! Нікого тут не поранило! Повзи, дя назад.

Шахтарі сміялися.

Петро зачепив лямпочку гачком за петельку на груд шарпнувся і швидко посунувся вниз на штрек. А за ним дісною, гомінкою процесією його рятівники: Бошек і Ві Гарт — вони поспішали в свою міжнародню лаву, — десятн технорук Гронов, а позаду розчарований фельдшер. Шахтар шрамом залишився з молодими шахтарями впорядкувати ви

Технорук Гронов, що весь час у вибої мовчки зачудов дивився на врятованого, на штрекові сказав, усміхаючись і тискаючи йому руку:

— Ну, здоровлю вас! Хай більш не трапляється такого!

— Не першина! Це дрібниця...

Петро, видно, не звик, щоб йому приділяли так ба уваги, і тепер мав себе ніяково й винувато.

— Ну, поїдемо на-гора... — сказав Гронов. — Ви хочете...

— Найперше напитися води...

— А потім? Я питаю про відпочинок.

Петро пив великими ковтками, поспішав залити спр Гронов чекав і думав:

„Як цей похорон живцем вплинув на його нерви і як він захоче відпочити від цієї оказії?“

Технорукові згадався дім фізичних метод лікування, що з нього шахтком послав його, Гронового, попередника — інженера, коли той перепрацювався на шахті.

— А потім? — перепитав Петро, віддавши чашку. — А потім до роботи. Бриґада ж не закінчила органки, вибій забутило — піде зарубмашині пройти — треба впорядкувати.

І, побачивши здивовання й безмежну пошану в очах цього молодого інженера, Петро усміхнувся до нього, як учитель до дитини, що подала наївне запитання.

Але він помилився. Інженер Гронов знає ціну праці. Сам він замалим не цілу добу проводить у загадовні й під землею. Тепер він лише перебільшив значність цієї події: він вважав, що людина, вставши з свого гробу, повиння неодмінно відпочити і, коли Петро дав йому зрозумити, що це зовсім не обов'язково, йому згадалися газети, вугільна п'ятирічка за три роки, третій вирішальний, ентузіязм... Ці газетні терміни перед ним сконкретизувалися тепер в його шахті, в шахтарях, що так самовіддано рятували вибій, в Петрові. Він подумав:

— Ааа!.. Це — ентузіязм. Ось він — живий, в плоті своїй... Да. Да...

І Гронов сказав до Петра:

— Да. П'ятирічка не чекає. Ну, glück auf, як кажуть наші німці! — В мене також робота.

Потис руку і швидко пішов штреком до стовбура.

ЧУБАТИЙ КРАСЕНЬ

— Ти чого сів там?! Життя не миле чи п'ятирічку не хочеш кріпити?

— Ха-ха-ха...

— Ги-ги-ги-ги...

— Хххі-і-і... — чудно видихаючи з себе, сміявся третій шахтар з довгим, як двожовткове яйце, черепом.

Хлопець злякано відстрибнув і поглядом обмацав стелю штрека над тим місцем, де він був сів. Він знайшов собі нове місце під двома надійними розпилами, повісив на одному з них лямпочку і збентежено мостився.

Хлопці не відставали. Вони раділи, що є з кого „покачати воду“ на дозвіллі, а незграбний, лякливий і бентежливий Юшка якраз був придатний для цього.

— Ти, браток Юшка, знай, що життя твоє — пшик та й нема, а п'ятирічка не закріплена залишиться. Ти, брат, — стояк. Поняв? Ти тільки стояк під п'ятирічкою.

— Хххі-і-і... — єхидно видихнув шахтар з двожовтковою головою.

— Ги-ги-ги-ги...

Ти собі хоч на ремінці повісься, нікому до того нема ді[…] а п'ятирічку, браток, не забувай! За це не гладять.

— Ги-ги-ги...

— Хо-хо-хо хо...

— Хххі-і-і...

Рурський шахтар, дебелий косоокий поляк з Познані, Вер[…]бовський за кілька місяців опанував мову Донбасу. І тепер Ві[…] Гарт, нахилившись до нього, запитав стиха по-німецьки:

— Чого вони регочуть?

Віллі бачив, що сміються з його накидника Юшки, що чуб[…]тий красень задає тону, чув окремі знайомі слова — кріплен[…] стояк, п'ятирічка — але суті не розумів.

— Вони іронізують з п'ятирічки. Отой вродливий, повновид[…] що сидить на розпилах найвище, каже, що твій накидник ст[…]новить собою тільки стояка для п'ятирічки...

— І правдиво каже! Чого ж вони сміються?!

— Але він натякає, що за робітника ніхто не турбуєтьс[…]

— ... Робітник сам за себе повинен турбуватися — господар[…] нема тепер, — не розумів Віллі.

— Але він наштовхує думати, що робітник — тільки р[…] п'ятирічки, і вони сміються. Вони ж не розуміють соціялістич[…] системи, це все молоді шахтарі-селюки. А той красень помічн[…] запальника, я його давно вже бачу на шахті. Він здається, м[…] деяку освіту. Говорить так, що й не вчепишся до нього й ніч[…] суперечити, сам навіть не сміється, а в тоні — їдь, іронія. В[…] знає з ким розмовляє, а про нас думає, що не розуміємо.

Сиділи на дереві для кріплення у вентиляційному штрек[…] поки розійдеться динамітний дим — сьогодні пізно висади[…] шпури.

Веселий настрій панував у компанії. Століттями вдоско[…]лена лайка насичувала розмови й жарти. Плювали під но[…] мріяли про преміяльні чоботи, перебирали адміністрацію.

З-за повороту виник акумулятор, а за хвилину підійш[…] десятник Віртельман. Він дуже поспішав, на худому рудуват[…] обличчі була заклопотаність.

Чубатий красень, видно, зважав десятників настрій, зв[…]нувся до нього так само заклопотано з досадою в голосі:

— Погана справа, Віртельман!

— Ой пльоха, пльоха!..

— Шпури чортзна як посвердлили, динаміт поганий, запа[…]ники спізнюються, а народ ось чекає, хлопці сидять, як неп[…]цездатні... Скрізь розхлябаність!

— В шахта дим. Ви поздно палю. [1]

— Я думаю — газ розійшовся вже й можна починати. — І [...] накидників: — Дьоргайте, хлопці! Нічого валандатись, пром[…] плян треба виконувати... Марш, братва!

[1] Німці знають слово „Палю", часто чуючи сиґнал. В размовах, при[…] не відмінюють цього слова.

— Да да, ідьом в лава!

Встав тільки Юшка. Інші сиділи і здивовано дивилися на чубатого, що хвилину тому потішав їх жартами. Дивилися як на зрадника. І, як тільки Віртельман побіг, шахтар з двожовтовою головою вдався до красеня:

— Тут голова крутиться, а ти — в лаву! Чого ти вислухуєшся перед ним?

— Думаю, мундштук золотий в горлянку вставлять,— відповів чубатий.

Переклавша цю сценку німецькою мовою, Вержбовський поставив перед Віллі Гартом цікаве питання:

— От і виконуй п'ятирічку з таким пролетаріятом!— сказав він. Подумав і запитав:— А як ми будуватимемо соціялізм у себе в Німеччині? Га? З такими заводами, з такою технікою, з таким пролетаріятом, як у нас, Німеччина розцвіла б — щось нечуване!

Віллі глянув на Вержбовського й зустрів його мрійливу усмішку.

— Треба набиратися досвіду в Радянському Союзі,— відповів.— Жовтень у Німеччині надходить. А щодо робітництва то не забувай і тутешнього кадрового пролетаріяту. Ми ж його бачили й бачимо тепер. Тримає ж він диктатуру, виконує ж він такі ґрандіозні і трудні завдання. І що важче йому з таким елементом, як оця братія, то більша йому честь.

Віллі подумав і додав:

— Радянський пролетаріят це — величезний колективний господар незмірних багатств. Його вже не можна визначити, як класу, що має тільки свої руки і продає їх. А це ж,— показав очима на хлопців,— це ж ті, що не усвідомили ще цієї назви, радянський пролетар... ба, чи й заробили? хоч і користають з становища панівної кляси. Їх ще тільки виховують старші товариші.

— Або отакі вродливі хлопці,— зло усміхнувся Вержбовський.

Віллі приглядався до бравого гордяцького обличчя. Спецівка — кашкет зсунувся набік, над скронею чуб, очі прижмурені, спокійні, уважні, між вугляними плямами проступає рожева барва здоров'я.

Придивився гостріш — це ж знайоме обличчя! Це зовсім знайоме облличчя! Ось коли він так зводить на переніссі густі й чорні брови... Це рівний ніс... Ну ясно, десь уже бачив його! Але де? Звідки воно пам'ятається? Так... Звідки ж воно пам'ятається?

Віллі пильно приглядається, але красень встає, бере лямпу з розпила.

— Ну, вам пора лізти в діру, а я пішов на-гора.

Хлопці розбирали лямпи...

Особлива підземна тиша загусло насичує лаву. Можна подумати, що шахту залишили навіки і буде тиснути земна товща на цілинні шари антрациту, як тиснула вона тисячоліттями, обсиплються штреки й хідники, зарівняються стовбури й ніхто не знатиме, що людина підрубувала колись цей донбаський степ.

Тихо.

На землі киплять міста й люди, фабрики й заводи безперервно гуркочуть, і машини навіть ремонтуються находу, в роботі.

А тут от тихо.

І зарубмашина лежить важкою брилою. Дорогий могутній заруб лежить, не підрізує шарів вугілля, чекає своєї зміни, щоб відробити зміну й знову лежати. Він, як шахтар і то як ледачий шахтар: відробив свою зміну та й валяється половину доби.

Віллі Гарт, звично пригинаючись, швидко йде вентиляційним штреком. В руках у нього вибійницькі струменти, на пояску біля коміра висить лямпа. Він придивляється в темряву.

Ось горішний вибій лави. Шпури вже випалено, але дим ще не розсмоктався і зміна не прийшла. Ось і машина... Да, лежить зарубна машина...

Зупинився, ніби не чекав цього, ніби не лежить вона тут щодня й не заважає працювати.

Сів на машину й обіч поставив лямпу. Рука потяглася до кишені — вийняв бльокнота, розгорнув і приліг на корпус заруба, щоб ближче до світла.

Бляск упав на чорні густі й тонненькі точковані лінії. Тут трудно зрозуміти щось. Досвідчений шахтар упізнав би в цьому кресленні шкіц пляну Міжнародньої лави, але мабуть і йому не все було б ясно. Навіщо вибій розрізано рисками на три частини? Чому перша вже вибрана, друга вибрана наполовину, а на третій працює зарубмашина? Хіба заруб працює разом з вибійниками? Він повинен стояти в горішньому кутку вибою і чекати своєї зміни. І хіба так ставиться кріплення? Навіщо тут органка, кущі?..

Віллі й сам ще тільки намагається зорієнтуватися: ось він виймає з кишені німецьку газету і проглядає попідкреслювану статтю під заголовком —

Revolutionäre Kartaschoffsystem.

Він проглядає середину, де показано схему застосовання системи Карташова в лаві. Всього тексту йому не треба читати: він його вже читав, він і сам розуміє, що система безперервного видобування вугілля всіма змінами має вирвати шахту з прориву.

Віллі так звик уже до думки про безперервну працю в лаві, про безупинну роботу заруба, що він дивується, натикаючись тут на машину. Чого вона тут валяється по дві зміни, коли є спосіб примусити її працювати цілу добу, як і всі порядні машини на поверхні?!

Вчора на дозвіллі припасовував схему Карташовки до своєї Міжнародньої лави, і схема накладається. Мусить накластися! І накладеться!

Вдався до завгоризонту товариша Сушкина. Каже:

— Без тебе знаємо. За старою не можемо налагодити, а ти — нову систему! Ти норму вибиваєш?

Віллі зрозумів Сушкина, бо Сушкин розмовляє з німцями більше на мигах, а тут ще й знайоме слово — „норма“.

— Норму? — перепитав. — Я давать норму.

— Ну й харашо! — добродушно всміхнувся завгоризонту. — Чого ж тобі більше?! — Was?! — розсердився Віллі. — Du bist пролетар? — І далі попросив німця, що вже півтора року працює на Донбасі, члена шахткому Хорвардта, перекласти Сушкину, що треба більше! Завжди треба більше! і що Сушкин — опортуніст.

Сушкин вислухав з таким виглядом, як людина, що має рішучий арґумент і думає собі: „Кажи, кажи, а потім скажу я, і ти замовкнеш“.

— Да! — ще раз підкреслив Віллі. — Du bist опортуніст, Genosse!

— Так слухай же, — нахилився Сушкин до Віллі, — є така резолюція: відзначити неможливість переходу на систему Карташова, через малу стійкість покрівлі й потребу щодобової ремонтної зміни для кріплення відкочувального штреку. — І до Хорвардта: — Переклади йому.

— Він прочитав тобі резолюцію про неможливість у нас переходу на Карташовку. Це дурниці. Наша шахта механізована добре, є двадцять три зарубних машини, і вони повинні працювати круглу добу, в нас анархічно розкидаються робочою силою, її треба унормувати системою Карташова. Безперервний спосіб кріплення за цією системою усуває перепони, що їх становить слабка покрівля... Карташовку ми застосуємо в себе, хоч кому й не поздоровиться від цього. Про останнє поговоримо на партзборах.

— Зрозумів? — побідно вдався Сушкин до Гарта, більш очима ніж вухами прослухавши переклад. — Є така резолюція.

Але на цьому справа не закінчиться. Це Віллі Гарт знає. Він ще розмовлятиме з бриґадами, розповість про те, як перевиконують карташовські лави по цілому Донбасу свій плян, тимчасом як ця шахта кварталами лежить у прориві... Шахтарі натиснуть на шахтком, що вже тиждень відкладає свій пленум, на якому має стояти питання про Карташовку, шахтарі скажуть своє слово адміністрації, змусять подумати й поворушитися.

Від задуми розбудили Віллі Гарта два шахтарі з молотками, плоскоозубцями й обценьками.

— Гут таґ! — привітався старий, високий, чисто поголений слюсар, присвітивши до обличчя.

— Guten morgen! — поправив Віллі.

— Машіна капут... Нада посмотрю, нада сделаю не капут, — казав слюсар, закурюючи й ламаючи свою рідну мову, щоб вона скидалася на німецьку. — Матка от зарубмашини украсть. Вредітєлі...

— Was матка? — намагався зрозуміти Віллі.

Слюсар нагнувся до машини, виразно показував.

— Мутер, понімаєш? Мутер от зарубмашини авек... Укралі.

— Ramsinleute? [1].

— Во-во! Вредітелі... Поняв, значить! — повернувся слюсар до підмайстра.

ЗЛАМАНИЙ РИТМ

Годин так близько дев'ятої.

Цю пору Віллі визначає з того, що він уже видав на конвеєр усе випалене вугілля, в двох місцях покріпив небезпечну покрівлю і встиг відбити нижній край своєї постаті на всю глибину заруба.

Віллі Гарт працює сьогодні сам за вибійника й накидника. Юшка не вийшов. Є чутка, що кілька накидників відмовилось вийти на працю поки їм не повернуть затамованих змін. Крадіжку робочих днів у конторі має виявити спеціяльна комісія, і комусь доведеться їхати до Луганського на готову квартиру і столування. Віллі знає, як десятник Віртельман шанує працю робітника — не могло бути так, щоб він не позаписував по кілька змін.

Сьогодні Віллі сказав десятникові:

— Я беру сам ту норму, що ми видавали вдвох. Сьогодні шпури добре випалено.

І Віллі сподівається дати норму.

Думки тільки на працю. Отут клинком — раз! раз! — ого, в'їдається! Тепер підібрати штиб.., Проклята грудяка! заважає... А важка! Аби зіперти на пруг риштака, а там підкинув другий бік і — пішла вниз конвеєром.

Це саме той час, коли вся лава прибирає міцного ритму праці, риштаки повні з верхом чахкають певно й важко — несуть униз на штрек понад сто відсотків, вантажені накидниками на протязі всіх ста п'ятидесяти метрів. Стоячи навколішки, або зігнувшись удвоє, шахтарі вибивають, накидають, кріплять вибій вздовж поміж конвеєром і вугляною стіною. Кожному в присмерку шахти видно лише свою лямпочку та лямпочку найближчого сусіди. Людей не видно, але всі відчувають один

[1] Ramsinleute — Рамзінлюди.

одного близько себе, чують стукіт обушків, гуркіт обваленого вугілля та зрідка вигук, лайку або кілька слів пісні. Доводити пісню ніколи. Між працею, як води хлюпнув, мугикнув кілька слів і далі. Не виходиш з ритму, що вичахкує конвеєр, не виходиш з єдиного ритму шахти.

П'ятнадцять довгих років — гей! Перепробував усі фахи, навчився відчувати усю шахту з її підземними стежечками, похилами, машинами, ґезенками й бункерами. І Віллі Гарт відчуває, як добрий гірничий інженер, усю систему підземного виробництва і легко мати себе за ґвинтика цього механізованого велетня, коли м'язи свіжі ще, конвеєр чахкає надійно, виходить, порожняк добре подають, електротяги спірно забирають повні ваґони — між людьми й машинами постала якась своя трудова договореність: норму треба видати, а ліпше перевидати.

Рванув наперед себе шмат антрациту, напружився, щоб кинули на риштак, подався всім тілом —

раз...

і не кинув, вчасно затримав у руках. В риштакові у вугляному потокові — чиїсь ноги в чоботах. Але далі на світло випливає шахтар. Він повільно посувається з вугіллям донизу. Гартова лямпочка світить йому в обличчя — спокійний, нерухомий він дивиться ніби з докором: як це ти, мовляв, отак мало не прибив людину?! — А Віллі впізнає чубатого парубка з таким знайомим обличчям і спускає грудку на долівку.

Є щось таке у цих підземних зустрічах, що нібиріднить, ніби повязує вас якась далека ваша батьківщина — в шахті всі земляки, бо всі в землі. Може тому й створився в шахтарській життьовій моралі закон: в шахті не б'ються. Але є різні земляки, і цей — дратує Гарта. Якого біса проїжджатися на конвеєрі, коли можна швидше спуститися вибоєм і не заважати людям!

Чубатий просувається повз стояки і злазить у вибій.

— Мусиш підписатися на п'ятирічку! — починає він зразу ж сварливо, подаючи аркуш паперу.

Віллі розуміє в чому справа: розуміє — „п'ятилітку" і навіть — „мусиш" — воно схоже на його рідне німецьке — „mussen".

— Мусиш? — питає він і, дивлячись в очі чубатому парубкові, бере з його рук папір. Він підписується й каже: — Я не мусиш, я хочеш. Ти не мусіш так говоріть. Ти єст шлехт поганіш рабоччик. Ти єст дурак. Geht weg![1]

Затаєний і злий красень сів у риштак, а вибійник став надолужувати згаяний час.

Але за дві хвилини під низькою стелею вибою розтяглася густа, майстерно побудована фраза з максимумом емоційних слів.

Віллі прислухався. Йому здалося, що на сусідній постаті вибою зчинилася бійка. Тепер невидний за навалою вугілля на

[1] Йди геть!

ту фразу відповідав Вержбовський і його відповідь — видно з всього тону — варта була слів чубатого парубка.

— Чого він там буянить? — гукнув Віллі німецькою мовою.

— Він хоче зробити з мене ворога п'ятирічки! — відповів Вержбовський. — Я підписуюся на позику, а він каже — якби не хотів підписатися, то без мене вирахували б з мого заробітку. Ти ж розумієш, він же і з Ґробе так розмовляв би... провокатор!

— Ну, і що ж ти йому сказав? — гукнув Віллі, вдаривши з досадою обушком по грудці.

— Я його викинув у бутовий штрек, щоб він там з породою розмовляв, а підписного аркуша відібрав, віддам десятникові.

Віллі Гарта душив сміх. Він радісно бив у вугілля, гукаючи між ударами обушка:

— Браво, Вержбовський! Браво! А він незадоволений? Що він каже?

— Він висловлює думку, що я контрреволюціонер.

Гуркіт приглушує їхню розмову. Вони замовкають і знову включаються в ритм праці, що вичахкує конвеєр.

Близько одинадцятої години риштаки раптом заскрипіли, розтягли останній такт, зідхнули під чорним тягарем і спинилися.

— Качааааай!

— Чого стаааав?

— Щодня отак!... Качааай! Холееера! — пішло лавою згори вниз від постаті до постаті.

У вибої Віллі Гарта саме набралося брил, і їх треба було вивантажити. Сьогодні він дав би свою перевищену норму — ех, яка досада!

— Що там таке?

Надійшов Віртельман, сів коло Гарта й попросив жувального тютюну. Він був похмурий, скривлений.

— Де нелад? — запитав Віллі.

— Будь вони прокляті! Хтось через штрек переклав балку й електротяг забурився. Не забирають повних ваґонів.

— Ramsinleute?

ТЕХНІЧНА НАРАДА

1. Вавилонська вежа

Єдина об'єднана бриґада Міжнародньої лави збиралася в нарядовні на останню технічну нараду перед початком роботи за системою Карташова. З завтрашнього дня лава мала перейти на цю систему. Тут були німці у старих фетрових капелюхах, знімеччені поляки, казанські татари з плоскуватими обличчями й косо прорізаними очима, росіяни й українці. Чекаючи наради, сперечалися, жартували і сміялися. Саме закінчилася зміна — приходили темні запилені шахтарі з лямпочками, розсідалися на столах і ослонах, закурювали, жадібно затягалися вперше

..м годин праці у вибої, встрявали в суперечки, розмови й ..арти. Кожний намагався розмовляти мовою співбесідника, не..дно ламав її і все ж вони так-сяк розуміли одні одних. Може .. було клясове розуміння, внутрішня договореність, але шах..рі гуторіли жваво, і в великій кімнаті стояв той особливий ..мір, що буває між людьми різних національностей.

— От стовпотворення Вавілонське! — сказав чубатий кра..нь до гурту шахтарів, що їхні обличчя ще не загубили окру..ости рис і свіжого загару від села. Вони купчилися біля чу..того, мало розмовляли, а більше слухали й підсміювалися. — ..уде Карташовка плакати від такої бриґади!

Слова ці не адресувалися до Вержбовського, але він слу..в їх, сидячи на столі позаду чубатого парубка.

— Слухай, товаришу! — торкнув він промовця, — Вавилонська ..жа єст то вєнци капіталістична казка. Зрозумів? То пропо..дзь націоналістичнеґо розбрату. А ми мувіми[1] — пролетар'юше ..истків крайув, лончсє сен[2] і будуйце своє вежи! О! Зро..мів?

— Ну?

— А тераз попачай сєнди[3].

І, дивлячись в очі чубатому парубкові, він показав на стіну. Там висіла мапа п'ятилітки, а на ній чорніли кружальця, ..адратики й трикутники — маленькі значки великих робіт.

— Тутай сотні наших веж.

2. Телеграма

— Он іде Гарт, хай він скаже. Віллі, — вдався Штольбурґ до ..ахтаря, що увійшов з лямпою в руці до кімнати. Обличчя Штоль..урґове було серйозне, сталеві очі дивилися без сміху. — Слухай, ..ллі, тутешні робітники до нас, пролетарів з Руру, у претенсії...

— Що? Що? — з тривогою в голосі запитав Віллі Гарт. — ..о трапилося?

— Вони запитують з нас, чому ми не висадили шпурів у ..імеччині. До речі, ти був там запальником, тепер тримай від..відь.

Гарт не усміхнувся. Він задумався на одну мить, потім від..овів:

— Це правда: ми в Німеччині не висадили шпурів. — Далі ..лос його зміцнів, підійнявся на вищі ноти: — Але ми добре ..рядили шпури і вже як висадимо в повітря, то цей вибух ..русить не лише Німеччину...

Віллі помовчав і раптом згадав щось, чудно усміхнувся.

— За три місяці до від'їзду в Донбас я захворів на запа..ення легенів. В температурі в сорок один ступінь я попросив ..івця й паперу і ось яку телеграму виготував тоді.

[1] Кажемо.
[2] Пролетарі всіх країн єднайтеся.
[3] А тепер подивися сюди.

Він дістав з кишені шахтарської куртки чорного від вугі[illegible] бльокнота, вийняв з-під цератової палятурки запиленого папір[illegible] і показав товаришам. Там покривулено, ніби написано дитяч[illegible] рукою, стояло:

Москва Комінтерн Палю[illegible]

І, ховаючи оригінальну телеграму, Віллі сказав:

— Телеграму я виготував, але її не надіслали.

Штольбурґ усміхнувся і по павзі запевнив:

— Але її ще надішлють.

Шахтарі різними мовами ствердили його слова.

ШУБ[illegible]

Горішнім вентиляційним штреком ближче з вибою до ст[illegible] бура шахти, а по роботі хочеться скоротити кожний крок [illegible] шахтарі з Міжнародньої лави „ходять" цим хідником. Але ча[illegible] зарікаються йти сюдою вдруге—тут низько, вузько, мокро, [illegible] вжди лісогони хаотично накидають стояків і розпилів, [illegible] поміж них у деяких місцях доводиться повзти вужем на жив[illegible] тримаючи в руках засвічену лямпку, пилку, обушок і клин[illegible] Це не велика приємність. Залишається тільки радіти, що хід[illegible] чок тимчасовий — тут буде широкий світлий штрек.

Віллі швидко рачкує на трьох „ногах". Тихо, темно ззад[illegible] спереду. Мляве світло від його лямпки тьмяно падає на [illegible] трубаті стінки з блискучим прошарком вугілля.

Він сам. У спокійному відчутті своєї самотности на шт[illegible] кові легко пливуть і рояться думки, полонять розум і забу[illegible] ється все довкола.

Але ось його виривае з царства думок і кидає в зовні[illegible] світ — збоку на стовпчикові сидить якась нерухома постат[illegible] уважно дивиться на Віллі. Помітив аж тоді, як потрапив оч[illegible] в очі і здалося — він чув його думки, здалося, — він підгля[illegible] Віллі був не сам.

Присвітив до обличчя і впізнав чубатого парубка. Впіз[illegible] знову подумав, що десь бачив це замкнене і вродливе обли[illegible] І придивився... Давно десь бачив.

Чубатий досадливо зажмурився.

— Присвічує всяке хамло! Присвічуй, не присвічуй, ні[illegible] не побачиш! Слабо вам!

Знав, що німець не розуміэ.

Простяг руку.

— Дай лямпу. Моя догасла, а тут без лямпи не ви[illegible] таєшся.

Шахта хоч і не газова, перебуває на газовім режимі, [illegible] шахтарі вважають за своє право винаходити якусь сер[illegible] лінію між законом і власним досвідом, зрідка одгинають зу[illegible]

[1] Сиґнал, що його подають перед тим, як мають висадити набій.

...в'яну пльомбу і засвічують лямпи один у одного. Чубатий ... лямпу до обличчя і шкрегав зубами по оливу. Віллі добре ... видно його, він відпочивав, спершись на лікоть, і придивився.

В шахті трудно впізнати людину, бачивши її колись десь ... Там не було темних кругів під очима, вії не були так ...яно підведені—це не змивається. — Там він не носив мабуть ... плескуватої не по мірі малої ганчірки, що робить його вид ...ким банькуватим, замість кашкета; а якби чуб його не так склося набитий пилом, якби на голові в нього було щось інше ... впізнав би його тоді?

І Віллі уявляє, ніби пунктиром навколо його голови крила ...елюша і заломаний спереду верх... Примірює. Ні це зовсім ... личило б йому.

— Якого дідька приглядається? — огризається красень. — ... клясове чуття не обманює тебе, але тут мене ти не розкусиш. Зваходили вдома, виганяли з лісів, та під землею — ... Звідси я під вас підкопався.

Він каже це, прийнявши від лиця лямпу швидко, ніби пробує через небезпеку — а ну ж цей німець зрозуміє... Але він ... зрозуміє! Ні!

— Was brummt er dort? [1] — сам себе питає Віллі. — Ich weiss ...t welcher Klasse du gehörst, und was du von den Klassen ...st, aber ich sehe dich durch und durch [2].

Парубок уважно прислухається. Він бачить, що німець так ... одвертий з ним, як і він з німцем, і хоче вловити зміст ... незнайомих слів.

Віллі думає:

— Але яке ж ще головне вбрання личить йому? Високий ...кет з околицями:.. Ні це не йде. Це схоже на старого ро...ського стражника, а він для цього ще молодий.

— Und die Mütze? [3] — вже вголос міркує Віллі, поки парумуцюється коло другої лямпи.

О шапка найбільш личить! І шапка без навушників, рівна, ...ока... і сива. Така як Віллі бачив у селі, коли їздив з товаришами у сусідній район подивитися на радянські колективізовані села й розповісти їм про життя німців-селян.

Віллі так жадібно хоче згадати, де бачив цю людину, так ...ружено дивиться, що парубок завсім ясно постає перед ним ... цій шапці — власне, це та мить, що за нею мав упізнати.

— Hallo! ich habe dich doch in diesem Dorfe vor vier Monate ...sehen!... Ahaa! Na so! [4]

[1] Що він там буркоче.

[2] Я не знаю, якої ти кляси і що ти кажеш про кляси, але я тебе наскрізь ...

[3] А шапка.

[4] Го! Так я ж тебе бачив там таки в селі чотири місяці тому!.. Аааа! ... як!

— Не клеїться, — сказав парубок про пльомбу.

В цю мить перед очима в Віллі Гарта пройшла одна дав... сценка.

В сельбуді без церемоній просто, по-товариському бідняць... молодь приймала гостей. У великій кімнаті сельбуду розмаш... вигравала гармонія, дрібно, до ноги вигупував бубон, і чор... briві, червонощокі дівчата витупували з німцями польки й валь...

За вікнами надворі стояв пізній осінній вечір.

Молодь розходилася з кола по танцеві, як з дверей увійш... ставний з розкішним чубом і гордим обличчям парубок. Він ... вільним поглядом з-під лоба обвів присутніх, поправив си... високу шапку і пройшов твердим кроком до дівчат, що сміял... в гурті. В тому, як рука його відкинула полу білого кожух... в кожному рухові його відчувалася владна сила й витрима... незалежність.

— Який хороший, здоровий хлопець! — подумав Віллі.

Тимчасом на середину залі вийшов секретар комсомольськ... осередку й почав промовляти до всіх, зрідка показуючи в ... парубка з чубом. Віллі не розумів. Але ось секретар вдався ... перекладача, що приїхав з німцями, і той вийшов перед люд...

— Товариші! — звернувся він до німців, — товариш Сте... паненко каже про цього громадянина, що тільки — оце уві... шов. Це куркулів син. Його батько розкладав колектив і те... сидить у бупрі. Це зліквідований і позбавлений права гол... Товариш Степаненко питає, чи хоче колективська й бідняц... молодь і чи хочуть товариші з Німеччини, щоб цей громадя... гуляв з ними на святі зустрічі.

— Не хочемо!

— Вигнати його!

— Геть куркуля!

Парубок рвучко підвівся і твердим кроком вийшов з ... Він не показав на обличчі свого настрою, але з того, як ру... його збила шапку на брови, було видно, — сьогоднішній ве... багато крови збавить йому. Віллі розумів цього парубка: в се... буді дівчата, музика й цікаві чужоземні гості, а на селі ле... осінній вечір, мряка, непривітно у ліквідованому господар... й нема місця йому, випещеному статному парубкові... Як ... винно закипіти в ньому на цю бідняцьку молодь, що вик... його з гурту, якого він ще недавно цурався! Так, сьогод... нього вечора він на все здатний.

Одної миті досить було, щоб ця сценка пройшла перед оч... Віллі Гарта. Він пильно дивився на чубатого й цідив крізь з...

— Also du hast dich unter tag? Willst also Proletarier werd... Hast eine Wirtschaft verloren, jetzt willst du das ganze L... dafur haben?.. Das ist eine gute Kompensation![1]

[1] Так ти, виходить, під землю сховався? Задумав пролетарем ста... губив господарство, а думаєш набути цілу країну? Це добра компенса...

Парубок пильно вслухався. Далі сказав:

— Якого біса ти шварґотиш?

Він уже засвітив свою лямпу і тепер наґвинчував сітку.

— Weissest du, das ich dich erkannt habe, meine Kontrollmarke „На-гора́“ würde heute wohl nicht in die Urne kommen?.. So aber werden wir noch sehen!..[1].

— Забирай!

Віллі взяв свою лямпу, але й не поворушився. Не хотілося рачкувати, і цей парубок чимсь притягав, цікавив. Цікавила саме ця одверта розмова, ці лоскотливі стосунки: два вороги сидять віч-на-віч у штрекові і в'їдливо розмовляють „по душам“ не розуміючи один одного. Віллі знав, — цей ворог виказує йому тут багато цікавого, вслухався, пробував запам'ятати окремі фрази, але звуки чужої мови були йому тупі й беззначні і вилітали з голови, а окремі слова нічого не з'ясовували. То більш, що парубок промовляв до краю швидко.

Віллі сказав:

— Und hast nich du den Balken unter die elektrische auf der Biegung der Strecke gelegt? Und wer hat die Maschine verdorben? Wer hat einen Zapfen in den Motor hineingesteckt, weisst du es nicht?.. Warum hast du deine Ohren so zugespitzt? Gedenks, das meine Muskeln gut treniert und das ich dich schmoren werde, wie eine Wanze, wenn du nur dich auf mich werfen gedenkst... Also sage mir, ob nicht deine Hand in der Kanzelei die Arbeitstage von den Bergarbeitern stehlt, ist es nicht deine Politik die Unbewusste Werfarbeiter verwirrt? Wer auf jedem Schritte den rewolutionären Kartaschoffsystem beschimpft? Wer sich vor den technichen Aufsehern ausdient, in dem er die Arbeiter andrückt?... Willst ein Wirt werden!.. Eine Kompensation erhalten!..[2].

— Почекай, не белькочи! Ти щось кажеш про Карташова... Так знай... — Він на мить замовк, не насмілюючись казати, глянув у один, у другий бік штреку, вирішив, що нема небезпеки, і повів мову далі тихим, дружнім голосом: — Карташовки ви не заведете, за це я ручуся тобі. Карташовка це — точний механізм, а поки ми є на шахті трибки вилітимуть з механізму. Покищо, на початок Карташовки ми... — він притишив голос, — організуємо смерть у вибої... Ми ненавидимо вашу систему Кар-

[1] А як би ти знав, що я розкусив тебе, мого контрольного нумера „На-гора“ не було б сьогодні у ящику на воротях шахти?.. А то ще побачимо!..

[2] А чи не ти поклав бальок під електротяг на завороті штреку? А хто зіпсував зарубмашину? Хто вкинув шворня в мотор — ти не знаєш? Чого ти так насторожився? Пам'ятай, у мене добре треновані м'язи, і я тебе роздушу, як блощицю, коли тільки ти здумаєш кинутися на мене... Так от скажи ти мені, чи не твоя то рука краде в конторі робочі дні в шахтарів, чи не твоя політика збиває з пантелику несвідомих накидників? Хто картає на кожнім місці революційну Карташовку?... Хто вислужується перед технічичим доглядом, прибираючи до рук робітників. За хазяйчика хочеш стати?.. Компенсуєшся?..

ташова... Ми ненавидимо вашу систему господарства, ненави[...] всю цю вашу соціялістичну систему...

— Interessante politische Unterredung![1] — усміхнувся Ві[...] почувши знайомі слова — соціялістична система. — Nun, [...] weiter![2]

— Ненавидимо й завжди будемо проти неї. Нам легше ш[...]дити аніж вам будувати... Ми хоч і розпорошені, але роб[...] наша йде в одно річище і становить потік, що змиє вас.

Товариський тон збивав німця з пантелику, хоч він і з[...] що ворог про Карташовку і про соціялістичну систему мав [...] говорити запекло й люто.

— Володимир Ільїч Ленін, — мовив стиха чубатий пару[...] далі, — казав: Хто — кого? Будемо ж сподіватися, що м[...] вас, а найгірше, це — нам кінець, але й вам велика шк[...] Губити нам нічого, ми загубили вже все від тієї соціялісти[...] системи... Ну, я пішов.

Парубок повернувся, а Віллі сидів нерухомо, здивова[...] і тон, і якась цитата з Леніна, й мова про соціялістичну [...]стеми, — все це викликало в нього якийсь сумнів... Але ні! [...]рог! Все ясно!

Покликав, повільно підібрав слова запитання:

— Как дайне фамілія? — Показав пальцем йому в груди.

Парубок насторожився.

— А нащо тобі? Раптом якась весела думки мигнула йо[...] він усміхнувся: — Шубін. Моє прізвище — Шубін. За[...]таєш?

— Шубін? — перепитав Віллі. А як вогник парубкової л[...]зник за поворотом, він вийняв блькнота й занотував:

Schubin.

„ЗАЯВА ДО ПОЛІТБ[...]

Вержбовський і Петро Градюк зайшли до одної з робі[...] у будинку загадовні. Вони гарячо сперечалися про щ[...] мабуть думали розв'язати спірне питання вкупі з технору[...] В робітні не було нікого, тільки за столом технорука с[...] Віллі Гарт.

Градюк підійшов до столу і, вітаючись, міцно поклав до[...] Гартові на плече, щоб не відривати його руки від писання.

— Здоров, Віллі!

Вержбовський підійшов ззаду й через плече читав за [...]те, що писав Гарт. Нарешті він зацікавлено сказав:

— Ого?!.

Градюк подивився на рядки готичного скоропису і в[...] до Вержбовського:

[1] Цікава політична розмова.
[2] Ну, ну! Далі!

— А мені тут темно. Я в цьому частоколі ні бе, ні ме, ні кукуріку. Що він там шкрябає?

— Ого!? — в серйозній задумі повторив Вержбовський. І до Градюка: — Он пише до політбюра [1] нємєцкой ячейкі заявленіє на Шубіна.

— Що? На кого?!

— На Шубіна. Ти знаш Шубіна?.. То єст шкоднік.

— Якого Шубіна?! Хіба ви вірите в Шубіна?!

— Як вірити?! Гарт піше, цо в шахте єст Шубін... З кулакув... Цо он шкоднік. — Градюк реготав, вимовляючи крізь сміх:

— Хо-хо-хо!.. Чудаки хлопці! Хо-хо-хо... Заяву до політбюра на Шубіна! оце втяли! Та ти знаєш, хто такий Шубін? Це ж дух шахти! Ну вроді, як у лісі — лісовик, у воді — водяник. Отак у шахті Шубін. Алеж ми в нього не віримо!..

Тепер Вержбовський перекладав Гартові, Віллі уважно слухав.

— Ну-у-у-у?! — протяг він здивовано й запитливо до Градюка.

— Да-да! Це пушка! це тебе на бога взяли...

Вержбовський знову перечитував факти, що подавав Віллі про Шубіна до „політбюра", і знову його довге худе обличчя стало серйозне.

— А то єст інтересна справа. От слухай, товажишу!..

розповів Градюкові історію Гартових зустрічей з Шубіном.

— А-га... А-га... так... так... — повторював Градюк, слухаючи Вержбовського. — Так це таки справжній живий Шубін. У нас він на пушку не візьме! Це помічник запальника? З Міжнародньої лави? Харашо.

Шахтар рішуче покрутив корбу шахтного провінціяльного телефона і здійняв трубку.

1-VIII-31.
Донбас — Київ.

ПАВЛО КОНОНЕНКО

ПЕРЕМОГА

з маневрів

I

Вийшли із-за лісу —
                мокрі й заморені, —
З самого ранку полоще дощ...
Стерні,
      зопрілі при самому корені,
Лягають
      підошвами
            вздовж.

[1] Так німці називають партбюро.

Землі наліпилось до ніг
по два пуди, —
Котиться піт на холодне чоло,
Втома засіла у кожен суглоб,
Та битись завзято будем.
Востаннє натиснемо,
Вдарим востаннє.
Команда, як вибух,
коротка й міцна:
— За мною вперед.
І ніхто не відстане, —
Мета в нас одна.

Хай ворог лютує
десь там на задвірках,
Ми волю викувуєм
з криці й заліз.
Сьогодні ми вийшли на перевірку,
До боротьби за соціялізм.
Ніщо нас не спинить,
Ні дощ, ані втома, —
Рушниця притиснута
міцно в руці.
Бо кожен із нас —
Червоних бійців
Знає свій напрямок,
Знає ціль
Й завдання своє усвідомив.

Вночі форсували ріку, —
На світанку —
Кинули гасло і в наступ пішли.
Поле міноване
по фронту і вглиб —
Пройшли панцеровані танки.
Вперед,
Переможно розвинули наступ.
Танула ніч і ясніло світання,
Та несподівано ворог для нас
Тут
Кинувсь в атаку востаннє.
Кинувсь і вдарив у ліве крило,
В ліве крило,
що більше вразливе,
Бо ліворуч сусіда
у нас не було,
А місцевість на зле
вередлива.

І знову ми зморені
йдемо в контрудар,
Грудьми затуляти прорив.
Несемо потужний
Як слова дар,
У грудях юнацький порив.
А дощ безугавно все лив і лив,
І тіло здавалось важке і вологе,
Зломивши назадництво —
Дух його злий, —
Замкнули ми ворога
В коло облоги.

IV

В короткій промові,
по виході з бою,
Командувач визначив:
— Ми ростем,
Ми йдемо нарівні
І в ногу з добою,
Взявши ударний темп.
Ми в полі дістали належний гарт,
Нас не здолала втома.
Ми в перших шерегах
ударних бриґад
Виступим
як комунізму аванґард
І коли треба, —
врем
свідомо.
Поки перед нами
вільні дороги, —
Немає завади,
Ніхто нам не застує, —
Готуймось до останньої перемоги,
До останнього
на капіталізм
наступу.

В. ЧИГИРИН

ЛЮДИНА, ЩО ВТЕКЛА З ДОНБАСУ

Оповідання

У цій накуреній кімнаті сиділо четверо.

Завідувач сектора соцперебудови села міської газети Біня [illegible]вер, маленький хлопчисько, верткий, як реґулятор на двигуні, сидів за великим столом, і, як завжди, потопаючи у великому кріслі, марно намагався дістати ногами долівку.

Маленький зріст був вузьким місцем у Біні Ванвера, і м… буть через те в куточках його світлокарих очей ховалася ні… ковість, а блискучі чоловічки сторожко бігали.

Над самим вухом завідувача гукав у телефон секретар се… тора Хтанась Сладун, високий худорлявий парубок уже н… першої молодости, з темним довгастим лицем. Він прийм… від приміських сіл телефонограми й звідомлення про пере… осінньої сівби, і ось, уже третю годину, щохвилини вигукує:

— Слохайте, Краснопілля... Слохайте, — („у“ переходило … Сладуновій вимові в „о“) — як там у вас із лущінням?..

Ця робота йому очевисто досить таки набридла, бо Сл… дун не виявляв жадної ініціятиви, і всі його запитання до рі… них сіл були точною копією попередніх. А коли Сладун го… рив, його добрі спокійні очі блукали десь інде, далеко геть з… стінами цієї кімнати й редакції.

Третій у кімнаті був я — редактор літературно-художнь… журнала, що носить трохи ліричну назву одної з небесн… планет.

Мій стіл стоїть аж коло вхідних дверей, поодаль від сто… сільськогосподарського сектора. Стоїть він весь сповнений п… ваги до власної повноти усіх шухляд віршами й іншою лі… ратурно-художньою стравою, на краю кімнати, через те, що д… його не пустили.

Коли витягли його з окремої затишної кімнати, щоб пос… вити туди стіл з нового дубового дерева для заступника р… дактора газети, він кілька день стояв у коридорі, міцно пр… тиснутий до стіни, бо я, його єдиний господар, був у в… пустці.

І тільки тоді, коли я повернувся із „мандрівки навколо с… ту за полтинник“, мій старий стіл, свідок семи років вида… журнала з такою небесною назвою, потрапив у прийми до н… занедбанішого в нашій газеті сектора, — сектора соцперебуд… села.

Проте, завсектора Біня Ванвер не зрозумів тієї чести, що … із столом його кімнаті робимо, і заявив категорично й одвер… хоч і тонким голосом:

— На пару днів розташовуйтесь, он там, коло дверей... … з вами робить? Але тільки на пару днів. Не більше! Я не х… щоб і в мене ваші поети ґальоші вкрали...

Так і залишилися ми в ролі тимчасових непрошених го… у секторі, проте, тільки цьому ми зобов'язані оповіданням. … про це годі, — четвертий же присутній у кімнаті, чорнявий, п… садкувато-дебелий парубчак, сидів коло стола завсектор… щось розповідав Біні Ванверу, часто згадуючи колгосп, сель… трудодні й інші терміни нового села.

Оце й є головний герой нашого оповідання, що почнеться … справжньому тільки тоді, коли в кімнату увійде п'ята люд… редакційний фотограф Мура Шерман.

Інший письменник на цьому місці, доки прийде Мура, обов'язково почав би описувати наші розмови один з одним, хоч ми здебільша мовчали, змалював би нашу кімнату повну „духатного“ диму, та її стіни й так добре замальовані відбитками непросохлого атраменту на виправлених Сладуном сількорівських дописах, неодмінно згадав би оригінальний монтаж над головою Біні Ванвера, де наліплено фотографію старця з торбою й написом: „Сектор соцперебудови старцям не подає“, а трохи нижче: „Куріть тільки свої цигарки“, помітив би й лушпиння та кісточки від свіжо зарізаного кавуна на вікні, — проте ми цього не робимо й починаємо прямо з того моменту, коли в кімнату увіходить Шерман.

Мурка, як завжди, не увійшов, а влетів у кімнату, матляючи полами шкіряного пальта. Через плече у нього, теж як завжди, виснув і бовтався фотоапарат, а в руках Мурка тримав паки готових фото, що їх приніс здавати в сектор соцперебудови села.

— Здрастуйте,—кинув Мурка присутнім, тільки переступив поріг, і за звичкою з усього кепкувати, загиготів:

— Ги-ги-ги. Ну як у вас тут? Як впливає на сільське господарство присутність у секторі літератури й мистецтва.

— Та ще ґальош не покрали, — жартівливо посміхаючись, відповів тоненьким голосом Ванвер, — але ми йому оголосили блокаду. Як тільки дзвонять в журнал, говоримо дзвоніть 1-33. А ти ж знаєш, що це нумер загального відділу!..

— Ха-ха-ха,—залився Шерман і раптом, помітивши чорнявого парубчака, вигукнув:

— А! Здоров! здоров, як тебе!?,,— простіг він руку селюкові.

Той нерішуче повів чорними цяточками очей і розгублено блиснув широкими білими зубами з щербинкою посередині. Але руку подав.

— Здоров?.. А звідки ти мене знаєш?

— Ти що,—забув уже. А я не забув. Згадай, як я тебе для листівки фотографував. Тоді як ти утік з Донбасу. Пам'ятаєш? Я вже кого раз фотографував, того ніколи не забуду.

Чорнявий хлопчак згадав:

— Ага-а! Пам'ятаю, пам'ятаю. Як же, ще він хотів мене обдурити.

— Понімаєш,—звернувся він до Ванвера,—понімаєш, приходять вони вдвох, оцей і ще один, мордатий такий парень...

— Сашка Ковальчук,—підказав Мурка.

— Може й він. Так проходять вони до мене й питають: — Ти, — говорять-керівник, чи член драмгуртка? Давай ми тебе фотографуємо. А я одразу й догадався. що це ж мабуть за Донбас. Але став і знявся... А за тиждень у село прийшли листівки з моїм портретом і підписом: „дезертир із Донбасу Федір Шмалько.“

Я запитав із свого кутка:

— Ну, й добре ти вийшов на карточці?
— А добре. Харашо! Там такий герой, що хоч куди!
— Ти мабуть, усі листівки забрав?
— Та не. Тільки вісім! Залишив на пам'ять портрета.
— А як ж підпис?
— А я пообрізував та й усе.
— Так кажеш, портрет хороший, — не відставав заохоче[illegible] Мурка. Але Ванвер його перебив.
— Кинь задаваться. Показуй, що ти там приніс!
Шмалько пересів до Сладунового стола. Секретар сект[illegible] довго був із виїзною редакцією в тому селі, де жив Шмал[illegible] й добре з ним зазнайомився. Через це той, буваючи в мі[illegible] завжди одвідував газету. Приносив дописи й інші матері[illegible] та брав завдання на нові.
Ось і зараз Шмалько допитується у Сладуна, про щоб й[illegible] написати до газети.
Сладун думає. Роздумливо й протяжно говорить;
— Напиши про СОЗ „Барвінок", як він проводить осі[illegible] сівбу...
— Та я ж приніс сьогодні; — заперечив Шмалько, — щ[illegible] забув уже?
— Ну так напиши, як у вашому селі справа з хлібоз[illegible] тівлями.
— Ще ж того дописа про хлібозаготівлі не видрукували[illegible]
Сладун понуро чеше потилицю. Не знає, щоб його вига[illegible] Раптом просвітлів:
— Знаєш що,—звернувся до Шмалька,—ти напиши щось [illegible] дожествене таке, до журнала...
— До журнала?—здивувався парубчак.—До журнала?
— Да, да! Чого ти? Напиши щось до журнала, оповід[illegible] або нарисок. Он він тобі скаже, що саме треба написати!
І Сладун з полегкістю показав на мій стіл.
Шмалько нерішуче підійшов. Запитав.
— Так оце ви редактор журнала?
— Я...
— Гм!—парубчак недовірливо на мене глянув. Очеви[illegible] нього було зовсім інакше уявлення про редактора журна[illegible]
— Ну про що ж вам написати?
Тепер почав думати я. Яке ж йому завдання дати? Пр[illegible] він зможе написати? Та зненацька в мене мигнула думка. [illegible] нехай напише! Це ж буде цікаво!
І я звернувся до Шмалька з пропозицією:
— Напиши, як ти утік з Донбасу!
— ?
Парубок дивився на мене недовірливо, настороженими [illegible] Чи я глузую, чи справді?
— Так, так! Напиши про те, чого дезертував із шахт[illegible]
— Справді про це написати?

— Ну от, не віриш! Говорю ж тобі, що справді... Ну от скажи, чого ти втік з Донбасу?

— Та чого ж... Причини були! Як у мене мати стара... Ледве ходить...

— Мати. А чи не було в тебе матері літ так під вісімнадцять?

Шмалько посміхнувся, очевидно щось згадуючи, й ледве помітно почервонів.

Я набрав серйозного вигляду й запропонував:

— Сідай, ось тут, на стільці й розповідай усе по порядку. Як ти жив на селі, як мобілізували, виряджали, й так далі, про все розповідай, чому і як ти втік. Ти говори, а я казатиму, ак і що треба і чого не треба писати. Ну починай. Що ти робив на селі?

— Та що. У колгоспі робив... Був завсельбудом.

— Ну, був завсельбудом. Потім що?

— Потім, на бюрі райкому постановили, щоб мене мобілізувати на роботу в шахту...

— Одного тебе?

— Ні, чого одного? Не одного! Чоловік шістдесят з нашого району. А з нашого села тільки двох. Мене та ковалевого Андрія Зінченка. А то ще раніше із нашого села послали 4 чоловіка...

— Ну, от так усе докладно й напишеш. Давай далі. Розповідай, як вас виряджали.

— Ну як виряджали. Викликали нас-мене й Андрія,—в райком, секретар і говорить, що такого то числа о 6 годині вечора щоб ми були на вокзалі в місті. Їдете, мовляв на роботу в Донбас. Ну, Андрій говорить — „ладно, як на Донбас так на Донбас“,—а я ні, кажу, у мене мати хвора, каліка. Не можу я їхати..,

Та секретар не послухав. Іідь, — говорить, — і ніяких розмов...

— Ну?

— Ну, коли настало призначене число, прийшли ми увечорі на вокзал у місто.

— Намалюй, який із себе вокзал.

— Ну, який! Хіба ви не знаєте? Великий довгий будинок. Кам'яний. На покрівлі, по краях дві бані, як у церкві, тільки без хрестів і менші. У будинку багато дверей. Над найбільшими, — такими, що в них можна возом повернутись — годинник. Великий годинник, більший за решето. Стрілки на ньому довгі, їх пересуваються видно... А на вокзалі — людей! Аж голова обертом пішла. Той лежить на долівці — спить, той сидить на лавці, чи на своєму вузлі, накурено, душно й скрізь черги і черги до кас...

— Ну, про вокзал досить. Коли писатимеш, не затягуй описи, вони в тебе не дуже виходять. Давай далі!

— Прийшли ми ото з Андрієм на вокзал. Питаємо носі[...]

— У які двері на Донбас їхать?

Він радо показав:

— А! — каже. — комсомолісти, которі на Донбас мобілі[...] Дуйте он у той вихід, там на третій путі, як раз і [...] ваші. . .

— Поганяйте та побільше вугілля шліть, — ласкаво ви[...] він нам услід.

— Добре, — відповів Андрій, і ми вийшли на перон.

На третій колії знайшли свої ваґони. Посідали, повмощ[...] манатки, Далі Андрій одразу ж ліг на вищу полицю сп[...] я сів коло вікна й почав зирити на перон. Я чогось [...] Власне, не я чекав, а десь там, усередині в мене, неспо[...] щось ворушилось, чогось сподівалось.

На пероні, як у вокзалі, теж повно людей. Усі стур[...] метушливі. Бігають по перону, питають щось один в о[...] лаються. І кожен кудись поспішає. Навіть ті, що й не [...] нікуди, тільки виряджають когось, і ті заражені зага[...] вокзальною лихоманкою. Теж поспішають...

— Сидиш ти коло вікна й чогось чекаєш. Цікаво, [...] продовжую подавати наводящі запитання.

— А хто його знає. Чекаю та й годі. Коли дивлюсь, і[...] залу вибігла Катря...

— Ага, молодець. А хто ця Катря?

— Катря? Ну, це... Дівчина одна. Із нашого села та п[...] місто служити. Спочатку за домробітницю була, в якогось [...] нера чи що, а далі потрапила на роботу в їдальню. За [...] вальницю. А цю Катрю та я ще в селі добре знав... Гуля[...] неї ходив. Ну, вроді любилися ми з нею. А коли вона п[...] город, стали листуватись...

— Так то так, а як вона на вокзал потрапила? Це [...] вмотивувати...

— Та прийшла ж мене виряджати. Я написав їй лист[...] тоді то й тоді їду, приходь, мовляв, виряджать. Ну, во[...] прийшла. Дивлюсь у вікно, аж ходить, позирає на ваґони. [...] я вийшов і покликав...

— А вона ж як, красива?

— Ой і не говори. Красавиця! Ще як у селі в нас ж[...] не така була. А в городі поправилась, нарядилася, прямо [...] хоч куди, і не підходь!

— Е ні, ти, голубчику, намалюй, яка вона з себе. [...] сказати красива. А чим красива?

— Ну, чим красива? Уся красива! Ноги красиві. [...] такі, коло кісточок тонкі, а потім товщають і товща[...] литках товсті й дебелі, а до колін знову тоншають.

— Далі. Тільки, коли писатимеш, не з ніг поч[...] описувати.

— Гаразд. Почну з лиця. Лице колись засмагле було, в [...]

тепер біле-біле, одсиріло в їдальні, а на щоках рум'янці. Ледь, дь рожевіють, ніжно так. А губи червоні, ніби із сургучу ліплені.

— А брови?

— Брови чорні, чорні. Й тонкі. Серпами такими над очима висли.

— Нащот серпів непогано сказано. А очі ж які?

— Очі чорняві...

— Тобто як, чорняві?

— Ну як тобі сказати... очі карі. Да, карі!

— Погано. Карі не годиться! Заяложено страшно. Кажи, очі ьору стиглої сливи...

— Во-во! Стиглої сливи! Правильно! Тільки обтертої, — зра- Шмалько й продовжував:

— Сама струнка така, ставна й не худа, як городські чата. Узяв я її за руку, а вона підвела на мене свої довгі і питає таким гарним голосом:

— Ну що, їдеш, Федю?

— Їду, — говорю, — їду, Катрусю...

Самому важко зробилося, сумно. А вона подбадьорює:

— Їдь, Федю, працюй. Тільки мене не забувай. На тобі ось значок, на згадку про мене!

І вона почепила мені свій старий ще із села кімівськй значок...

— Так вона й комсомолка? — здивувався я.

— А як же! Звісно, комсомолка. Ще в селі у нас поступила ьки дуже вже погано їй жилось із матір'ю. Голі були, як н. Через те й служить пішла... Да, Так от, тільки почепила мені ото значок, як поїзд почав чмихати. Потис тоді я Каті у, вскочив у ваґон і припав до вікна, а вона довго ще сто- на пероні й махала вслід ваґонам білим носовиком..,

Шмалько замислився. Його чорні антрацитові очі замріяно али десь, поверх моєї голови.

По хвилі парубок глибоко зідхнув, ніби згадуючи щось е, неприємне й, струснувши смоляним, із хвилястими рутами, чубом, казав далі:

— У дорозі було весело. Хтось рипіжив на гармошці „Сер- ку", під акомпаньямент дужих горлянок, десь вигравали на бінці тужливі українські мелодії, а із суміжного ваґона ли звуки „Марша юнаків".

Минула в дорозі й моя туга, навіть навпаки, згадавши е своє парубоцтво, а воно таки веселе було, я вхитрився аленькій площі, між двома полицями ваґона, станцювати гребінку „Гопака".

Загалі, всі почували себе якось чудно й весело. Тільки один рій Зінченко лежав на верхній полиці й увесь час або , або читав „Порадник молодого гірника"...

— Да? Андрій Зінченко? Це ж хто? Коваль, про якого ти чатку згадував?

— Та він самий. Він вообще у нас якийсь чудак був...
Я зацікавився.
— Розкажи про цього чудака більше.
Шмалько стиснув плечима:
— Для чого це в моєму оповіданні? Я ж про себе му[сю]
писати.
— Нічого, нічого. Ти розкажи, мені просто про нього ін[те]ресно знати. Розповідай, який Зінченко із себе?
— Ну, гаразд, — протяг Шмалько й якось неохоче почав г[о]ворити.
— Розповім. Із себе який? Високий такий, худорлявий. Й[ого] у нас у селі чухонею дражнили. Було як іде селом, завжд[и] юнґштурмі, ноги тонкі, руки довгі, сутулуватий і рижий, т[ак] аж люди оглядаються. А вже рижий був! Чуб — як добре п[іс]ком натертий мідяк! Брови — рудою глиною наведено, ніс...
— Ну добре, добре. Досить. Щось ти його дуже пога[но] намалював. А хто його батько?
— Батько його коваль.
— Коваль? У колгоспі?
— Та ні. Був ковалем. Тепер у нього батька немає...
— Немає? Помер, чи що? Та розповідай толком!
— Помер. Власне, не помер, а вбили. Зарубали...
Чоловічки Шмалькових очей чомусь ніяково забігали. В[ін] оглянувся на Сладуна й, помітивши, що той, заглибившис[ь] сількорівські дописи, його не слухає, продовжував:
— Андріїв батько був голова колгоспу. Старий незамож[ник] партизан і більшовик. Так от, як були весною торік закол[от]... його і зарубали селяни...
— Селяни?
— Куркулі, — поправився Шмалько. — Коваль виїхав із к[ол]госпом сіяти, а куркулі та несвідомі не давали. Ну от, як[ась] жінка й рубонула із усієї сили сапою в ковалеву голову...
— Що ж то за жінка?
— Та там одна... Засудили її...
— Ну, а Андрій де працював?
— У колгоспі, де ж! То в кузні, то на степу. А в осере[дку] був за виробничу нараду. Він усе з стариками було діла в[ів] час. А потім його, як і мене, мобілізували на Донбас.
— Ну гаразд. Давай далі. Більше в дорозі з вами нічого [не] трапилось?
— Нічого. Правда, на Синельникові ще заліз був у ва[гон] до нас один вурка, так ми його вигнали...
— Це нецікаво. Давай краще, як приїхали.
— О ми приїхали з фасоном! Тільки замигали повз ві[кна] ваґона закурені будиночки виселка, копри та терикони ш[ахт], як десь там перед паротягом духова оркестра гримнула т[ой], як його...
— Інтернаціонал?

— Та нє... Оте, що грають, коли роздають премії!

— Ага, туш!

— Во-во, туш! Грали його доки будинки й краєвид перестав сунутись повз нас.

— А ти, брат, увійшов у письменницьку ролю. Вже в тебе не поїзд сунеться, а повз поїзд краєвиди мигають. Молодець, так і пиши!

Шмалько задоволено посміхнувся.

— А коли ми сипнули із ваґонів, гримнув „Інтернаціонал“ і полетіли вигуки:

— Хай живе бойове комсомольське поповнення ударних шахтарських лав!

— Привіт новим шахтарям Донбасу!

— Міцна змичка робітників і селян — запорука виконання п'ятирічки за чотири роки!

Це вигукували комсомольці та робітники шахт, що стрункими лавами прийшли нас вітати.

Ми з Андрієм вилізли із ваґона й, гицаючи „сидорами“ на плечі, рушили через колії до гурту, де вже обнімалися і тиснули один одному руки майбутні та теперішні шахтарі й де вже говорив вітальну промову зав. шахти. Коли, дивлюсь навпроти рушив до нас Матвій Федорів, що в нашому ваґоні вроді за старшого був. Звернувся до Андрія:

— Тобі, Зінченку, треба виступити з відповіддю шахтарям від нашого ешельону!

Андрій злякано озирнувся навкруги; а я посміхнувся. Я згадав, що виступати на зборах, та ще на великих, було для Андрія вузьке місце. Отак, говорить із людьми, особливо з дорослими дядьками, він міг, а щоб десь на сході, чи на мітинґу — зведи бог!

Але я серйозно підтримав Федорова.

— Конешно, — говорю — надо, Андрюшо, виступить! Нельзя ж, щоб без солідарности...

Зінченко зрадів:

— Правильно! От ти й виступи! А я й забув, — звернувся він до Федорова, — та Шмалько ж у нас перший оратор в районі. Було як виступить на райконференції, так куди там, навіть представникові окружкому до нього далеко...

Федорів чомусь недовірливо на мене глянув, а по хвилі сказав:

— Ну гаразд. Шмаль, Шмальку, тільки гляди не забрешись!

Я Федорову нічого не відповів, тільки глянув на нього поважливо, стиснувши своє ліве чорне око...

Шмалько явно увійшов у ролю розповідача. Було помітно, що він намагається стилізувати свою розповідь під книжку. Вже тепер мені не доводилося навіть подавати запитань. Тільки тоді, коли Шмалько робив павзу, я говорив запитливе „ну“, щоб прискорити розповідь. Так і на цьому місці я сказав:

— Ну?

— Ну, я, конешно, тоїсь, по — українському — звісно, вист[...]пив. Тільки оголосили, що від ешельону прибулих для роб[...] в шахті комсомольців - колгоспників слово має Шмалько, я, [...] лопотіння долонь, виліз на трибуну й почав говорити...

— І добре говорив?

— Харашо! Кромє шуток харашо! Я вообще не погано г[...]ворю, а там таку річу сказанув, що всі аж за голову схопил[...]

— Товарищі, говорю, стране вугілля нада? Нада. Ну от [...] комсомольці, як которі передові на селі й прийшли разо[...] вами, в темних шахтах сирих, боротися за чорную нашу вал[...] тоїсть вугілля, і як нам, — говорю, — товариші, важко не б[...] нехай їстимемо пусть даже оселедці без води, а шахту, як [...] тепер вона нам рідна, не покинемо...

На цьому місці мою промову перервала буря оплесків і [...] вітальних вигуків. Ну, а коли я, трохи переждавши, на за[...]чення вигукнув, що нехай живе шахтаріят і Карл Маркс, [...] не дали більше говорить і схопивши підкинули уверх. Кача[...] Це в моїй особі шахтарі вітали свою зміну.

— Гаразд. Про зустріч розповів не погано. Досить! Го[...] як пішли на роботу, і як ти дезертував.

Шмалько образився:

— Що значить дезертував? Я не дезертував! Я взяв [...]пуск...

— І не повернувся?

— І не повернувся, потому що...

— Добре, добре! Розповіси далі. Тепер давай по поря[...] Після зустрічі куди вас повели?

Шмалько незадоволено похнюпився:

— Повели в казарми. Казарми нові, світлі. Кожному л[...] На початку нам навіть дуже сподобалося. А вранці повел[...] склад, видали спецодяг, дали бриґадира, й ми рушили. П[...]шли туди, де спускатись у шахту, й поставали в кліть. Т[...] стали, як щось задзвонило, загуло, і від наших ніг почал[...]ставати долівка. Було дуже вогко й страшно, коли спуск[...] а коли спустились, ще гірше стало. Поперше ходить [...] дуже обережно, зігнувшись, увібравши голову в плечі. А [...] зазіваєшся, вивструнчится, от і стукнешся головою об [...] чортяку. А то ще ваґонеткою може ударити. Вже першог[...] як ми спустилися, говорять, що десь когось забило...

— І що ви в шахті робили?

— Та що ж, вугіль довбали! У забой. Ну вроді заб[...]ками були. Пробили ми отак 6 годин і вилізли „на гор[...]" [...] побиті. Руки ніби хто повивертав, в'язи болять, буцім би [...] них висла ціла тонна вугілля, поперек ниє. Ледве добр[...] ми до касарні, як Андрій упав на ліжко й заснув. Нав[...] вечеряв. Ну, а я ще геройствував. Пішов гулять по вис[...] роздумувать, як бути далі.

— Що ж ти роздумував?

— Та що! Що погано в шахті робить! Тоїсь, що дома мати стара, хвора, а хазяйство нікому доглядати... А тут у шахті знай собі в'язи...

— А на другий день?

— А на другий день те, що й на перший. Знову шахта, забій. Тільки на третій день я пішов до завідувача й попросився в коногони. Кликав і Андрія, та той дурило не схотів. Каже — привикатиму в забої, тут я потрібніший. Ну, думаю, звикай, а сам пішов другого дня працювати за коногона... Там трохи легше, але однаково важче, як у нас... На селі. Ну ось...

Шмалько замовк, щось роздумуючи. Очевидно, у своїй розповіді він підходив до якогось неприємного пункту.

— Ну ось... Ну ось ти й утік, — підказав я.

— Та нє... Не втік. Я пішов до райкому й попросив, щоб мене перевели по стану здоров'я на якусь іншу роботу. В церобкооп, абө що...

— І перевели? — здивувався я.

— Н-нє... У тому й справа, що не перевели. Кажуть, принеси довідку від лікаря й не симулюй... А лікар, сука, довідки не дав. Тоді...

— Тоді ти утік!

— Та нє. Ну й прив'язався! Не втік, говорю ж тобі, що не втік! Узяв на тиждень звільнення для устройства сімейних дел й поїхав у село...

— І не вернувся?

Шмалько розгнівано блимнув на мене. Нервово вигукнув:

— І не вернувся! А як у мене мати каліка!..

— А Зінченко ж де? Теж утік?

— Нє... Він там... У забої...

Тоді я запитав тихо й лукаво:

— А якби...

— Якби що?

— А якби тебе в церобкооп були влаштували?

Шмалько мовчав.

Тоді я запитав знову:

— Ну, а з комсомолом же як?

— Викинули, — похмуро відповів Шмалько. — Викинули, а тепер відновили. Да, відновили, — сердито глянув він на мене. — Мати хора от і відновили...

Я неймовірно глянув йому у вічі. Їхні чорні чоловічки неспокійно бігали...

По хвилі я згадав іще одне. Запитав.

— А як же та, як її... Ну, дівчина!..

— Катря?

— Так, Катря. Що ж вона, коли ти втік?

— Катря дура! От! — одрізав Шмалько й підвівся, цим заявивши, що він розповідати більше не буде.

— Писати теж не буду, — буркнув він і розгнівано вий[шов] із кімнати.

На великому редакційному календарі день за днем одірва[ли] чотири аркушики. За ці 4 дні я записав нашу розмову з Шма[льком] і приніс оповідання в редакцію. Мені хотілося прочита[ти] його Біні Ванверу й Сладунові, як учасникам твору, до того ж вони можуть допомогти мені його закінчити. Адже вони біль[ше] стикаються з Шмальком, отже й знають напевне про нього де[які] подробиці. . .

І я не помилився.

Як тільки закінчив читати оповідання, Сладун і Ванвер з[а]явили, що в них є додатки й пояснення. Перший звернувся [до] мене Сладун із своїм звичайним „слохай“.

— Слохай, Чигирине, — промовив він. — Там ти записа[в у] Шмальковій розповіді про те, як якась жінка забила гол[ову] колгоспу, Зінченкового батька. Так от допиши, що жінка та — рідна Шмалькова тітка, дружина чималого куркуля з наш[ого] села. Засудили її. Це перше.

Я страшенно зрадів такому додаткові. Це ж цікавий дет[аль], до того ж він закінчує певну сюжетну лінію. Я із захоплен[ням] вигукнув:

— Прекрасно, Сладунчику! Прекрасно! А що ж друге?

Сладунін, заохочений моїм вигуком, продовжував:

— А друге про Катрю.

— З приводу Катрі? — аж підскочив я. — Прекрасно в квадр[аті]. Катря — це у мене найнезакінченіше місце. А ну говори, [що] ти про неї знаєш?

— Це справді цікаво. Тут, як у книжці дійсно. . . Коли Шма[лько] утік із Донбасу й приїхав у село, я там якраз був із виї[зною] редакцією. Тоді ж у село у відпустку прибула й Катря. [І] одного вечора заходжу я в сельбуд, аж там комсомольські зб[ори]. Я сів послухати. Мова якраз йшла про Шмалька, про те, [як] він утік із Донбасу. На сцені сельбуду за столом президі[ї го]ворив секретар осередку. Він спочатку зачитав папірець, [де] шахтний осередок сповіщав про ганебний вчинок Шмалька, [а] розповів, якими причинами мотивує своє дезертирство [сам] Шмалько й поставив питання на обговорення зборів.

Не встиг секретар закінчити, як дзвінкий дівочий голос [по]просив слово, і на сцену вискочила Катря.

Я глянув на Шмалька. Він знітився і збентежено сидів [на] задній лавці обіч мене і аж здригнувся, побачивши Катрю [на] сцені, А вона на весь голос звернулась до нього:

— Федоре Шмалько! Іди сюди на сцену!

Шмалько підвівся й розгублено глянув навкруги. Він [не] розумів, чого це йому треба іти на сцену, коли він може [роз]повідати з місця? Не розуміли цього й збори.

— Іди, я тобі говорю, — ще різкіше, нервово вигукнула Катря. — Іди! Товаришу голово, накажи йому вийти на сцену!

— Ну іди ж, іди! Що вона тебе з'їсть чи що? — звернувся до Шмалька й голова.

Збентежений Шмалько, ховаючи очі від зневажливих поглядів комсомольців і молоді, що зібралися в сельбуді, швидко рушив між рядами лав на сцену. Як тільки вийшов, до нього рвучко кинулась Катря. Пошарудівши коло кишені парубкового френчу, вона намацала там старий КІМ'івський значок.

Далі гнівно глянула на Шмалька й надривно вигукнула:

— Сволоч ти, а не комсомолець! Дезертирів нам не потрібно!

З цими словами вона рвонула значок, і він, відзенькуючи мідддю, покотивсь по долівці.

Вигуки „правильно" й буряні оплески покотились понад низькою сельбудівською стелею, а Шмалько, розгублено, увесь причавлений несподіванкою, все ще стояв на сцені. . .

— Ну, — закінчив Сладун, — більше питання про Шмалька й не обговорювали. Одноголосно ухвалили виключити з комсомолу, як дезертира...

— А чого ж його поновили? — не розумів я.

— Ось про це я й хотів додати, — тоненьким голосом простяг Ванвер. — У тому й справа, що його не поновили. То він брехав! Учора я говорив із секретарем їхнього партосередку. І взагалі, Хтанасю, — звернувся Біня до Сладуна, — ти з ним тепер обережніше...

— Гаразд, — з готовістю відповів Хтанась — Правильно! Газету треба робити чистими руками!

ВАДИМ СОБКО

РОТ ФРОНТ

Над Ессеном
тихо повисла ніч.
Але
не спить Ессен.
Наче вартові замислені
вп'ялись димарі
в піднебесся.
У склепі заводу
скринь кути.
Підійшов робітник,
Запитав:
— Куди?
І той, що на скрині
літери сіяв,
тихо сказав:
— У Росію.
У скрині оцій
новенький варстат,
Побіжить під ним
за верстою верста.

Він побачить комуну
швидше ніж ми.
І другий сказав
— А ну нажми.
Вітер
хмари на небі кришив,
Розганяв їх
чорною піною.
Щось робили
німецькі товариші
Над розкритою скринею.

На варстаті
червоні літери
виглядають
з шматків кордону.
Для них кордони
стерто.
К чорту
всякі кордони!
І над землею:
червоним мечем,
Лякаючи володарів
країн і корон,
несеться,
загрожує
вогнем пече
— Рот фронт.

У своїй борні
ми не самотні.
За нас пролетар
всієї землі,
І ми
Упевнено несемо дні
в соціялізм.

ВАСИЛЬ ША…

ШАХ…

Нас багато прийшло до шахти
З синіх селищ,
З міст далеких,
Щоб тримтінням ваґончиків,
Шумом лопат
Напоїти
Забої і штреки.
Крізь негоду,
Крізь простори гін

Привітання гомонам рудні...
І побігли
Взірцем
Під уклін
Помережені кайлами будні.
Шахтний гуркіт
У вухах
Гудить,
На обличчях
Кварцитні плями...
І безкраї тіні руди
На — гора видаємо
Зверх пляну.
Ще на шахтах
Триває борня,
Шахтарі
Загартовують зброю...
Ще так часто
В тривожних вогнях
Захлинаються штреки й забої.
Нас багато прийшло до шахт
З синіх селищ,
З міст далеких,
Щоб тремтінням ваґончиків,
Шумом лопат
Напоїти
Забої і штреки.

ДМИТРО БОБРИКІВ

ПЕРЕМАГАЄ МОЛОДІСТЬ

Оповідання

В кутку механічної майстерні, на частинах розібраного транс-ортера сидів підстаркуватий слюсар — Максим Федоренко.

Сивуватими очима обводив приміщення, де лежали обрізки аліза, шестерні, а осторонь стояли квадратові столики, вима-ані в слюсарний тавот. Варстати перепочивали — і в майстерні ула тиша. Слюсар Максим нерідко кидався з свого місця, бо ому здавалося, що хтось підходить до дверей майстерні. Пильно глядав вхідні сінці і, впевнившись, що комсомолія ще не по-ертається з обіду, знов примощувався на колінчастому валові і поволі заглиблювався в себе. В зубах висіла рогова люлька, о рідко випускала клубки сизого диму. Майстерню наповнило есняне сонце, весело граючись веселими зайчиками на части-их розібраних машин. Кабанами лежали колінчасті вали, ше-терні — відігріваючись на сонці. Максим Захарович сидів не-рушно, жмурив очі, долонею захищаючись від настирливих

променів. У руці перекидав невеличкий кусочок сталі, і по[...] пильно оглянувши його з усіх боків, обережно поклав до к[...]шені чорної спецівки.

— Це — благородний рапіт — пригодиться, — і посміх за[...]вав у кудлату бороду.

Згодом встав, неспішно, розміреними кроками пройшо[...] вздовж майстерні, заглянув у коридор, — відтіль у вічі удар[...] темрява, щільно притиснув двері й попрямував до вікна.

Крізь шибки з широких вікон було видно, як снують [...] рейках навантажені ваґонетки, як спарено бігають люди бі[...] камнедробарки, кидаючи камінь у розкрите горло. Камінь би[...] на дрібні грудочки, що потім звалися „щеброю", і жолобк[...] подавався до бетономішалки — де знайомився в ковші з піск[...] водою, і довго перемішувався в барабані.

Бетономішалка, кахикнувши двічі на пусту, третього р[...] випускала з двохзубового рота бетонозаміс, що його підхоп[...]вали на ваґонетки цупкі руки і відвозили ген - ген до міс[...] де була вкладена арматура. Бетонозаміси один по одному п[...] трапляли в обійми арматури — і створювали міцні гранча[...] стовпи. Слюсар Максим задивився на цих жвавих робітникі[...] брезентових спецівках, йому було злісно, і він спішив пере[...]дити погляд. Тінь вікон лягала в кутки. По шляху до майсте[...] нікого не видко. Максим Захарович перевів погляд на біл[...]ний апарат — на якому красувалася гарна з червоної міді п[...]тівка, а на ній видавлені літери „Дейч".

Всередині щось загарчало лютим звіром.

— До біса тепер все.

Дотепер мав добрий заробіток, а тепер... слюсар Мак[...] покивав головою, і почухав там, де й не свербіло.

— Комсомолія в техніку носа суне — збиває розцінки, ви[...]ває якісь промфінпляни, та зустрічні пляни, а такого свідом[...] робітника як Максима Федоренка — викликають на змага[...] Це ж що? Глузування з свідомого робітника? На зма - а - га[...] викликають! Пхі — пацанва голопуза. Глузування й більш [...] чого. І після того, як Максим викладав всі свої почуття — к[...] нутро голодало на факти — він вважав себе правим, і йому [...]билось легше. Кругом обдивлявся поглядом переможця, ста[...] у позу офіцера, що оглядає своїх підлеглих, і злість потр[...]тала, як сніг на передвесінньому сонці. А тепер знову в го[...] старі думки верталися.

Де бачили, щоб „Дейча" за п'ятнадцять карбованців ла[...]дили? Га? Ще в 1925 році в Миколаєві лагодив, шіст[...]сят брав.

А потім і там якісь задріпані скубенти — спеціялізува[...] приїхали — знову перевороти, знову зниження розцінки. Ві[...] не полюбив виробництва. Чужим і холодним робився за[...] остогидали рвучкі варстати й інакше дивився на заводські тр[...] Тягло додому, туди, де плекали золоті жита, пахучі квіти, [...]

розкішно всміхалось життя. Згадав Чебердюка, добре міцне господарство й остаточно вирішив покинути завод.

Підкріпив господарство і товсто зажив. Добра господарська звичка з Чебердюком додавала жару в безтурботне його життя. Жінка Палажка варила смачні з сиром вареники, підливала сметану — і було солодко.

А яке йому діло до того, що жінка має трьох наймитів? Бож господарство лічилося на Палагеї Федоренко — і він, Максим, начебто був пасивним його членом. А тепер знову, коли життя поставило питання руба:

за чи проти —

коли колектив став об'єктом боротьби кляс, коли Чебердюкове гніздо було геть змите хвилею суцільної колективізації, а він, Максим, потрапив до чорного списку, — Чебердюк сказав:

— Максиме! Чого нам тут ждати? Вже все кінчено. На краще сподіватись не можна.

У волозі заховав Максим Чебердюкові слова. Згадав про свою кваліфікацію, і наче в тумані повстав знову завод, громохкий з тисячами робітників і рвучких варстатів.

Подумавши, жваво відповів Чебердюкові:

— Їдьмо.

Тепер, коли сидів на вимазаних частинах, — голову його поранили спогади про минуле, і мрії про майбутнє. Аджеж папа римський за нас, — значить червона зараза буде знищена. Аджеж пани офіцери боротимуться за матушку Росію — бож вони хоробрі, своїх завоювань нікому не віддадуть. Відлягало від серця, припливали сили і бадьорили його.

Але знову надходили години, коли він купу всіх своїх нездійсненних бажань відкидав геть і гомонів сам із собою.

— Оце потрапив у бриґаду — тут заробиш, тут тільки те й знають, що пляни та промфінпляни, а діла мало.

В очах вставала комсомольська бриґада слюсарів, що зараз з ними він працює. Бриґада працювала ударно, показувала зразки бойових темпів роботи, висувала зустрічні пляни, знижувала собівартість, а зашкарублий Максим цього не любив. Для кого і для чого? Для тих, хто в Москві на цареве місце сів? Хто зруйнував його тепле гніздо? Ніколи! — Своїм ворогам допомагати не буду. І ця комсомолія пнеться за темпи, наче задерикуватий кіт за салом.

Взялися за вісім годин полагодити транспортера, за два дні — Дейча.

Побачимо, що буде. Називають себе героями штурмових темпів, та пацанва ж ще... чи давно з Будучу вилізли, а вже — ми зумієм зробити все — і повернувшись, сердито додав:

— Будем бачити.

В коридорі почулося гупання чобіт. Миттю кинувся старий Максим, схопив з долівки ліпший кусок заліза, закрутив у лещата і шарпонув терпугом. Заскавучало залізо. Навиклі руки

з легкістю й швидкістю стали виробляти з нього зовсім неп-трібну річ.

Розчинилися двері. В майстерню влився потік молоді. Н обличчях — вогонь, а очі горіли радісно з завзяттям. Всі весе реготались, показуючи низку білих зубів. Попереду йшов Олек Баско, запустивши замазані об слюсарську мазь руки в широ кишені.

— Працюєш, Захаровичу?

— Еге, — ховаючи посмішку в вуста, мовив слюсар Макси Поклав терпуга на варстат і наче стомлено вів:

— Старію вже. Роки дають себе почувати, а тут ще зар-бітки такі, їсти зовсім нічого — слабну дуже. — Зсереди вирвався Васька Герус, підправляючи кашкета на голові:

— За заробітки мови нема, хіба ви цей місяць мало оде-жали? — Сто вісімдесят же, здається.

— Да. А толку мало. — ніяковіючи відмовив Максим.

Максим збирався до їдальні, їсти м'ясне. Бриґада стала д роботи.

Частина біля транспортера, а частина детально розгляда складного „Дейча", його нутро було набите шестереньк валками, мідними провідними та пузатим магнетом. Огляну Захарович усіх. Швидко мотаються в руках молотки, і ва скрегочуть драчеві пилки.

Перекосивши губи, він зник за дверима.

Перед ним гадюкою покрутилася дорога до їдальні. Ішов н швидко. Вітрець холодив спітніле обличчя. Дійшов, — а т жива черга. Став, оглядає волосаті червонобронзові облич робітників, замазану брезентову спецівку.

Робітники ходили навколо його, пересуваючись із місця н місце, гучно кричали, розмахували потрісканими руками:

— Стерви! — топталося в його голові. Заробите на сол воду. — Воювали в сімнадцятому, і довоювалися, — горохом ки тепер начиняйте. —

Стріпонувся від своєї необережности, забувся, що стоїть черзі — і, оглянувшись, побачив поруч себе присадкуват з рябуватим обличчям чоловіка. Він зміряв прикро Макс з ніг до голови, обтер кінцем чорної спецівки краплястий на крутому лобі і дав належну відповідь Максимовим настр закінчуючи їх так:

— Нічого, труднощі треба пережити.

— Авжеж, цьому ніхто не суперечить, — вимовлявся Мак радіючи, що все обійшлося добре. Чоловік у чорній спецівц раз скинув на нього очима й далі виказав свої підозріння.

— Да, зразу видко що за кадр. —

Щоб відвернути від себе увагу, він переступив за три кр ближче до дверей їдальні і розпочав розмову з тим, що бу нього спереду.

Говорив про гвіздки, про дорогі ціни на Благбазі на ш

й про інші питання, де вважав, що „не прохопиться". А коли це остогидло, замовк і давав волю думкам.

Пролітав перед очима старий Петроград, майстерня пана Мацевича, де він був за старшого. Життя було!

Подивишся було як роблять, підженеш кого йому сподобається — і ну до пана. Річкою поллється шампанське, наповнюючи прозорі шклянки.

— За успішність в роботі, — плямкне було пан, і солодко загомонить у голові.

У Захаровича покотилася з рота слина.

— От тоді й ударництво й соцзмагання можна було запроваджувати — та тільки ж пан Мацевич робив це не таким способом. Все добре йому полилося з течією швидкої води, заливши теплі спогади.

До вух слюсаря доносилось гукання залізних листів — тяжкі удари молотів, що неслися від ковальського цеху, стукіт дерева, пронизливий вереск кукушки — все це зливається в заглушливу симфонію трудового дня, і бунтівливо колихаючись стоїть у небі над будівництвом. До них зриваються з землі нові індустрійні голоси, розтинаючи на куски повітря.

— Шалене будівництво. Старий, а не доводилось ще бачити такого. — Оком сковзнув по будівлях і з купою робітників впірнув до їдальні.

* * *

Ранок . . . Сходило сонце. Крізь вікна майстерні пробивались перші пасма соняшного світла, розливались навколо водяним водоспадом, — тихо, плавно відкладали свою красу на людей і машини.

Майстерня була схожа на гуркітливий барабан, де помішалося все, — і людський гомін і строгін варстатів. Пригнувшися вже уперто працювала молодь. Чотири години дня — це кінець виконання замовлення на лагодження транспортера.

Це комсомольське зобов'язання, якому не йняв віри Максим.

— Нажмись, братва! — викрикував Олекса Баско — Дайош трічний плян — дамо транспортер до трьох годин дня.

Слова миттю перетворювалися в дійсність, і тому всі жваво відповідали:

— Дамо!

Шум придушував усе, роздирав слюсарям ніздрі, все кругом здавалось шалено напруженим, гублячи всяке терпіння.

Частинку за частинкою вкладали молоді слюсарі в нутро транспортера.

Він повнішав, набирав сотні ґвинтиків, десятки великих частин, що виблискували мастилом. Прийшов Захарович.

Оглянув оком залізне нутро — і в голові пострілом пронеслося:

— Встигнуть. Встигнуть чорти.

А потім, щоб позбутися тяжких настроїв, дурив себе.

— А може й ні?—сперечався сам із собою.

Час ішов швидкими кроками.

Обід зміняв ранок.

Знов, як завжди, вирушали комсомольці до обіду.

Максим залишився до приходу бриґади з обіду. Він [illegible]стився на вимазаному стільці, міцно здавив руками ск[illegible] Про щось думав—видко не про турботливі для нього питан[illegible] бож обличчя мало принаймні спокійний вигляд. Тепер йог[illegible] цікавило чомусь і питання про „закуску“ сороківкою [illegible] обідом. Невеличка пляшечка—перекидька лежала перед [illegible] а з неї крапельками випадала сила, що примушує шуму[illegible] кров—як казав сам Максим.

Аж раптом він про щось згадав. Зморшки, що посіл[illegible]ловину крутого лоба, непомітно зникали, залишаючи неглиб[illegible] рубці.

Руку запустив до кишені—й дістав клубок зібганого папе[illegible] густо списаного чорним олівцем.

Близько підніс його до очей—і впився в папірець, всипа[illegible] чорненькими значками.

Максиме!

Тут залишатись далі неможливо. Занадто вже забільшовичились, пра[illegible] їли по саме горло. Нещодавно приїхав сюди Юхим Юдко—і вже за[illegible]тив нас. Його заява на иас обох уже в портфелі отого червоного[illegible] лобуря. Їдем до Ташкенту — там знайдем спокій

Твій Чебердюк.

А в кутку ледве-ледве міг Максим прочитати таке:

Твоє господарство — теж уже пішло в повітря. Про це маю точні відо[illegible]

Закрутилося в голові: виник Чебердюк у тій позі, коли [illegible]редавав йому записку під стінами ковальського цеху, де [illegible] зустрічалися, й не помітив, як кристалева крапля сльози в[illegible] на руку.

А господарство?

Хіба наживеш таке?

Жалко.

Сльози наче в малої дитини—прискорили свій хід.

Чебердюк має рацію, треба зриватися звідси, бож тут [illegible]пеки з котячих сліз.

Чи пан—чи пропав.

Зірвався слюсар від столика й підбіг до транспортера.

Схилився на нього і голову запустив у нутро.

Всі валки, шестерні, колеса, паски стоять на місці. К[illegible] почепити за ланцюг, він піде в хід. І загуркоче тоді маши[illegible] подаючи цеглу й бетон на третій поверх. І Максим буде [illegible] переможений.

— Ні! Ніколи!

Шарпонувся, зазирнув під варстат, де, скрутившись га[illegible]кою, лежали ланцюги до транспортера.

Витяг, підтяг до лещат, і, напруживши м'язи, підніс молоток. Коліщата рівною стежкою покотилися додолу.

— Хай тепер замкнеться комсомолія драна. Ланцюги Галя[1]. дістануть не скоро, а тимчасом зчиниться бешкет.

Я з Чебердюком зірвуся відціля—начхать мені на них.

І перед ним уже вставала подорож до гарячого Ташкенту.

Коли три чверти ланцюга були зіпсовані—коліщата геть повипадали з оковок—Максим зняв ланцюг із лещат. Закинув у куток—а коліщата пильно зібрав і в кутку зарив у кучугуру піску.

Хижим звіром озирнувся навколо.

Все залишалося по-старому.

Машини настороживщись дивились у далечінь—туди, де спарено біля бетономішалки працювали люди в білих брезентових спецівках. Підняв комірчину чорного пальта, насунув на очі замазаного капелюха, і вийшов за двері. Щільно причинив їх, накинув клямку й потяг крученою стежкою.

Під ногами з-під розкиданої цегли витикалась зелена травиця.

Нараз Максим хутко повернувся.

Підійшов назад до майстерні й присів під стіною. Витяг з кишені червоненького бльокнота й огризком олівця на клаптику паперу написав:

Хлопці!

Я неждано захворів. Ви ж знаєте, в мене давно параліч правої ноги. Мені так раптово відібрало її. Мене забрала перша допомога.

На цьому відозва Максимова кінчалась.

Він поставив ще кілька неоковирних крапок, і папірець наткнув на гвіздок біля дверей.

Сам шпигунською ходою зник за рогом будинку. Вже ні про що не думав. Почував себе переможцем над цілою армією ворогів. Хіба хто міг додуматися до цього?

Адже й відомий фантазер Майн-Рід не вигадував таких речей. Ій-бо, прямо чудово.

Тьху—я досі й не помічав про мої великі здібності в цій галузі!

Максим похлопав правою рукою по лівій грудині, і сказав про себе:

— Живи, душа! поки Максим живий, ти забезпечена!

Ха-ха-а-а на всі сто забезпечена.

Чудово! Бий і пий.

Риск благородне діло. Риск і кайдани носить, і винце попиває.

Да-а-а-а.

Зрештою Максим наважився.

[1] Ланцюги Галя— від винахідника тов. Галя.

Своєму вчинкові він зовсім не приділяв уже великої ваги.

Трошки ще мурмотів про своїх ворогів, але раптово добрий настрій переважив це.

Гудки варстатів, ударна робота комсомольців, робітники і робітниче життя.

— Ть-ху-у! На біса воно тепер мені здалося? — Я вільний чоловік. Їду до пекучого Ташкенту.

Да-а-а!

І в Дніпрі загула вода-а-а.

Біг до бараку, поперед себе не помічав нічого.

Дивився під ноги і часто дихав. Непомітно зійшов із шляху і йшов навмання. Як раптом налетів на дротяну загорожу. По обличчю потекли краплі крови. Колючі дротяні галки — повпиналися в зашкорублі руки. Важко хропучи, піднімався — наче ведмідь після довгого спання, повагом протирав засипані землею великі очі і різко змінив шлях.

Направився туди, де стоять довгий старанно вимазаний білою вапною барак-поліклініка. З'явившися у барак, Максим крізь бинти замотаної голови мляво оповідав:

— Робота була скажена як ніколи. В запалі не помітив, як зубило слизьким вужем вилізло з рук і попало під наждак, що невпинно робив у повітрі кола, і він сотнями невеличких шматочків розлетівся в усі боки. Кілька нерівних камінців ударилися об його тіло.

Максим клав голову на руку й часто охав.

У бараці всі співчували старому Максимові:

— Отжеж лихо! З кожним буває.

— Так — лихо!

Всі притихали, даючи спокій старому.

Він лягав, уставав, щось намірювався говорити й знову спускався на лікті.

Ліжка перегиналося з боку на бік, розкидаючи неприємний скрип.

Максим побачив, що в бараці ґрунт до втечі вимощено добре, він сміливо викладав вигадані пляни:

— На тиждень поїду додому. Відпочину, і рани позагоюються.

Дехто виряченими очима дивився на нього.

Аджеж місяць тому він казав, що ніякого господарства не має, що він чистий

пролетаріят!

Що ж це?

Але хто посмів би зараз турбувати старого Максима цими запитаннями?

Щось догадувались, але

— Поїду на тиждень додому, —

твердо повторив Максим.

Басистий голос звучав переконливо й владно. Мулярі, що серед них жив Максим, давали йому свої замовлення:

— Привези, Захаровичу, махорочки те-є знаєш, покажи, що з села приїхав!

— Авжеж!

Нашвидку змотував матрац і ховав до розмальованої скрині.

— Матрац — за розрахунок, —

думав він.

— Так! — Годиною пізніше Максим сидів у ваґоні, що несамовито біг за чорним поїздом, не відстаючи від нього.

Колеса бились об сталеві рейки, розносячи метальовий гамір.

Позаду лишались завод і місто.

Максим зривався в степову зону, де знову зустрічав поле, ліси, степи.

На обрії часто виникали невеличкі хуторки, і так само швидко зникали. Вони нагадували йому гніздо грибів, що витикалися з-під купи листя.

* * *

Група молодих слюсарів поверталася з обіду. Йшли купою, оточивши з усіх боків Ваську Геруса, що жваво розповідав про накази з Райкому щодо роботи в бриґаді.

— Комсомолізувати на сто — всю бриґаду.

— Утворити гурток Техніки Масам.

— Ширше ударництво і соцзмагання.

Це гасло висувало вперед бриґаду до найактивнішої участи в бурхливому житті майстерні. Всі зосередили увагу на Васьці, що жваво доводив перевагу нової форми роботи над старою.

— Аджеж... аджеж...

Васька засипав фактами, доповідав уперто, забувши про те що в животі нещадно панували кольки.

— Нова форма праці поперше ставить завдання озброїти себе всіма досягненнями науки і техніки. Лише тоді ми цілком розв'яжемо питання про реконструкцію промисловости і піднесення врожаю.

Васька говорив завзято, заохочуючи всіх уважно слухати його промову.

Він мав хист оратора, і його промови були насичені життєвістю й фактами з роботи їхньої майстерні.

— Молодець Васька, — казали хлопці.

— Обов'язково треба післати його вчитися.

— Так же, Васю? — Васька ніяковів і мовчав.

— До ВТИШ'у обов'язково, інженером будеш, Васю, й нас тоді може ще підучиш трохи.

— Так же, Васю?

Він знову ніяковів — і мляво кидав:

— Кажи гоп, як перескочиш!

— Тьху — та як же не перескочити?

— Кому тоді скакати, як не нам?

— Авжеж!

Непомітно підійшли до дверей майстерні. У вічі кинувся біленький папірець, приколотий великим гвіздком.

Одинадцять пар очей припали до нього.

— Що? Невже?

Всі разом остовпіли.

Зімкнулися уста, не стало тієї веселости.

Хтось розмахуючи руками ускочив до майстерні:

— Пусти. Може жартує?

І лунко понеслося по майстерні.

— Агов, Захаровичу!

Хрипко докочувався голос до кутка і там, здається, гинув. Нікого не було чути.

— Що? Невже? — Повставали знов підозрілі питання.

Але порожнеча підтверджувала це.

Мляво ставали до роботи — зрідка сухо посміхалися.

Востаннє мовчки переглядали нутро машини, й, вбачивши, що частини на місці, розгинали натруджені спини. На боковому ребрі транспортера прибили штамп:

— Ремонт бриґади комсомольців.

Поважно дивилась бриґада й пишалася з своїх досягнень.

Це ж праця наша! — значить ми, колишні Будучівці — вміємо себе показати справжніми героями праці — на практичній роботі.

Вже думки про Захаровича відійшли геть, їх витиснули турботи про транспортер. А він стояв, високо задравши носа, і дивився туди, де робітники надсаджуючись носили на кирпатих „козах“ цеглу.

Він їх замінить уже завтра.

Завтра по його широкому пасі перекидатимуться з боку на бік червоні цеглинки й плавко лягатимуть на долівку третього поверху. Олексу брала нетерплячка — він, узявшись за вимикач, мав включати електричний струм, коли побачив, що ще нема ланцюга.

Не кидаючи вимикач, наказав:

— Тимко й Васько, візьміть і одягніть ланцюг Галя.

Дві постаті метнулися під варстат.

Вп'ялися руками в покручений ланцюг і, витягши на середину, гукнули:

— Ф-у-х — важка, бісяка.

Хлопці бігло зміряли її очима.

Тілько Прокіпець, чомусь уважно нагнувшись, приглядався. Потім став відступати — бережно ставав ногами, наче гублячи під собою ґрунт.

— Братва! Що це?

Всі тривожно глянули.

Посеред майстерні лежав звівечений ланцюг.

Розковані кінці дивились в усі сторони, а трьох чвертей ланцюга не було зовсім.

На обличчях захолола грізна міна.

Вони побагровіли, налилися кров'ю:

— Шкідництво!

— Що? — визвірився Олекса.

— Шкідництвом, кажу, пахне, — вкинув присадкуватий Тимка. Всі гостро переглянулися, наче питаючи один в одного:

— Невже?

У вічі знову падав розкований ланцюг Галя. А голову заполонили думки про Максима та непевний папірець на дверях майстерні:

— Ні, тут щось не те.

Схопившись руками за голову, бігав Олекса.

— Що? Невже плян зірваний?

— Хто? Коли?

Рої болючих питань поставали перед ним. У кутку, повертаючись, зненацька об щось шарпонув ногою. Глянув з-під своїх густих брів і . . .

З купи піску визирали коліщата з ланцюга.

— Невже? — Поставало в сотий раз питання. Сон, чи дійсність?

Розкований ланцюг — потверджував останнє. Так значить?..

— Хлопці! Максимове це діло.

— Тілько старий ворон міг піти на цю підлість. Так?

— Ти правий, Олексо! — Почув ззаду дружній голос робітників. Понуро стояв транспортер, набитий сотнями невеличких частин.

А частини виблискували мастивом. Знівечений ланцюг лежав долі.

— Тепер плян роботи зірваний! — Стирчало кожному в голові.

Тривога. По рейках літали нагружені ваґонетки, підвозячи камінь до бетономішалки.

* * *

Бриґада зібралась на нараду.

Олекса коротко сповіщав:

Ланцюг Галя зіпсовано.

Дістати його зараз не можна.

Відділ механізації відмовився навіть за місяць роздобути його нам. Він дорого коштує — трудно дістати. Через нас транспортер № 14 не може піти в хід. Ми мусимо найти вихід із цього становища — бож ми тут винні. Нам пришиють справу за недбальство до механізмів. Ми зриваємо плян будівництва копальні Г-2. А це неможливо! Це справді шкідництво! Сьогодні приходили за транспортером, я сказав — завтра.

Вихід, вихід шукати якнайскорше. Завтра вранці — від кожного з вас я чекаю ділової пропозиції.

Кожен уже знав, на що натякав Олекса. Винахідництво — може показати шлях до виходу.

Всі загадково дивилися, копалися в своїх думках. Кожен хотів, щоб це питання розв'язати зараз, щоб зараз вийти з скрутного становища.

Олексія казав далі.

— Наші думки про Максима — вірні. Ніяка перша до... його не забирала, в бараці всі бачили, як він, забравши з ... матрац, відрядився „на тиждень додому“. Про його діла ... редав куди слід.

Доповідати він скінчив.

Невеличкі рухливі очі втупив у корявий стіл. Довго ... і тряхнув чуприною.

— Братва, завтра ваше слово! — Всі були вже в две... почувши Олексин заклик, гукнули:

— Так! Виконаємо.

В гамірливому бараці тускло блимає сторожова. За ... столом міцно сиділо дві молодих постаті, пильно вгляда... у блискучо білий папір, де павуком розсівся плян. Чорні ... то збігалися докупи — то знову, наче чогось злякавшись, ... гались у всі боки. В такт вицокує годинник, рахуючи хви... показуючи годину ночі.

Вже затихли пронизливі звуки гармошки, і тільки в ку... стомлені робітники ще жваво розмовляють. Дядько Трохим ... їхав з колгоспу й розповідає про його життя, про підгото... осінньої більшовицької сівби. На шибках мерехтить світл... електроліхтаря, освітлюючи дорогу.

Спить барак — скрізь уже тихо, тихо. Тільки інколи ... шить тишу хропіння сонного робітника.

Олекса в руках тримає червоного олівця, а Васька Г... щось старанно вичитує з технічної книжки.

Олекса прикладає трикутник до паперу, вимальовує ... ленькі зубчатки — і потім кине — упнеться знову в книжк... обличчях в обох серйозність, уважність. Світло електрики ... тить волосся.

— На завтра, я сподіваюсь, дамо новий тип ланцюга, — ... гукнув раптом Васька.

— Тебе ж на змагання викликаю.

Олекса нервово кусає кінець олівця, і, швидко перегорт... сторінки книжки, бурмотить: — Думаю, що й я не відстану.

І навипередки запрацювали мозки.

Швидше замотались у руках олівці, зашепотіли стор... книжки з технічної бібліотечки.

Вичитували формули, розбирали складні малюнки—уд... налювали ланцюг нової системи.

Васька пробував міцність рапіту, визначали його придат... для ланцюга.

Що придатніше буде для ланцюга, рапіт чи залізо?

Залізо має основні домішки—сірку, фосфор, силіцій та манґан. Перші дві домішки непотрібні, а інші дві корисні.

І Васька вирішував, що для ланцюга краще брати сталь—рапіт.

В Олекси від жару закрутилася голова. Душне повітря, здавалось, не поміщалось в його легенях.

Він пішов за двері—туди, де парує ніч. Ніч, волога ніч ласково взяла його в свої обійми. З дільниць неслись голоси напруженого будівництва. Десь на тартаках важко й хрипко гули пилки.

Дивився на зорі, що тяглися червоною стрічкою й потім зникали в обіймах темряви. Небо було як і завжди—трохи каламутне з голубими відтінками. Схилився на двері й слухав невгомонного солов'я. В таку пору всі сплять, хібащо десь закохана пара воркує—забувши про час. А соловей із хуторка докидав сюди, до заводу, свої пісні й п'янив ними молодого Василя.

Думки випереджали роки—і забігали—на десятиріччя вперед. Важким вантажем навалився на нього сон. Вже підігнулись ноги, і він спокійно спав.

Свіжо дихала ніч.

Широкі з дев'ятивершок двері з силою розпахнулися. То був несподіваний стусан, і Василь носом заорав у грязь. На порозі стояв Олекса.

Ух—молодість!

— Васю що з тобою? тю! Носом узявся гектар землі орати?

— Ха-ха-а-ха.—Василь обурившись піднімався з грязюки.

— Не міг тихше, наче буря пре.

— Не в тім річ. Як діло?

— Так діло.

— Є?

— Еге.

Олекса стояв, узявшись у боки. Вітер розчісував його чуб, як гілля кучерявого дуба.

Ух, молодість!—

—вторив він.

— Перемагає молодість, Васю, чуєш?

— Що?!

— Додав тихо й серйозно:

— Є. Я винайшов ланцюг нової системи.

— Рапітовий буде. Кращий ніж старий.

Він розгорнув папірця, де чітко було вималювано ланцюг з трьох боків. Клепанки зв'язували частинки, що мають вільно рухатися навколо зубчастих коліс.

— Але це, Васю, ще не все,—казав Олекса.

— Плян пляном, а робота роботою. Моя пропозиція, ходімо зараз до майстерні й до сьомої ранку зробимо спробного.

Той скинув очима на нього і жваво відповів:

— Ходім!

Легенький вітрець підхопив слова. По зрадницьких калюжах затупотіло дві пари бадьорих ніг. Напрямок — майстерня. Дво-тавровки, зетовки, складені біля майстерні, спиняли їхній розгін.

Праворуч дорогу загороджував екскаватор, що прибув для ремонту, а ліворуч згніздилися транспортери. Проходити довелося крізь густу сітку метальових прокладин. Нагнувшися, вони помалу проходили як безпечним тунелем. Вже здалека вогнями блиснула майстерня.

Туди скоріш — бажання обох.

Майстер насторожив вухо — і мляво слухав братву.

— Зараз роботу кінчає третя зміна.

— На вас майстерні не залишу.

Але злива прохань примусила його сказати таке:

— Добре. Ви відповідаєте за майстерню.

Братва була на сьомому небі.

Примостившись біля куткових лещат — узялися до роботи.

Заграйливу пісню завели молотки.

Олекса вийняв з бокової кишені спецівки проєкта й розклав його перед себе.

* * *

На ранок робітники висувались із касарень — прямували на роботу. Хто до майстерні, хто на будівництво, а хто на станцію. Кожен робив своє діло, болів за нього. Приходив за годину раніш, оглядав свою машину, в нерви її впускав мастива, щоб разом із гудком — включити динамо.

Сьогодні, як ніколи рано, зібралися хлопці. Кожен понуро стояв біля дверей, ждучи чогось. Коли показались за рогом Олекса й Василь — між хлопцями рух.

Кожен заворушивсь, став у діловиту позу, а Тимошка нашвидку згорнув свій плян — де був тільки початок ланцюга.

— Здорові,— гаркнули винахідники.

Всі жваво відповіли. Але не в цьому річ. Кожен очима шарив по їхніх руках, бож надія спинилася на них. В Олекси в лівій руці була невеличка шухлядка. Думки і зір—спинились там.

— Олексо! Скоріш відчиняй — не муч.

Він криво посміхався.

— А ви що робили?

— Да — а робили. Будь певен!

Він розкрив шухлядку.

Витяг гадюкою скрученого ланцюга. Частинка за частинку чіплялись горбатими клепанками.

— Це спробний.

Всі не ждали цього. Всі думали, що буде плян, а тут уже й ланцюг.

— Ну й молодчина ж ти, Олексо.

Олекса обвів очима навколо і суворо:

— Годі хвалитись. Беріться!

Але Тимошка, напружуючи свої м'язи, пролазив до середини. — Стривай, Олексо. Я думаю, що нюта частинок мусить бути не на таких горбатих — а на рівних. Ось у мене саме ця справа зроблена добре.

Він розгорнув свій плян.

Василь першим підійшов до нього.

Очима знавця уперто розглядав — і тоді до хлопців:

— А справді — пропозиція Тимошчина путяща.

Всі ознайомилися з пропозицією й однодушно заявили:

— Так. Пропозицію приймемо.

— Тепер до роботи! Не гаяти часу. Ну? — На стіл скочив незграбний Петро Рубан і, наче несамовитий, затарабанив:

— Хлопці, а тепер нехай Олекса й Васька йдуть відпочивати, бо вночі вони працювали. Тимошку залишимо у нас технічним керівником коло нютуванння ланцюга.

— Згода? — запитав Петро.

Відповіддю було гучне ляпання в долоні.

— Тепер плян роботи будет виконаний. Прогаяне ми надолужимо, — закінчив Петро і зліз із стола.

Винахідники поверталися до барака. З дільниць неслися голоси напруженого будівництва.

Небо було чисте, і пекуче сонце радісно дивилось на залізні конструкції цехів.

— Так, перемогла молодість і ще перемагатиме. Правда, Васю?

— Так, Олексо, правда. Ми перемогли Максима. Ще й на інших фронтах переможемо.

Квітень 1931 р. Тракторобуд.

ПЕТРО МЕЛЬНИК

ШТУРМОВА НІЧ

Останній з „Віршів про вісім тисяч" сівалок — зустрічну цифру робітників „Червоного Плугатаря" для другої колгоспної весни. Вірші, зроблені на конкретному матеріялі, мають справу з дійсними прізвищами і ситуаціями.

Чи знаєте штурмову ніч?
Чи бачили напругу ночі,
Коли —
розпечена горіла піч
І багрецем цвіли опоки?
Минали хутко
Ночі й дні.
Гримів в цехах крицевий
стук,

А день новий
у прохідній
Показував перепустку.
День новий
Останнє березня,
Останній день штурмових днів.
Дзижчав ще зранку фрезер-
ними
В напруженні цехів.
Цехи закінчили роботу,
Затримався збиральний,
Кіптявою лягла турбота
На поглядах ударників.

31 березня
поповзли розмови,
Шелестіли в окремих цехах:
— Щоб виконати
— Цифру плянову?
Щоб закінчити,
— Як це так?
А дехто —
пішов в інший бік,
Хоч ці боки —
завжди сходяться:
— Скільки там тих сівалок тобі,
— Єрунда!
— До півночі впораються
самі комсомольці!
— Скільки тих сівалок?
два десятки зібрати!
Навіщо здіймати стільки клопоту?
— Товариші,
Декому можна лишати.
На сьогодні
свою роботу!
— Як п'ятого начцеху,
я відпускаю кілька бриґад,
Щоб дарма не стирчали
отут до ранку,
А ми вже й самі дамо раду,
Тим кільком
десяткам
сівалок!..
Все це було в їдальні,
В їдальні слухали цю промову крихку,
І насуплювалися
кращі ударники,

І насупився —
висуванець Крикун.
Постанову було змінити пізно,
Проте —
більшість рушила до цеху.
Сірий смерк темрявою,
як залізом,
Заховував передвесінні
простори степу.
І підійшла ніч.
Ніч улюблена поетами,
Сірою мжичкою об корпуси терлася,
А в корпусах
Зникали деталів штахети,
І сівалки пливли
транспортерами.
Світло з вікон
Вибухало в туман,
Рвалося білими
вибухами.
Розпанахана гинула зима,
Весняним напруженням вибита.
— А гей!
Не журися,
що не всі залишилися.
— Не перемігши не підемо спати.
— Щоб ми,
зашилися?!
— Щоб наші темпи
почали спадати?!
Тільки п'ятого цеху начальник
Побачив свої помилки,
хоч пізно:
— Знаєш, Крикун,
Сорок три сівалки
Незібрані стоять у лісі!
Та мовчки всі
пірнули в працю,
Збираючи деталі
в машину цілу.
Гула в моторах енерґія станцій,
І в м'язах —
енерґія колективу...
Так хутко.
Хутко час іде.
Так хутко, як ідуть машини.
Вже ворушився в вікнах день,
Розгинав отерплу

спину.
Що день,
коли штурмова ніч
Перетворилась в буйний ранок.
У морочливій темноті
Гриміли корпуси сівалок.
Чи знаєте штурмову ніч,
Чи бачили напругу ночі,
Коли розпечена
горіла піч
І багрецем цвіли опоки?
Минули хутко
Години й дні,
В збиральному згортався стук,
І день новий у прохідній
Показував перепустку.

З прохідної сходу
На галявину вийшов ранок,
Разом з робітниками,
в одежі масній.
На галявині стояли
батареї нових сівалок,
Зеленіли буйним кольором
Другої
колгоспної
весни.

ВАДИМ СОБК

РОСТУТЬ СТІН

Там, де стоїть величезний кістяк ковальського цеху, йде н- пружена робота. Кістяк, складений із величезних сталевих тр- мів, мусить обрости червоним м'ясом — цеглою. І зараз бриґа- мулярів прийшли на кузню нарощувати оце м'ясо.

Сьогодні на кузні відбувається трохи незвичайна поді. Справа йде про рекорди. Майже для всіх ясно, що сьогодні на ку- буде встановлено рекорд, і тому кожен муляр, ні-ні та й ки- оком у той бік, де працює ударна комсомольська бриґада.

А там кипить робота. До шабашу ще з п'ятнадцять хвил- а дев'ятнадцять рядів цегли вже лежать укладені, і двадцят- рядок ось зараз закінчить веселий комсомолець Зайцев.

Це тисяча.

Це рекорд. І Зайцев сьогодні працює як шалений. Ру- бігають швидко і точно. І він весь час між іншим погляда- бік своєї бриґади, що теж добряче узялась до роботи.

І вся бриґада радіє. Це бриґада київських комсомол- що приїхали будувати ХТЗ.

Шабаш!

Тисячу вкладено.

Зайцев втомлено, навіть трохи перебільшено втомлено, сідає на купу цегли. Уся бриґада, усі мулярі сходяться до нього.

Старий муляр критичним оком оглядає мурування, маючи на думці за щонебудь зачепитися. Але ні. Старе досвідчено око звично пройшлося по стіні, не спіткнувшись ніде.

У старого десь глибоко в серці закипає лють на цього впевненого і навіть трохи нахабного комсомольця, ще зміг зробити те, чого ніколи не робив він.

У душі старий хоче запевнити себе, що нічого особливого не сталось, що й він, якби схотів, зробив те ж саме.

Але з другого боку випливає нова думка.

— А чого ж ти не робиш?

Старий заплутався. Лють потрошку розсмоктується, але якесь неприємне почуття все таки залишилось.

А Зайцева вітають... Сьогодні він переможець.

Додому йдуть розбившись на купки.

Ось іде група комсомольської бриґади.

Поруч із Зайцевим іде Мікуніс, високий чорнявий хлопець. Про що вони розмовляють?

— Чи можна вкласти більше?

— Так, але для цього треба...

І про оце „треба“ і точиться зараз розмова.

Трохи далі йде старий разом із своєю бриґадою.

— Зіб'ють оці чорти розцінки.

— А ти думав?

Але у старого не те на душі. Йому образливо за свою бриґаду. Чому ніхто з молодих хлопців його бриґади не дав рекорду? Ось що мучить старого.

Він говорить до Фоміна, одного з найкращих мулярів своєї бриґади.

— А слабо тобі вкласти тисячу.

— Що?

— Не вкладеш.

— Хто? Я?

— Та не твій же батько.

— Ій-богу вкладу. От ще й забожився.

— Нє, брат, не думай.

— Папаша. Чого це ви причепилися? Я от завтра, на страх врагам, із зайцівського рекорду плювок зроблю.

Старий задоволений. Фоміна заїло.

Але ще не раз він нагадує йому про рекорди, і, коли Фомін спалахує чимраз дужче, старому стає веселіше на серці.

А Зайцев і Мікуніс уже дійшли до свого барака. Десятий барак — комуна. Тут живуть усі київські комсомольці, мобілізовані на будівлю ХТЗ.

Це один з найкращих, найкультурніших бараків. Жаден ко-

мунар не має прогулів, бо кожен із них високо тримає честь усієї комуни.

І коли зібрались усі комунари, розмова точилась про те саме — про рекорди.

Зайцев говорив:

— Усіх на світі зажену. Хто каже — ні?

І обводив комунарів навмисне грізним поглядом. Усі сміялися, а Зайцев дужче всіх.

А пізно ввечері, пізніше за всіх, прийшов із робітфаку Мікуніс. Він помотав рукою біля голови й сказав:

— Щось голова скажено болить.

* * *

Усі спали. Мікуніс ліг теж. У комуні стало тихо.

Ранок прийшов на кузню разом із мулярами, хмурий і непривітний. Низько по небу лізли великі, лапаті хмари, наче притискуючи усе до землі. Сонце уже зійшло, але ніяк не може пробитися крізь хмари, а тому на кузні сутінь, і окремі постаті мулярів зливаються із трямами і зникають. Здається, наче трями ворушаться.

Старий муляр сидить на порожній діжці з-під цементу і нетерпляче чекає. Сьогодні він мусить довести, що його бриґада не згірша за комсомольську. Сьогодні мусить зовсім зникнути отой поганий настрій, від учорашнього дня.

І старий нетерпляче чекає. Він, користуючись із своїх прав бриґадира, приходив останнім, але сьогодні ще рано, а він уже тут. Це всіх дивує. Хвилин за двадцять до початку прийшла комсомольська бриґада. Прийшла весело, з жартами, з веселим сміхом.

А останнім у комсомольській бриґаді йшов Мікуніс.

Ой як болить у нього голова. В очах, помалу зміняючи один одного, пропливають шматки різних кольорів. Здається, що вся кузня, не втримавшись, летить кудись набік, летить і не може впасти.

Словом — Мікуніс хорий. Він важко сідає на бочалку і в його голові починають переплітатися дві думки:

— Куди йти, — в поліклініку, чи працювати.

Але голова важка, і думки в голові такі неповороткі.

Ой, як болить голова.

А до Зайцева, розмахуючи руками, підходить Фомін і нарочито голосно, щоб усі чули, питає:

— Будеш сьогодні зі мною змагатися?

Зайцев проводить очима по Фоміну.

— З тобою? — Не хочеться Зайцеву сьогодні змагатися. Не дуже звичні до великого напруження руки сьогодні важчі ніж звичайно, і, згадавши за це, Зайцев, відрубуючи кожне слово, каже:

— Сьогодні не буду.

— Що, заслабило? Кишечка тонка?

— Та тебе вдень і вночі зажену.

— А зараз?

— Зараз не хочу.

— Що? Перелякався?

— А ще комсомолія, — це з свого закутка подав голос старий.

— Це ви, папашо, озвалися? — глузує Зайцев і, звертаючись до Фоміна, каже:

— Сьогодні не буду. У перерву в цехкомі договоримося і завтра станемо на пару.

— А я хочу сьогодні.

— Сьогодні ні.

— Ай комсомольці!!!

— А ще кричать: тисяча. Вклав і рота роззявив.

— Яка там гада гавкає?

— Що здрейфив, браток? Кажи прямо?

Зайцев розсердився.

— Да, здрейфив.

Мікуніс дивиться і бачить, що він уже ні за що не стане сьогодні змагатися. Він знає, що Зайцев дуже впертий. Мікуніс помалу підходить до гурту.

— Може зі мною станемо?

— З тобою? А ти чого як п'яний?

— То вже не тобі знати! Ну?

— Я ж тебе причешу. Аж, аж.

— Та гаразд, причешеш.

Фомін вагається лише одну мить.

— Ну, добре, стаємо.

Зайцеву соромно. Він знає, що Мікуніс хорий, але він уже держиться свого слова.

Фомін відходить до своїх і звідти чути.

— Ох і причешу.

— Слабо, браток.

— Та він же з перепою.

— Дура. Хіба з перепою такі хорі, — обриває Фоміна старий.

Старому неприємно. Дивлячись на самовпевненого Фоміна, у нього виросла надія на те, що він зуміє загнати Зайцева, а тут раптом замість Зайцева хорий Мікуніс.

У старого таке почуття, наче його хтось обшахрав. Але однаково. Це буде помста за те, що комса вибила першість із рук бриґади старого.

Десятник б'є у підвішений буфер.

Роботу розпочато.

Цеглу кладуть на величезний двотетовий трям. Від могутніх ударів механічних молотів уся будова кузні буде раз по раз здригатися, а тому не можна зробити просто цегляної або залізобетонної будівлі. А на трямі спокійно лежатиме цегла, не відчуваючи ніяких хитань. На один прольот тряму став Мікуніс, поруч із ним Фомін.

Розчин уже розмішано у невеликій діжці. Усе готово.

Мікуніс нахиляється за цеглиною. Але що це? Цеглина раптом з'їжджає з свого місця, совається на місці, потім замість однієї раптом стає аж чотири цеглини.

Мікуніс розгинається: знову одна цеглина. Нахиляється, і знов розпливаються цеглини. Мікуніс знає — він хворий, але тепер відступати вже пізно. Це Мікуніс знає теж дуже добре. А тому кожну цеглину йому доводиться шукати, кожну цеглину доводиться вибирати з кількох. Це важка робота.

Але Мікуніс напружився. Він майже до крови закусив нижню губу, і здається, що кров тисне у голову і от-от проб'ється крізь скроні. Але напружились нерви докраю, і ніколи Мікунісу думати про хворобу.

Проте, все таки відстає Мікуніс. Помалу. майже непомітно, але у нього вкладено цегли менше, ніж у Фоміна.

З свого місця на роботу дивиться старий. Він бачить, як водить рукою Мікуніс, шукаючи цеглу, як закушено губу, як рясний піт дрібненькими краплями вкрив збліддле чоло, і старому стає соромно.

А тут ще Фомін. Весело приказуючи, вкладає цеглину за цеглиною і весь час підморгує своїм друзям, вказуючи на Мікуніса.

Він не хоче бачити того, що Мікуніс аж тремтить від напруження, ще ще ось трохи і впаде від нелюдської напруги.

А Мікунісові погано, ой як погано Мікунісові. У голові наче б'ють величезні молоти, і руки такі важкі, але дивиться на нього бриґада, і Мікуніс витримає. Так, чорт забирай, Мікуніс витримає.

Але чому раптом зелені кола в очах.

Мікуніс кліпає очима: не проходять. Уся кузня раптом починає стриміти кудись на бік.

— Що тобі, друже? Дуже погано?

Це питає Абрамсон. Він прийшов із свого місця спеціяльно підбадьорити товариша. Дружній голос ніби очутив Мікуніса. Кола зникли.

— Ні, нічого. Витягну, — Мікуніс пробує всміхнутися, але усмішка виходить така жалісна, що Абрамсонові аж боляче стає за товариша.

Минають години.

Перерва.

У Фоміна на один рядок більше.

Переможно дивиться старий і його бриґада. Мовляв, не лізь до нас, коли хворий.

Обід.

Але що визначає якийсь один рядок, коли по обіді у Мікуніса пропало навіть гудіння в голові? Коли зникли зелені плями і залишився лише невеличкий біль у м'язах?

І по обіді бій розпочався знову.

Знову почали наростати рядки цегли на величезному трямі, знову поглядає щохвилини старий до Мікуніса і Фоміна.

А Мікуніс зараз жме. Він відстав на один рядок, але не виправдується перед собою тим, що погано почував себе. Ні. Він просто виправляє вільну чи невільну помилку, і тому руки бігають швидко, швидко, і весь Мікуніс напружився до краю.

Маленький годинник у десятника чітко відраховує час. І коли до кінця лишалося годин зо дві, старий найуважніше глянув на мурування. Чи справді у Мікуніса більше, чи це так здалося... Аж підходить ближче старий. Ні, таки справді.

На кілька цеглин, але у Мікуніса більше.

Старий навіть трохи зле дивиться на Фоміна.

Згадалось: з рекорду плювок зроблю. Зробив.

А Фоміну непереливки. Видохся Фомін.

Він добре розуміє, що вже не зможе наздогнати Мікуніса, а тому в голові його ворушиться думка: — не дати встановити нового рекорду.

І засіб скоро знайдено.

Фомін кидає кельмо, перескакує на риштовку до Мікуніса і привітно каже:

— Мікуніс, в тебе палити єсть?

— Єсть.

— Давай закуримо.

І вони закурювали.

За цей час трохи відпочивав Фомін, знову гаряче брався до роботи, а за п'ятнадцять, двадцять хвилин знову:

— Мікуніс. В тебе курити єсть?

А Мікуніс не зразу догадується, у чім справа.

Тільки потім, за півгодини до кінця, коли Фомін уп'яте запропонував закурити, Абрамсон кинув.

— І чого б то я ліз? Засипався, так і його відтягаєш.

Фомін нічого не сказав.

Десятник б'є у буфера.

Шабаш.

У Мікуніса 850 цеглин.

У Фоміна на п'ятдесят штук менше.

* * *

У маленькій кімнаті редакції будівельної богатотиражки „Темп" щохвилинно дзвонить телефон. Щохвилини нервами телефонних дротів у редакцію летить те чи інше повідомлення. Там немає на завтра скалини, там розпочалося змагання бриґад бетонярів.

Поруч з редакцією — друкарня. Щодня з неї на все будівництво розлітаються маленькі метелики листівки „Удар".

А редактор „Удару" Вуль — маленька людинка у зеленому піджаці і простих окулярах—буває абсолютно всюди. Немає

куточка на будівництві, щоб туди не зазирнули залізні окуляри Вуля.

І на кінець цегляного змагання Вуль прийшов на кузню—850.

Вуль кілька хвилин поговорив із виконробом кузні. Походив на риштовках, глянув на мурування, й на другий ранок „Удар" вдарив по кузні.

Вчора на кузні два мулярі — комсомолець Мікуніс і Фомін змагалися на найбільшу кладку. Ні той, ні другий тисячі не дали, вклавши за $6^1/_2$ годин 850 цеглин. Результати не дуже гарні. Тисяча й не менше — от завдання „Удару".

„Удар" вдарив влучно. Мікуніса заїло. Весь час під чорним кучерявим волоссям ворушилася настирлива думка:

— Як же так? Я ж хорий змагався, а в „Ударі" про це нічогісінько не написано. Не добре вийшло. Треба піти поговорити з Вулем.

І Мікуніс пішов.

Вуля він зустрів на дверях редакції. Той, як звичайно, летів кудись на дільницю.

Мікуніс розпочав відразу.

— Вуль. Я ж учора хорий був.

Вуль похапцем відповів.

— Виправдуватися потім. Ти зараз здоровий. Доведи усім, що не дав рекорд через хоробу.

І Вуля не стало. Побіг взнавати результати змаганна бетонярів.

А Мікуніс думає.

— Так, зараз я здоровий. Завтра я всій будівлі покажу, як треба мурувати.

* * *

У Москві на виробничих зборах мулярів однієї величезної будівлі питання стояло надзвичайно гостро.

Високий сивовусий інженер гарячився більше за всіх. В цього сиві вуса стрибали угору й униз, надаючи йому дуже кумедного вигляду.

— Я вважаю, — горяче говорив він, — ще не можна вимагати від усіх замурування тисячі й більше цеглин за зміну. У цій галузі ми не маємо абсолютно ніякого досвіду. Можливо, що я помиляюся, але в мене таке враження, що коли вкладати більше як півтори тисячі, то нижні шари ще не закріплого розчину можуть розповзатися. Значно безпечніший тут менший темп. Я скінчив.

Збори ворушилися. З усіх кутків неслися вигуки різного змісту, але дзвінок голови зупинив галас.

Слово взяв муляр.

— Я гадаю, що виконроб трохи неправий. Ми не маємо досвіду, але ми мусимо його здобути. А говорити так, на користь бідних, від цього толку мало. Я гадаю...

Але закінчити йому не дали. Високий хлопець ускочив у імнату, де провадилася нарада, махнув у повітрі газетою і укнув:

— Товариші! На Тракторобуді вкладено тисячу вісімсот.

Збори закам'яніли.

А високий хлопець, ставши поруч із президією, читав з гаети, що муляр Мікуніс надзвичайно чіткою організацією роти досяг нечуваного у світі рекорду — тисячі вісімсот цеглин вісім годин.

Сивовусий виконроб сидів як на голках. Це ж по його автотетові боляче вдарила невеличка газетна інформація.

А збори гомонять, збори хвилюються, і кінець - кінцем сама бою випливала резолюція: послати до Харкова двох мулярів двох інженерів, щоб краще зазнайомитися з досвідом харків'ян.

* * *

Це сталося надзвичайно просто

Уся справа в тім, що з одного боку підхльоснув „Удар", з ругого, хлопці з комсомольського райкому порадили узятися нові рекорди, і Мікуніс узявся.

Раніше він ніколи не ставив перед собою такого, здається, дзвичайно простого питання.

— Як я працюю?

Але зараз це питання виникло само і стало на порядку денму думок Мікуніса на ввесь зріст.

І думки, наче кельмо, що зриває зайві шматочки розчину з егли, почали шліфувати, почали зрізати зайві шматочки часу, о їх витрачалося марно.

А таких шматочків знайшлося чимало. І що більше думав ікуніс, то більше знаходилося марно витраченого часу і то льше зростала певність того, що нового рекорда він стаовить.

Того дня на будівлю він прийшов, як і завжди, спокійний і рохи замислений. Але усі мулярі зразу помітили, що він сьоні хоче працювати не так, як звичайно. Поперше, він умовся з виконробом про те, щоб йому дали спеціяльну людину, дносити цеглу. Цеглу завжди підносили, як попало. кого не хватало, туди й несли. Мікуніс поставив питання акше.

— Дай мені людину, щоб я її у лице знав, і вимагати від ї міг. А інакше будуть перестої.

Виконроб дав.

Далі Мікуніс точно договорився, коли прибудуть теслярі рози підриштовку, ще раз оглянув усі наготовлення і сів на мування.

Поруч із ним став Зайцев, що весь час допомагав йому говатися.

І робота розпочалась.

А вся комсомольська бриґада, беручи приклад з них, [illegible] розпочала організацію своєї праці.

А зверху пересміхались поглядами старі й молоді му[illegible]

Говорили, посміхалися, але у всіх на обличчях було [illegible] тривожне, наче чекали вони, що от-от впаде з громом і гур[illegible]том міцний кістяк ковальського цеху.

А там, куди вони дивилися, замість страшної бомби, ст[illegible] двоє молодих хлопців і швидко, швидше ніж звичайно, кл[illegible] цеглу.

Мікуніс клав цеглу швидко, але зовсім не поспішаючи. З[illegible] можна навіть було сказати, що його рухи навіть трохи м[illegible], що їх можна прискорити. Але справді, це була до найш[illegible]шого доведена економія рухів.

Жадного зайвого руху, от девіза Мікуніса й усіх тих, [illegible] колинебудь ставив рекорди.

Того дня хлопці вклали 1.800 на кожного. Це число дзві[illegible]луною прокотилося по всіх будівлях величезної країни ра[illegible] довгою залізницею невеличкий запилений потяг віз на Трак[illegible]робуд москвичів, що хотіли узяти собі шматочки девізи М[illegible]куніса.

* * *

Мікуніс підійшов до виконроба.

— Товаришу виконроб. Я от що надумав. Дайте мені [illegible] одного перевальника. Так я за кожною цеглиною нахили[illegible] мушу. Час на це іде. А то як часи було б.

Виконроб подумав і згодився.

— Так, це справді буде як часи.

Того дня приїхали москвичі.

І на другий день, напружившись до поту на скронях, Мік[illegible]ніс довів старому виконробові, що чудеса можливі.

Підносники не встигали підносити цеглу. Все нижче і н[illegible] спускалися вуса старого виконроба.

4.775 за 8 годин.

Це ще не останнє слово чорнявого комсомольця, що звик [illegible]мати над тим, над чим працюють його руки.

1931
Тракторобуд

АНДРІЙ МИХАЙ[illegible]

ГРАНДІОЗНІ ГІРНИЦЬКІ ЗБО[illegible]

Чотириста
скерованих
облич
вперед
пильніш
дивились.

Напружені усі...
Сидять, ...
Ані — мур — мур!
Шереги плеч,
різноманітних
і лиснючих вилиць:
Радянських гірників
залізний мур.
Почато доповідь,
говорить
управрудні—Крижановський;
президія серйозна,
авдиторія —
німа.
... і фразами змістовними
себе
і всіх
укоськав —
на дворі —
тьма!
Обривчасто:
прорив,
причини,
рвацтво,
заходи...
мигтючи
окулярами
без шелесту ходив.
Неначе вартовий
на корабельній
вахті,
ходив...
і говорив так
декілька годин.
І бачучи,
як всі
його уважно
слухали;
Як він
словами
в шори
всіх
бере —
і вірилось — хотілося,
щоб ці слова
не глухли,
Щоб говорив
за промфінплян борець!

В своїй промові
він
не допустився версій, —
в гостротах
фактів
чувся
брязк
шабель:
— . . . Мене
командировано,
щоб я побув в Америці —
кваліфікацію б
підвищив
на щабель.
— Та маю я
звання почесне —
комуніста —
— коли у нас прорив,
я на америки
плюю...
Коли
щодня
ми чуємо із шахт
тривожні вісті,
то треба
спрямуватися
в нормальну колію.
— Сьогодні разом скажемо:
— не ми
байдужі й поміркововані.
Сьогодні ж
і затвердимо
видобутку
число.
Багато спеців
думають:
— наукою підковані,
та кожен з нас
в змаганні
атакований
і знатиме,
де сховане
добро чи зло!
— Відомо, що
ворожі фахівці
у нас
здобутки крадуть,
та ми сами

і визначимо числа
і дамо.
Ми будем
слухати
правдивої
гірницької поради,
без зайвої робсили
й грошової трати,
бо провід візьмуть
партія
і комсомол!
Чотириста
скерованих
облич
пильніш
вперед
стриміли;
промову управрудні
вкрив шалений
ляск.
І довго б ще
ці оплески гриміли,
та з столом
дебела
постать
піднялась.
Шум.
Рух.
Блиск.
Мов
враз
скрес
криг.
Вщух
— рук
плеск.
Знов
фраз —
— фраз
крик.
: — Слово
має
товариш Мальцев.
Химерно сперсь
на сучкуватого
бича.
— вихрастого чуба
пригладили

пальці —
мочав:
— Я на рудню
прийшов
недавно,
Гаразд і не знаю
завдань,
що давані.
— В умовах
жорстоких
маніжитись
нічого —
Ні кроку
без
контролю робітничого.
— У спеців ворожих —
— шкідницька
манера.
Слухаймо
червоного інженера!
— Взяти робсили
ніяк
і нігде —
треба самим
посилено бігти.
— Посилимо
ми
перфораторів
натиск:
ударникам,
партії —
треба з'єднатись.
— Більшовики й
на фронтах
не томились,
не позичали ні в кого
милиць.
— Бачимо:
зараз
кроки притишені —
вкорінився на рудні
прорив.
Вже кінець року:
лишилось два тижні.
І згас
пролетарський
порив.
— Провід на рудні

парком
бере—
— (ворогам—
ці слова
не милі!).—
Рушать—
ударні бриґади—
вперед
Як у приказці—
„наче на милі“.
: — Товаришу,
мила ж нема...
застряло...
в'їдливіш реплік.
... — Вороги атакують.—
Дарма,
Їм
не прорвати
греблі...
Гримнула
буря
обурень:
протест
робітничий
ріс!
Стугоніла долівка
і мури —
Чувся
на лавах
тріск!
Гамір
зростав
ніби скирти, —
пронизливий
вереск
жінок.
Залю
вдалось
втихомирити
Проворно
дзвенів
дзвінок!..
— Тихше!
Тепер Соколовський Йоски...
— Я,
товариші,
із шахти „Піонер“.
Треба скорінити

такі курйози: —
— хвилина запізнення —
з шахти жене!..[1]
— Потім:
на шахтах клясовий ворог,
що нашої крови попив.
Скажімо, викрито позавчора
„лавочку“ — 20 попів.
— На радвладу дивиться косо,
проти колгоспів —
горою куркуль!
І на шахтах зловіще носить
пролетарську
смерть
на курку.
Інженер Голуб: —
— Клясовий ворог звичайно не спить,
його виривають з коренем.
Та в відповідь їм
перфоратор гримить —
— Маршируємо
темпом
прискореним!
— Нас не лякає
репліка „мильна“,
чули цю пісню —
злісну й стару...
Відповідальність,
на них
приділену —
інженери червоні беруть!
... Насторожено
вухом
тьма
запряла —
в прямокутниках вікон!
У хмарках кострубатих
руба
застряло —
блідого
місяця
віко...

30 р. Криворіжжя.

[1] Цебто — десятник

Д. ВИШНЕВСЬКИЙ—З. КАЦ

„ЕКВІВАЛЕНТ“ РОМАНА ПРИМЕРА ТА ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ ПРОЛЕТАРСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ[1]

I

Пролетаріят Радянського Союзу вирушив у похід за техніку. Цього вимагає від нього розгорнуте соціялістичне будівництво.

Під проводом комуністичної партії, озброєні конкретними вказівками нашого проводиря т. Сталіна, пролетарі переможно борються за техніку. У своїй промові про опанування техніки т. Сталін сказав, що „господарник, який не опанував техніки— не господарник, а „анекдота“. На превеликий жаль, до сьогоднішнього дня цих „анекдот“ чимало. Від цих „анекдот“ зовсім не смішно, бо таке довгочасне перебування господарника, робітника, письменника, колгоспника героєм „анекдоти“, нарешті перетворюється в іґнорування постанов партії щодо техніки, в активний опортунізм.

Це становище вимагає впертої більшовицької боротьби за опанування техніки та політичного розстрілу тих, хто дезертує з фронту цієї боротьби. Цілком зрозуміло, що в поході за техніку пролетарська література повинна бути художнім дійовим чинником цієї справи. Перед нами визначна художня річ у пролетарській українській драматургії, все творче спрямовання якої — пропаґанда науки й техніки — це п'єса Романа Примера „Еквівалент“. Вона показує боротьбу за техніку, вона показує клясову боротьбу в науці.

„О-о! Тут не спроста...
Тут... Ні! Клясовий ворог
гострить свої філософські зуби,
але... себе кусати буде..
себе!.. (до хлопців). Перед нами,
товариші, безліч боїв...

Так говорить один з основних героїв п'єси— Крайнюк—винахідник, більшовик.

Власне кажучи, драматичний розвиток п'єси це дійсно „безліч“ боїв, це нещадна боротьба, де стикаються дві клясові сили. З одного боку, група робітника-винахідника Крайнюка, до якої горнеться краща частина наукової інтеліґенції в особі проф. Бережного—бійці за діялектично-матеріялістичну методу в науці, і з другого—проф. Ізотов з його ворожими пролетаріятові ідеалістичними концепціями.

Форм та виявів клясової боротьби—чимало. І що нижче культурний рівень клясових сил, які встають проти нас, то оголе-

[1] В порядкові творчої дискусії.

ніші методи боротьби. Куркуль, наприклад, стріляє на більшовиків з обріза, непачі та недобитки вчорашніх королів ринку борються проти нас, поширюючи антирадянські чутки, провокуючи паніку. Озброєна науково-культурними здобутками своєї кляси—шахтинська банда дуже замасковано боролася проти соціялістичного Донбасу.

Але найскладніших, загостреніших, замаскованіших форм набуває клясова боротьба на науково-ідеологічному фроті. За яскравий приклад може бути:

„А. Смит — Введение в неорганическую химию. Том I-й и II-й Издание 1931 г. под редакцией и с добавлением проф. А. Раковского".

Ця книжка з першої до останньої сторінки переконливо доводить, як реакційна частина наукової інтелігенції ще й сьогодні, після поразки на цьому фронті намагається піднести пошматований прапор ідеалізму. Це наступ клясового ворога в хемії. І цю книжку друкують 1931 року в наших друкарнях на нашому папері. Але й на цей раз „А. Сміт" — бито. (Див. „Под знаменем Марксизма" № 4-5 1931 року).

Отже форм та виявів клясової боротьби чимало. Роман Пример поставив перед собою завдання—зірвати маску з „А. Сміта"— Ізотова, викрити його клясово-ворожу нам ідеологічну суть, показати клясову боротьбу, яка до останнього часу точиться в науці. Такого завдання жаден з українських драматургів ще не ставив перед собою. Навколо цього й точиться боротьба в п'єсі. Одна з головних героїнь пєси, кандидатка комсомолу Карнін, винайшла апарат високої електротемператури, який перетворює одну речовину на іншу.

Якщо взяти технічну суть цього апарату, то він може бути корисний нашій реконструктивній добі.

Але справа в ідеологічних підвалинах, які намагався підвести під цей апарат Ізотов, клясовий ворог у науці. Спорохнявілі прапороносці ідеалізму не хочуть вмирати, вірніш вони, вмираючи, хочуть залишити свої кадри, свою надійну зміну. Отож у п'єсі розгортається ще один бій—за наукові кадри.

Розглянемо ці два генеральні бої в п'єсі:

Друга винахідницька група (Крайнюк, проф. Бережний, його син Охрім). Суворий більшовицький раціоналізм скеровує роботу цієї групи. Коло чого, наприклад, вони працюють?

Охрім: коло вдосконалення автоматизації виробничих процесів.

Крайнюк: коло використання штучного соняшного проміння в нашій хемічній промисловості, металеваного дерева тощо. Але справа знову не в технічній суті цих винаходів. Справа в тім, що це винаходи більшовиків, озброєних марксо-ленінською теорією, які поєднують їх (винаходи) з практичним життям робітничої кляси. Отже п'єса руба ставить питання— хто переможе—Крайнюк чи Ізотов?

Винахідниця Карнін своєю ідеологічно-клясовою суттю поставлена в п'єсі під перехресний вогонь цієї клясової боротьби. Вона представнипя тієї дрібнобуржуазної інтеліґенції, яка ще не опанувала марксо-ленінського світогляду пролетаріяту і тому така величезна амплітуда її хитань від ворожих настанов проф. Ізотова (який бореться за кадри), через цілу низку внутрішніх психологічних боїв-до цілковитого визнання своїх помилок і засвоєння основ матеріялізму, який скеровує наукову думку групи Крайнюка. У чому полягають ворожі настанови Ізотова? Вони полягають у шкідливих висновках Карнін з власного винаходу.

Карнін... „Чому єгипетська держава створилась такою самою, якою ми її знаємо? Чому Вавилон, Асирія і, нарешті, перська держава створилася так, а не інакше? Чому суспільний розвиток іде саме шляхом об'єднань, шляхом централізації, а не децентралізації? (Підкреслення наше В.-К.). Відповідь одна. (Карнін підходить до величезної мапи). Ось вам басейн вугілля (на екрані відповідні кадри), ось хліб... і бачите аж де нафта, а ось куди треба їздити по ліс. Тепер нам стає зрозумілим, що люди об'єднуються не тому, що вони хочуть, а тому, що економічно-географічні чинники змушують людність іти шляхом об'єднань...

Крайнюк: — А соціяльні чинники хіба не впливають?“.

Але запаморочена ідеологічним настановленням Ізотова, Карнін вважає, що:

„Боротьба кляс і все інше є наслідок все ж таки цих економічно-географічних моментів... І от уявіть собі Харків у майбутньому. Уявіть! Коли наука й техніка дійде того, що Харків буде діставати все... Уявіть велетенські фабрики, ляборарорії, де з землі, або ще з чого будуть творити нафту, залізо, вугілля тощо... Словом, коли Харкову не буде потреби зв'язувати себе з Баку, Донбасом, Москвою тощо... Коли Харків буде такою ляборatорією, чи обов'язково тоді суспільство піде до світової комуни? Чи може суспільний розвиток піде якраз не до світової комуни, а до таких невеликих комун-ляборaторій“?.

III

ЕПІЗОД

Ось де відбита реакційна теорія проф. Ізотова, через неї оформлено психіку Карнін, яка йде від теорії географізму Мечнікова. Ось клясова боротьба в науці. Отже й „теорія майбутніх комун“ протиставлена в п'єсі кінцевий меті пролетаріяту— комунізмові. І тому завдання п'єси — розбити цю ворожу теорію інтелектуально-художніми засобами матеріялістичної науки пролетаріяту. Як упорався з цим завданням Роман Пример? Він дуже чітко, переконливо підкреслив ворожість цієї теорії саме

тим, що наші клясові вороги в науці підняли її як прапор боротьби проти соціялізму, проти безупинного діялектичного наближення трудящих до комунізму. Але підкреслити ворожість теорії це не означає, що вона науково розбита. Ще більше. Гострою та складною системою внутрішніх переживань примусити героїню відмовитись від цієї теорії. Це знову не значить науково її розбити і художньо виправдати та показати глядачеві поразку цієї теорії. Це питання трохи наївно розв'язала в п'єсі Мурова — секретар комсомольського осередку:

„Мурова (до Карнін)—Бачиш?. Соціяльні висновки... Ти подумай над таким питанням Чи може ж вжитись у маленькій ізольованій комуні винахідник, поет, філософ, композитор?"

Підемо за думкою Мурової. Уявімо собі, що філософ, композитор тощо не можуть вжитись в ізольованій комуні. Але хіба цей висновок розбиває теорію майбутніх комун? До речі скажемо, що комунізм розглядається, як найвищий етап економічного та інтелектуального розвитку людства, коли кожна людина піднесеться на височінь філософа, композитора, поета. Саме тому теорія майбутніх комун шкідлива, що вона розглядає об'єднання людства тільки на географічно-економічному ґрунті.

Ще Г. Плеханов, розглядаючи книжку Л. І. Мечнікова „Цивилизация и великие исторические реки", сказав:

„Оточення, звичайно, робить своє діло. Але ж створені під його впливом суспільні відносини також мають свою внутрішню логіку, яка часто може заперечувати вимоги оточення. В новій історії Европи, як в жадній іншій, можна вказати на кілька прикладів такого заперечення. Вивчати внутрішню логіку суспільних і головно економічних відносин треба не менше, аніж географічну основу всесвітньої історії. Ці два способи вивчення доповняють один одного і під їх об'єднаним тиском поволі відкриваються найінтимніші таємниці історії". (том VII. стор. 29).

Ось чому теорія майбутніх комун нічого спільного не має з нашим комуністичним майбутнім.

На наш погляд тільки так треба було розбити теорію майбутніх комун, зробивши це незаперечно з наукового боку і переконливо з боку художнього.

II

На початку статті ми казали, що Роман Пример поставив перед собою найважче завдання зірвати маску з А. Сміта—Ізотова, викрити його клясово-ідеологічну суть загалом, показавши клясову боротьбу, яка до останнього часу помітна в науці. У першому розділі ми визначили ідеї, навкруги яких почалась ця боротьба—зараз треба визначити носіїв цих ідей — основних героїв п'єси „Еквівалент". „Сотні і тисячі разів оголошували матеріялізм запереченим і в тисячу перший раз намагаються заперечити його й зараз" (Ленін т. XIII стр. 17). Професор Ізо-

тов якраз з тих, хто в тисячу перший раз намагається заперечити матеріялізм.

Але він зовсім не з тих, що б'ються з нами в одвертім бою. Як справжній ворог, озброєний науково-культурними здобутками своєї кляси, він іде до бою темними завулками чужих хитань, замаскований „цілком льояльним“ ставленням до радянської влади... Якими засобами бореться Ізотов?

Він використовує все, що підпадає під його руку. Для своєї науково-ідеологічної боротьби він дуже вміло й нахабно використовує Карнін, що розгублено блукала під перехресним вогнем боротьби його, Ізотова, та Бережного.

Карнін стала за інтелектуальну зброю Ізотову.

Буржуазна професура, до якої безперечно належить Ізотов, нібито вважає науку за окрему, не зв'язану з клясовими боями культурну надбудову над суспільством. „Наука і постріли“, що між ними спільного.

Але, коли Карнін—інтелектуальну зброю—було вибито з рук Ізотова, він, недовго думаючи, пустив у хід іншу зброю. Деклясований Шустов, нацькований Ізотовим, іде з бравнінґом у руці і пострілами довершує те, чого не вдалося зробити йому (Ізотову) своїми ідейними засобами.

І „Наука і постріли“ — які між ними взаємини? І це знову таки в тисячу перший раз доводить до свідомости трудящих, що наука клясова. Що науково - безклясового нема нічого. Це дуже вдало доведено в п'єсі „Еквівалент“.

Але пє'са Романа Примера була б у частині показу науково-технічної інтеліґенції зовсім недіялектична, коло б автор обмежився показом її неґативних представників. У своїй промові „В нових умовах працювати по-новому“ т. Сталін говорив про великий процес безоглядного повороту кращої частини науково-технічної інтеліґенції до бойових завдань штурмів п'ятирічки. До цієї категорії науково-технічної інтеліґенції саме й належить проф. Бережний. Він безперечно іде пліч-о-пліч з нами. Його винахід—синтетичний білок — це крок до комунізму. Озброєний матеріялізмом проф. Бережний не лише з геніяльною впертістю працює над винаходами, він активно працює над вихованням молодої науково-технічної інтеліґенції, яка виходить з надр пролетаріяту.

Виразним представником цієї молодої науково-технічної інтеліґенції в п'єсі виведено Крайнюка.

Це про таких як він сказав т. Сталін у тій самій промові „у нас зростає своя пролетарська науково-технічна інтеліґенція“.

До речі, підходячи до характеристики Крайнюка, ми хотіли б процитувати дещо декляративне зі слів самого Крайнюка. Але читаючи уважно пє'су, все ж не знайшли жадного декляративного слова. І це характерно для таких людей як Крайнюк бо їхні думки (повторюємо) завжди скеровані суворим більшовицьким раціоналізмом, і їм не вистачає часу на деклярації.

Крайнюк· Усі ми наробили ділов... Робітники вимагають від нас удосконалення машин, вимагають удосконалення реактивів та препаратів, а ми... (Махнув безнадійно рукою).

Бачите, Крайнюк незадоволений з своєї роботи. Але це не інтеліґентське плаксиве незадоволення з себе, це настирлива більшовицька жага до роботи, до боротьби.

Крайнюка показано в п'єсі не лише як ентузіяста-винахідника, але великого партійного керівника, свідомого справи винахідництва. „Нема таких фортець, яких більшовики б не взяли". Ці слова т. Сталіна цілком стосуються до Крайнюка. Він у п'єсі — жива просякнена енерґією та ентузіязмом функція цього гасла. І не випадково, що в п'єсі його виведено як члена бюра партійного осередку. Не випадковий також і той порядок денний засідання бюра, що його накреслив Крайнюк. Ось він:

„I. Про роботу осередку винахідників.

II. Про антирадянську теорію майбутніх комун.

III. Про виключення Цвіркуна з комсомолу.

IV. Біжучі справи".

Такий порядок денний партбюра характеризує безпосереднє втручання партії в справи винахідництва та ідейне керівництво ним. За такого погляду на порядок денний партбюра третій його пункт „Про виключення Цвіркуна з комсомолу" здається зайвий. Але, що таке Цвіркун і чому його треба виключити з комсомолу? Ми навмисне сказали „що", а не „хто", бо Цвіркун не типовий представник нашої дійсности, з лише одне з неґативних явищ цієї дійсности. Що ж таке Цвіркун?

У перших епізодах п'єси Цвіркун—аґітпроп комсомольского осередку. Справжній аґітпроп, з гарячими промовами, з діловим обличчям і революційною шевелюрою. Тисячі таких аґітпропів, гарячих і невтомних на заводах, фабриках, колгоспах пропаґують ідеї партії та комсомолу, але серед них іноді трапляються „Цвіркуни". Отже Цвіркуна на початку п'єси комсомольський осередок прикріплює до винахідників для ідейно-політичного керування ними. Здається, діставши таке завдання, Цвіркун повинен був би насамперед узятись сам вивчати техніку, але він вибрав іншу путь — сковзання по поверхні, опортуністичне ставлення до цієї справи. Йому здавалося, що можна керувати наукою лише „революційними" промовами, а не глибоким вивченням цієї науки. Він сковзався по поверхні і не випадково, що роз'їхались у нього ноги й він упав. Упав до ніг Оскара Івановича та Ізотова і, повзаючи в підніжжі ворожих авторитетів, трагічно кричав:

„Цвіркун"—...Нахабство, розгнузданість Крайнюків. Ви розумієте, що це визначає на культурному тлі нашої країни? Зацькували винахідницю"...

Так боротьбу проти ворожої теорії майбутніх комун Цвіркун зрозумів, як цькування „геніяльної“ винахідниці Карнін. Він попросту не знав, проти кого в нових умовах винахідницької лябораторії треба боротись. Не знав тому, що не ставив перед собою вимог опанувати техніку марксизму-ленінізму. Він попросту переказував політичні статті, які іноді читав у газетах. На початку нашої статті ми наводили слова т. Сталіна „Господарник, що не опанував техніки, не господарник, а анекдота“. Ми також говорили, що це стосується не лише господарників, і що цих „анекдот“ чимало. Цвіркун є „анекдота“. Але таке довготермінове перебування в „невинних анекдотах“ нарешті перетворюється на іґнорування постанов партії щодо техніки, на активний опортунізм. І це вимагає політичного розстрілу тих, хто не ставить перед собою завдань опанувати техніку.

Роман Пример так і зробив. Третій пакт порядку денного партбюра звучить у п'єсі, як вирок „Цвіркунам“.

Отже підводячи підсумки критичному розгляду типів, треба зазначити, що Роман Пример у показі і старої і молодої науково-технічної інтеліґенції різко визначив і позитиви й неґативи.

III

Пример по-своєму гостро та оріґінально переконструював саму побудову п'єси. Раніш за клясичними зразками драматургії, п'єса повинна була починатись з експозиції, зав'язки, плинно переростати в кульмінаційний пункт і певним закам'янілим засобом підійти до розв'язки. І дивно, що наша революційна драматургія довго додержувала цих клясичних зразків побудови драматургічного твору. Але й до Романа Примера деякі драматурги ставили перед собою завдання зламати застарілу драматургічну структуру. Наприклад, Л. Первомайський робив спробу зламати цю структуру, але ця спроба залишилася тільки спробою створити нові принципи побудови п'єси. Тому його п'єса „Коммольці“ — лише відірвані одне від одного драматургічні уривки, нанизані на один тематичний стрижень. У Романа Примера цей злам переростає в свою оріґінальну архітектоніку. Але цього переростання не сталосяб, коли б автор користувався старими засобами показу людини. Якщо в старих драматичних театрах людину показували головно в побуті, і через ці побутові умови відбивали все внутрішнє життя героя, то в „Еквіваленті“ ми маємо зовсім нові засоби. Це показ героя з інтелектуального боку, це показ його поглядів на події й висновки. У цілому це й є нова, сучасна метода показати людину. У „Еквіваленті“ нема професорів за столом, немає зайвих розмов про нові ситуації в житті. Головний фокус характеристики героя — це точка, де перетинаються його погляди на науку й життя. А комсомольці?... Комсомольці? — Майже через усі інтриги всіх драматичних творів про громадянську війну, про

соціялістичне будівництво вони пройшли галасливим натовпом юнаків.

І тут, читачу, автори беруть слово, як комсомольці.

Хіба це справді так? Хіба комсомольці лише співають пісень і галасують? Лише клацають рушницями? Лише млють від молодого кохання? І хоч як дивно, в „Коммольцях“ Леоніда Первомайського, у п'єсі про комсомол, комсомольці показані головне в такому сексуально-побутовому розрізі. Хіба це так треба було показати? Чому комсомолець Первомайський не побачив комсомольців у боротьбі за навчання, за п'ятирічку, не показав молодої комсомольської впертости в боротьбі за перетворення цього гасла в життя?

В „Еквіваленті“ комсомольці в ляораторії, над мікроскопами, біля складного наукового приладдя. Це перша спроба показати комсомол не галасливим натовпом юнаків, а на конкретній роботі реконструктивної доби. Годі солоденьких побутових дрібниць! Годі галасу та декламацій! Якби, наприклад, Цвіркун з його „гарячими промовами, діловим обличчям і революційною шевелюрою“ був виведений в „Коммольцях“ то там він був би „справжній“ комсомолець, але в нових умовах „Еквіваленту“, у новому комсомольському оточенні він опинився поза лавами комсомолу. Це між іншим, головне ж те, що комсомольців у „Еквіваленті“ виведено за новою методою показу з інтелектуального боку.

Сьсгодні, коли розпочато творчу дискусію, обговорення кожного твору треба підняти на принципову височінь визначення його творчої методи. Зараз, після такого розгляду „Еквіваленту“, не важко визначити його творчу методу. Власне кажучи, вона вже визначена. „Еквівалент“ — п'єса науково-публіцистичного жанру. Взагалі публіцистичний жанр бере свій початок від роману Чернишевського „Что делать?“ У чому завдання публіцистичного роману? Завдання в тому, щоб не висвітлювати вчорашніх проблем, уже розв'язаних життям, щоб ставити проблеми і примусити ті кола людей, на які орієнтується роман, розв'язувати їх.

Як бачимо, науково-публіцистична п'єса Романа Примера „Еквівалент“ не плентається в хвості вчорашнього технічного дня. Вона бере технічне завтра, ставить його під мінні рефлектори діялектично-матеріялістичного погляду на нього і організовує технічну думку тисяч пролетарів-винахідників. Така висока перспектива п'єси відкидає геть опортуністичні претенсії деяких поміркованих людей про те, що в п'єсі дуже багато світових винаходів. Отже п'єса науково-публіцистичного жанру. Такий жанр примусив Романа Примера показувати людей з інтелектуального боку, ламати старі канони драматургічної архітектоніки. Але не завжди Пример на височині своєї методи. Складність соціяльної природи деяких героїв (Карнін, Шустов) іноді змушує автора через недосконалу ще майстерність від-

ступити від своїх творчих принципів. Пригадаємо галюцінації Карнін і Шустова, які цілком запозичені з старих мелодрам. До цього треба ще додати не досить високу художню культуру мови. Але це хороба зростання. В усякому разі „Еквівалент“ п'єса нова, переламна для цілої української драматургії. Між іншим, ця п'єса вимагає зовсім нового оформлення не тільки сцени, а цілого театру, вимагає великої роботи режисера й актора.

За Воаппівськими та Вусппівськими принципами, що виходять з керівних статтів, творча дискусія повинна провадитись не лише дeклярацiями та програмними статтями, а головне художніми творами.

І сьогодні, в реконструктивну добу бурхливого будівничого наступу, підчас розгорненої творчої дискусії п'єса „Еквівалент“ повинна також викликати зустрічні творчі хвилі. Взагалі про українську пролетарську драматургію можна сказати, що вона останнім часом надзвичайно активізувалась. „Кадри“, „Справа чести“ Ів. Микитенка, „Еквівалент“ Романа Примера, „Підземна комуна“ Л. Недолі, „Ровесники п'ятирічки“ Первомайського, все це п'єси останнього часу.

І творчі завдання української пролетарської драматургії полягають насамперед у нових методах показу людини. Подруге, пролетарські драматурги повинні зрозуміти публіцистичність нашої доби і дати твори, варті цієї доби.

* * *

Пролетаріят Радянського Союзу вирушив у бій за техніку. Цього вимагає від нього розгорнуте соціялістичне будівництво. Чи може письменник стояти осторонь цього великого походу? Ні! Не може! Про це свідчить п'єса Романа Примера, просякнена ентузіязмом боротьби за техніку, насичена великою силою пропаґанди за науку, за техніку. І цим ідейним настановленням п'єси „Еквівалент“ Роман Пример, як пролетарський письменник — комуніст виконує конкретне завдання партії. П'єса є відгук на промову т. Сталіна про опанування техніки. В цілому вона ще раз доводить, що „нема таких фортець, яких більшовики не взяли б“.

П'єса Романа Примера є ще один переможний крок вусппівського наступу на театральному фронті[1].

А. КЛОЧЧЯ

ЗА ГЕГЕМОНІЮ ПРОЛЕТАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Промова на пленумі ВОАПП

Товариш Авербах у своїй доповіді розгорнуто поставив наші питання, питання ВОАПП'івської праці, як по літературно-політичній лінії, так і по лінії теоретичній, по лінії розгорнутої

[1] П'єсу „Еквівалент“ було зачитано на об'єднаних зборах центр. студії ВУСПП'у.

творчої дискусії. Тов. Авербах відзначив, що на пролетарській літературі, на кожному окремому національному загонові лежить зараз відповідальність за всю радянську літературу. Розглядаючи в цьому освітленні факти праці українських напостівців, ми мусимо ще раз підкреслити правдивість зауважень, що їх зробив тов. Авербах, про те, що ми часто прохлопуємо, проморгуємо вияви буржуазної ідеології, вияви буржуазних вилазок. Я не можу погодитися з думкою тов. Коряка, про те, що творчість Яновського йде під гаслом романтики, яка згасає, з тим, що він у своєму виступі сказав, — була, мовляв, висхідна романтика, а зараз вона йде по спадній лінії.

Увесь секрет у тому, що й раніше була революційна романтика, яка виражала ідеологію революційної інтеліґенції, а, з другого боку, була романтика і реакційна, і якраз навіть на перших кроках своєї творчої діяльности Яновський був типовим представником саме реакційної течії в нашій попутницькій літературі. Візьмемо, напр., той факт, що ці самі, так звані, романтики прикриваючись різними гаслами, на взір відомого, що „коли говорять пушки, мистецтво мовчить“, у той же час, ні в якім разі не цураються нашої актуальної тематики як от буржуазна письменниця Галина Орлівна, що її книжку видано 20000 примірників, отже рекомендовано українському читачеві, вона пише про колективізацію, але як. У книжках, виданих ЛІМ'ом, ми читаємо: колись були вільні козаки, що не були ніколи кріпаками, а зараз ці козаки ідуть до колгоспів. Тобто, по суті, Галина Орлівна, одна з представників і виразників націонал-демократизму на Україні, ця сама Галина Орлівна колгоспи змальовує, як своєрідну кріпаччину і т. д. Це ще раз підкреслює потребу уважніше стежити за всякими виступами й вилазками необуржуазних письменників і своєчасно викривати всі виступи наших клясових ворогів.

Зважаючи на все це, треба розгорнути якнайжорстокішу самокритику, яка б сприяла праці наших організацій.

Я скажу про свою помилку, про помилку з цитатами. Там, справді, випали дужки, і тому перекрутили цитату, і через цю мою неохайність, що переросла в помилку, постала можливість найтиповішому дрібнобуржуазному письменникові прикриватися довгий час ім'ям пролетарського письменника. На мою помилку напав насамперед Масенко і лише в останній ліквідаційній резолюції „Пролітфронту“, „пролітфронтівці“ визнали, що я, по суті, вірно тлумачив суть питати. От як наші вороги використовують наші помилки. Тому я вдячний тов. Городскому, що так запально доводив, що я не визнав цієї помилки з невірним цитуванням. Навпаки, не один раз у своїх громадських виступах я говорив і засуджував цю помилку з цитатою.

Далі, ніколи „Молодняк“ не уявляв собі, що у нього „на Шипке все спокійно“. У нас були і свої приват-доценти, що

проповідували з науковим апльомбом ідеалістичну нісенітницю. Тов. Пронь уже сказав, що ми їх били. Ми дійсно боролися за кожну потрібну нам людину, і тільки застосувавши всіх засобів впливу й виховання, ми вилучили переверзевця Леоніда Смілянського і воронщика П'ятковського, як і тих письменників, що спочатку виявили себе, як комсомольці, а потім під впливом дрібнобуржуазної ідеології переродилось на завзятих представників цієї дрібнобуржуазної ідеології, як от Фомін. Ми провадили у своїй організації жорстоку самокритику, але все ж недостатню.

Самокритику треба ще розвивати, і всі наші документи, оголошені в журналі „Молодняк" та в газеті „Комсомолець України", свідчать, що ця самокритика у нас була. Але що ця самокритика недостатня, про це свідчить не тільки те, що у нас були помилки правого характеру, але й те, що у нас були помилки лівого характеру, коли один з наших товаришів, Давид Копиця, виступив із безглуздою статтею, яскраво лівоухильницькою, навіть із троцькістським відтінком. Цю статтю критикував у своїй статті, правда мало, наш секретар т. Ісаєв. Безперечно, що помилки були в наслідок недосить розгорнутої самокритики в „Молоднякові". Отож я й кажу, що „Молодняк" недосить розгорнув самокритику. Так само ми недосить працювали в суміжних ділянках мистецтва. Це трапилось через те, що ми не вміли розташувати свої сили. Правда, коли представники України пригадають, то вони повинні будуть визнати, що на драматургічний фронт ми теж кинули частину сил, і п'єси наших молодих драматургів завойовують сцену, але цього явно було мало. У нас до цього часу є своєрідна українська церковщина і український націоналізм; композитор Давидовський, наприклад, видає пісні з націоналістичною музикою Кубані, і ці пісні з'являються й на Україні. Все це свідчить про те, що молодняківці недосить працювали в галузі суміжних з пролетарською літературою мистецтв. Але це не значить, що ми там зовсім не працювали, ми працювали, але недосить. Так само ми боролися разом із ВУСПП'ом з тими проривами, що траплялися в пролетарській літературі, при чому „Молодняк" ніколи не вважав, що він конкурує з ВУСПП'ом. Ми змагалися й будемо змагатися, але ми не конкуруємо і ніколи не конкурували, про що відзначено у ВУСПП'івських документах: я запропонував би переглянути останні документи з книжки Овчарова, де сам ВУСПП у своїх постановах Секретаріяту підкреслив, а „Молодняк" це зараз підкреслює, що ми зовсім не такі жахливі кровожерні звірі, якими хоче змалювати тут „Молодняк" тов. Городской. Ми працювали разом із попутниками, у нас було і внутрішнє попутництво, наш сектор критики віддавав дуже багато уваги роботі з попутництвом, щоб допомогти попутникам вижити свої хитання й зробитися з попутника спільником, але ми ніколи не здавали своїх принципових позицій.

Наприкінці я хочу зупинитися на тому творчому повороті що ми його маємо в організації в зв'язку з призовом ударників. „Молодняк“ разом із ВУСПП'ом провадив призов ударників. Правда, основний мінус цього призову є те, що у нас у „Молодняку“ (я не знаю, як у ВУСПП'і) не міцно закріплені ці ударники. У нас є літературні гуртки, у деяких триває жорстока клясова боротьба, напр., у Запорізькій організації клясовий ворог намагається використати літературні гуртки, тут же починається жорстокий бій, і ми цього клясового ворога розбиваємо вщент. Іноді наші гуртки хоріють на літературщину, але ми маємо і кращих, на яких ми мусимо рівнятися. Із цих кращих я можу послатися на працю нашої групи херсонської організації, групи, що працює на заводі ім. Петровського і бере участь у конкретній боротьбі за промфінплян; потім можна відзначити Крюківський літературний гурток, що увімкнувся своєю творчістю у виконання промфінпляну. Взагалі наш творчий поворот характеризується тим, що молодняківці стали обличчям до тематики реконструктивної доби. Ми працюємо, може недосить, але ж ми починаємо розгортати працю з масою ударників, покликаних до літератури.

Показ героїв праці, що їх мусить знати вся Радянська країна, повинен посісти в творчості нашої організації перше місце. У цьому напрямку ми перешиковуємось. У нас на Україні про Карташова, винахідника безперервного видобутку вугілля написав не хто інший, як наш молодняківець Олекса Обідний; але специфіка України полягає в тому, що нам доводиться боротись у комсомольській літературі за комсомольську тематику, бо досі траплялися такі явища як те, що теперішній член ВУСПП Іван Лакіза видав книжку Б. Тенети „Гармонія і свинушник“ і називав її шедевром, а тимчасом це міщанська паскудна книжка. Лакіза ж як тільки міг цитував Леніна і вважав, що він дає вірні філософські настановлення (Микитенко: „Це було за два роки до вступу його в лави ВУСПП“). Ми про це говорили й писали.

Закінчуючи, треба відзначити, що „Молоднякові“ треба ще дуже багато працювати, розгортати самокритику і боротись разом із ВУСПП'ом, як це було й досі.

БІБЛІОГРАФІЯ

КРИВБАС літературно-художній ілюстрований щомісячник криворізької організації Всеукраїнської спілки пролетарських письменників (ВУСПП). № 1, тираж 3000.

Нечуваний зріст пролетарського літературного руху, поповнення лав ВУСПП, основної пролетарської письменницької організації на Україні, робітниками — ударниками, що їх покликано до літератури, — всі ці факти викликали до життя на периферії кілька нових журналів („Металеві дні“ — Одеса, „Стапелі“ — Миколаєв, і нарешті „Кривбас“ — Кривий Ріг).

Заснування бойових ВУСППівських журналів в індустріяльних центрах, звичайно, виходить далеко за межі вузько-літературного явища, насамперед це є факт величезної політичної ваги.

А тому цілком вірно в статті „Боротися за велике мистецтво більшовізму“, що йде від імени Криворізького Міськпаркому й починає собою перший нумер „Кривбас'у“, про вихід цього журналу говориться, як про досягнення „парторганізації та всієї пролетарсько-гірницької й радгоспно-колгоспної громадськости Криворізького залізорудного басейну в боротьбі за здійснення національної політики нашої партії, в боротьбі за створення української пролетарської, національною формою та соціялістичної змістом культури“.

Творчий матеріял, що його вміщено у „Кривбасі“, досить різноманітний: тут і початок роману, і оповідання, і вірші, і навіть п'єса.

Тема п'єси на чотири картини „Пильнуй шахтарю!“ — шкідництво. Автор-початківець не уникає схематизму в показі клясового ворога, що пролазить на виробництво. Багато соковитіше вийшли витримані в сатиричних тонах зарисовки шахтарів, що збилися з путі, — п'яниць, прогульників. Вірно намічена постать Костя Невтоми, секретаря партосередку, колишнього червоноґвардійця.

Дія послаблюється наївністю деяких ситуацій, наприклад, у третій картині, коли Москва (розкуркулений в одежі шахтаря) розповідає Чирієві про дні минулі: „жили, братухо, що більше й не будеме так жити. У мого батька, к примеру, було четверо коней, п'ять корів, землиці кусень чималий, а тепер — ані чого. Сутужно стало, зовсім виходу немає, то батько в колектив подавсь. Не прийняли. Куркуль, кажуть“.

Правда, він каже це „товаришеві соціяльним походженням“, але дія відбувається в шахтарському гуртожитку і в приміщенні, де провадиться ця розмова, — багато „сторонніх“.

Така необережність клясового ворога неприродна.

Звичайно, хиби, подібні до наведеної, у п'єсі легко усунути. Річ у цілому може мобілізувати думку глядача, загострити його увагу на ще чуйнішому ставленні до підступів клясового ворога.

Простість тексту й конструкцій, потрібних для постави, дають можливість виставляти п'єсу в клюбах.

Темою оповідання „Догана“ М. Криворізького є боротьба гуртка ентузіястів і, насамперед, комсомольця Буяна з бюрократами, що гальмували ініціятиву мас.

Оповідання безумовно актуальне, постать Буяна показано не плякатно. Обличчя його, — зважаючи на вузькі рамки оповідання, — автор змальовує з можливою повнотою.

Навіть така напіванекдотична подробиця, як курорт, що його передчасно залишив Буян, і своєрідне „дезертирство“... на виробництво (за цей вчинок осередок висловлює йому догану) не є хиба й тільки доповнює портрет персонажа.

В ескізі „Дід Семен“ П. Ногін поставив собі завданням подати образ ветерана праці: дідусь уперто не хоче переходити на легшу працю, боячись позбутися книжки ударника, що він її держить як прапор.

Автор лише частково впорався з темою. Ми кажемо частково тому, що П. Ногін не виявив тих чинників, що зумовили таке свідоме ставлення до праці від старого робітника. Божі в старі часи, очевидно, в міру довголітньої звички прихилялися до своєї праці. Очевидно, в психіці діда Семена за часів революції відбулися якісні зміни і його прихильність до виробництва різниться від прихильности попередніх ветеранів, бо вона має цілком інше коріння. А це треба було показати.

Звичайно, авторові тяжко було в невеличкому нарисі досить глибоко розробити таку тему, але тоді треба було розширити рямки твору, від чого він тільки виграв би.

Ми зупиняємось докладніше на цих моментах тому, що вони мають глибоке принципове значіння. У показі героїв праці навіть досвідчені майстрі слова роблять подібні помилки. Тимчасом треба завжди пам'ятати, що в нас відбувається не просто змагання, а саме соціялістичне, що ударництво — не гонитва за ефектними показниками, а свідома напружена праця коло виконання клясових завдань.

Про роман „Ми“ Л. Юхвіда передчасно говорити, бо він ще ввесь не видрукований.

У поетичному секторі журнала відзначаються вірші В. Шаблія „На світанку“ і П. Плахоття „Зростай, заводе!“. Перший з них цікавий як нарис трудових буднів відкотника. Спроба поета под·ти у віршах образ живого робітника варто, звичайно, вважати позитивною ознакою. Самий вірш Щаблія чіткий, динамічний. Наводимо кінцеві рядки вірша:

„На світанку захмарилось небо.
Поруділо й набрякло
Мов повсть.
Злива билася,
Вила на щебні,
Сивий ранок
Горбами
Повз.
А Микола —
Розхрістаний,
Радий —
Вітровієм, зливі на зло,
Зав'язав гомінку естокаду
Переможної пісні
Вузлом.

Тут, не зважаючи на велику увагу, що її приділяє автор пейзажеві, немає звичайного милування з природи: стихійні труднощі подані для того, щоб зробити відчутнішою ту трудову напругу, що потрібна для перемоги тих труднощів.

Як виняток, трапляються високомовні рядки, що випадають із загально-буденного тону, наприклад:

„Неспокійне Миколине серце,
Вщерть налите гарячих ідей“.

П. Плахоття в своєму вірші подає картину будівництва заводу на місці, де раніше був дикий степ. Автор вміло користується з вірша, що нагадує розмовну мову:

„Ударники піднесли гасло,
По суті владним тоном:
„Знайти мільйони там,
Де мали одиницю“.
Хай швидше ж бетонярі
Заллють копань бетоном,
А жвавий комбайнер —
Збира мерщій пшеницю.“

Те, що Плахоття взявся накреслити картину всього нового будівництва, спричинилося до деякої схематичности в показі виробничих моментів.

Надалі молодий автор мусить врахувати свої, покищо скромні, образні засоби, і поперваx ставити собі не такі складні творчі завдання. Тільки в такому разі він зможе показати живі справи, живих клясових людей.

Закінчуючи огляд матеріялу, що його вміщено в першому нумері „Кривбас“, ми приходимо до висновку, що в цьому журналі, який взяв в основі правильну лінію (актуальна тематика, ставка на автора-призовника) обіцяє бути надійною зброєю в арсеналі пролетарської літератури.

Бор. Бездомний

ЗМІСТ ЖУРНАЛА „ГАРТ“ ЗА 1931 РІК

РОМАНИ. ПОВІСТІ. ОПОВІДАННЯ

ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ І СЦЕНАРІЇ

ПОЕЗІЯ

НАРИСИ

СТАТТІ

ВУСПП перед новими труднощами. I-II—252. Микитенко I. За розгортання творчої дискусії на Україні. IX—32. Микитенко I. У боротьбі за ВОАППівську єдність, стеногр. доповіді. VII-VIII — 89. Макаренко Ю. „Забой“ за осінньо-зимовий період. I-II—259. Новицький М. „Двоєдиний“, III—219. Романченко. В хащах формалізму. XI—118. Фефер I. Завдання єврейської пролет. літератури, стенограма доповіді. VI — 62. Чередниченко В. Стан сучасної осетинської л—ри. III—234. Чернець Л. Проти епігонів формалізму. IV—194. Щупак С. Підсумки першого етапу творчої дискусії на Україні. IX—138.

БІБЛІОГРАФІЯ

Бриґада (Ткаченко I., Чернець Л., Юрченко I.). Масенко Т Ключ пісень. V—132. Бриґада (Ткаченко I. Чернець Л., Юрченко I.). Бажан М. Поезії. V—138. Бездомний Б. Голованівський С. Василь Найда. X—165. Бездомний В. Городской Я. Тракторобуд. X—163. Бездомний Б. „Кузбас“. XII—150. Бездомний Б. Кузня героїв. XI—125. Гельфандбейн Г. Крижанівський С. Енерґія. Чепурний Дм. Земля. IV—202. Гельфандбейн Г. Цуккер Б. Надлом. VI—109. Г. Г. Шелюк I. Комун. ім. Сталіна. V—137. Леонід. Коцюба. Бронзові люди. VI—107. Пєтніков Г. Бехер Й. Р. Der grosse Plan. XI—127. Старинкевич Л. Дмитерко Л. і Пригара М. Сорочинська республіка. I-II—270. Старинкевич Л. Лан О. Назустріч сонцю. I-II—273. Старинкевич Л. Тардов М. Шанці. III—240.

ХРОНІКА. ІНФОРМАЦІЯ

Постанова бюра комфракції ВУСПП в справі консол. зборів VI—165. Програма для роб. літературних і рецензентських гуртків I-II—283. Пролетарська література СРСР рапортує тов. Сталіну. VII-VIII—63. Резолюція загальних зборів Пролітфронту в справі консолідації. I-II 264. Резолюція Секр. ВУСПП та „Молодняка“ про 2 Пленум ВОАПП. VII-VIII—119. Стенографічний звіт заг. зборів Харк. орг. ВУСПП 24-II—1931 р. IV—122. Хроніка. I-II—278, III—245, IV—210, V—141, VI—112, VII-VIII—122, IX—150, XI—130.

Видає ДВОУ—ЛІМ

Відп. Редактор Іван Кириленко

ЗМІСТ

HART

ЦІНА
75

